אוניברסיטת חיפה
University of Haifa
جامعة حيفا

התוכנית ללימודי שלום וניהול סכסוכים
Program for Peace and Conflict Management
برنامج دراسات السلام وإدارة الصراع

יוזמות אברהם
مبادرات ابراهيم
ABRAHAM INITIATIVES

שוברי החומות محطّمو الأسوار

ההתמודדות העירונית עם אירועי מאי 2021 בחיפה ולקחים לניהול עיר משותפת

التعامل البلديّ مع أحداث أيّار 2021 في حيفا ودُروسٌ مُستفادة لإدارة مدينة مُشتركة

ד"ר רולי רוזן - د. رولي روزن

וועדת היגוי - اللجنة التوجيهية

ד"ר רן קוטנר וד"ר קרן שרביט, התוכנית ללימודי שלום וניהול סכסוכים, אוניברסיטת חיפה
د. ران كوتنر ود. كيرن شرڤيط، برنامج دراسات السلام وإدارة الصراعات، جامعة حيفا
רות לוין-חן, יוזמות אברהם
روت ليڤين – حين، مبادرات إبراهيم

EN عر עב

אוקטובר اكتوبر 2022

"אנו זקוקים לבוני גשרים ולא לשומרי חומות"

"نحتاج الى من يبني الجسور وليس لمن يحمي الأسوار"

שוברי החומות

ההתמודדות העירונית עם אירועי מאי 2021 בחיפה ולקחים לניהול עיר משותפת

محطّمو الأسوار

التعامل البلديّ مع أحداث أيّار 2021 في حيفا ودُروسٌ مُستفادة لإدارة مدينة مُشتركة

כתיבה: ד"ר רולי רוזן

וועדת היגוי:
ד"ר רן קוטנר וד"ר קרן שרביט,
התוכנית ללימודי שלום וניהול סכסוכים,
אוניברסיטת חיפה;
רות לוין-חן, יוזמות אברהם

תרגום לערבית: סמאח בסול

תרגום לאנגלית: קרלי גולודיאץ

עיצוב: סטודיו אוסו באיו

אוקטובר 2022

الكتابة: د. رولي روزين

اللجنة التوجيهية:
د. ران كوتنر ود. كيرن شرقيط، برنامج دراسات السلام وإدارة الصراعات، جامعة حيفا
روت ليڤين — حين، مبادرات إبراهيم

الترجمة العربية: سماح بصول

الترجمة الإنجليزية: كارلي جولودياك

التصميم: استوديو Oso Bayo

اكتوبر 2022

מסת"ב: 978-965-7543-20-7

פרסום זה הופק בתמיכה הכספית של האיחוד האירופי. תוכן הדו"ח הינו באחריות הבלעדית של יוזמות אברהם ואינו משקף את עמדות והשקפות האיחוד האירופי

تم إصدار هذا التقرير بتمويل من الاتحاد الأوروبي. محتوى التقرير ضمن المسؤولية التامة لمبادرات ابراهيم ولا يعكس بالضرورة مواقف وتوجهات الاتحاد الأوروبي

עמותת 'יוזמות אברהם' (ע"ר)

'יוזמות אברהם' היא ארגון משותף ליהודים וערבים-פלסטינים אשר הוקם ב-1989 במטרה לקדם שילוב ושוויון למען חברה משגשגת, בטוחה וצודקת בישראל.

בחזון הארגון, מדינת ישראל הדמוקרטית, ביתו הלאומי של העם היהודי ושל כל אזרחיה, מבטיחה ומגינה על אזרחותם המלאה והשווה של אזרחיה הפלסטינים; ובה אזרחים יהודים ופלסטינים יוצרים במשותף חברה מלוכדת ומכלילה המתקיימת בשלום לצד מדינת לאום פלסטינית ריבונית ועצמאית.

שליחות הארגון היא לקדם שוויון ולכידות חברתית יהודית-פלסטינית בישראל באמצעות עיצוב מדיניות, השפעה על דעת הקהל וכן פיתוח והדגמה הלכה למעשה של מיזמים ותוכניות לחברה משותפת.

בשנותיו הראשונות הארגון עסק בחלוקת מענקים לפעולות בתחום הדו-קיום והחינוך לחיים משותפים. בעקבות 'אירועי אוקטובר 2000' החל בפעולה שיטתית להשפעה על מדיניות ציבורית ואימוץ אסטרטגיה של 'שכנוע באמצעות הדגמה'.

תחומי הפעילות של הארגון בשנים האחרונות הם חינוך לחיים משותפים; קידום שירות שוויוני לאזרחים הפלסטינים (בדגש על שיטור ושירותים מצילי-חיים); קידום מדיניות לחיים משותפים בערים ובאזורים מעורבים; וקידום השתתפות וייצוג של האזרחים הערבים במוסדות ובתהליכים מרכזיים בישראל.

מעבר לפעילות הארגון בכנסת, מול גופי הממשלה ובתקשורת, הוא מפעיל מיזמי שטח נרחבים. בין המיזמים הבולטים בשנים האחרונות:

- **'קהילות בטוחות'** — קידום המאבק באלימות ובפשיעה בחברה הערבית במטרה להציל חיים ולעודד את המדינה להתמודד עם גורמי העומק לתופעה.
- **'שיטור בחברה משוסעת'** — שיפור שירותי אכיפה ושיטור למען הפלסטינים אזרחי ישראל.
- **'יא-סלאם'** - הוראת ערבית דבורה בבתי ספר יסודיים עבריים בידי מורות ערביות, במטרה להדגים לימוד בידי מורות ערביות בדגש על חיים משותפים ותרבות ערבית.

- **'עברית בסלאם'** — הוראת עברית עכשווית לתלמידים ערבים בידי מורות יהודיות במטרה להדגים התמודדות יעילה עם הירידה ברמת השליטה בעברית בקרב תלמידים ערבים.
- **'לימוד משותף'** — הוראה משותפת של השפה האנגלית לתלמידים ערבים ויהודים מבתי ספר שכנים במטרה לבסס את המודל במערכת החינוך בערים ובאזורים מעורבים.
- **'שריכאת חיאת' ('שותפות לחיים')** — הכשרה והשמה תעסוקתית של נשים פלסטיניות במטרה לעודד את הממשלה להתמודד עם קשיי ההשתלבות של נשים ערביות בשוק העבודה.
- **'הקמפוס כמרחב משותף'** — עיצוב המוסדות להשכלה גבוהה כמזמינים, משותפים ומכלילים כלפי תלמידים וחברי סגל מבין הפלסטינים אזרחי ישראל.
- **'חיים בארץ אחת'** — חינוך חניכי המכינות הקדם-צבאיות לחיים משותפים והכרות עם החברה הפלסטינית בישראל.
- **כשירות ארגונית בסביבה יהודית-ערבית** — הכשרה וסיוע לארגונים (מגזר ציבורי, עסקי ושלישי) להעניק שירות משופר לאזרחים הערבים ולקיים סביבת עבודה מכלילה, הוגנת ויעילה לצוות עובדים מעורב.
- **ערים משותפות** — קידום מדיניות ממשלתית ועירונית המיועדת ליישום ברשויות מוניציפליות מעורבות במטרה לקדם שוויון ושילוב לתושבי רשויות מקומיות אלה, יהודים וערבים.
- **'אות החיים המשותפים'** — הענקת עיטור שנתי המכיר בעשייתם של אדם או ארגון לקידום השוויון והחיים המשותפים בין יהודים ופלסטינים אזרחי ישראל.

ליוזמות אברהם ועד מנהל בינלאומי בראשות יושבי ראש משותפים והארגון רשום בישראל כעמותה. יש לו משרדים בארה"ב ובבריטניה ומשרדו הראשי בלוד. בארגון מועסקים כשלושים חברי צוות בניהול מנכ"לים משותפים.

כתובת העמותה: רח' המלאכה 5,
אזור התעשייה הצפוני, לוד 7152011
טלפון: 02-3733000, **פקס:** 02-3733001
דוא"ל: info@abrahaminitiatives.org.il

פרסומי יוזמות אברהם
ניתנים להורדה מאתר האינטרנט:
www.abrahaminitiatives.org.il

התכנית ללימודי שלום
וניהול סכסוכים
באוניברסיטת חיפה

אוניברסיטת חיפה
University of Haifa
جامعة حيفا

התוכנית ללימודי שלום
וניהול סכסוכים
באוניברסיטת חיפה

התכנית ללימודי שלום וניהול סכסוכים באוניברסיטת חיפה היא תכנית מ.א. בינלאומית הפועלת בפקולטה למדעי החברה מאז שנת 2011. התכנית מציגה גישה רב תחומית להבנת סכסוכים, ניהולם ויישובם ויש בה התייחסות לסכסוכים ברמות שונות, החל מסכסוכים בין אישיים, דרך סכסוכים מקומיים בקהילות המאופיינות בגיוון תרבותי ועד לסכסוכים לאומיים ובינלאומיים. **דרכי ההתערבות הנסקרות נוגעות אף הן ברמות שונות, החל ברמה הגבוהה ביותר של מנהיגי מדינות, דרך רמת הביניים של מנהיגים קהילתיים ומעצבי דעה, ועד לרמת הציבור כולו.** מטרת התכנית להקנות לאנשי מקצוע ידע תיאורטי וכלים מעשיים להתערבות בסכסוכים ומחלוקות ברמות שונות, באופן שמקדם הגעה להסכמות הממקסמות תועלת עבור כל הצדדים, תוך מניעת דינמיקה לעומתית ומהלכים חד-צדדיים הרסניים. ההוראה בתכנית שואבת ידע מהדיסציפלינה המתפתחת של לימודי שלום וסכסוכים, כמו גם מדיסציפלינות רבות במדעי החברה ומעבר להן, בין היתר פסיכולוגיה, חינוך, עבודה סוציאלית, סוציולוגיה, מדע המדינה, יחסים בינלאומיים קרימינולוגיה, תקשורת, כלכלה, ייעוץ ארגוני, משפטים, פילוסופיה, היסטוריה ובשנים האחרונות גם ממדעי המוח.

כתובת התוכנית: אוניברסיטת חיפה, הר הכרמל, חיפה
טלפון: 04-8249096
אתר האינטרנט של התוכנית:
http://peacon.haifa.ac.il/

על הכותבת, ד"ר רולי רוזן

ד"ר רולי רוזן היא אנתרופולוגית המתמחה בחקר של ערים מעורבות ומשותפות. בשנים 2007-2015 ריכזה, יחד הם שותפתה שהירה שלבי, את תוכנית 'חיפה עיר משותפת' של ארגון שתי"ל בחיפה, במסגרתה ערכה גם את הספר 'חיפה — בין מציאות לחזון של עיר משותפת'. בהמשך כתבה דוקטורט במחלקה לאנתרופולוגיה באוניברסיטת חיפה על יישום בינלאומי של עקרונות החברה המשותפת וניהול ערים בין-תרבותיות. רולי ילידת חיפה ומתגוררת בעיר עם משפחתה.

תוכן עניינים

תודות 8

תקציר 9

שער ראשון: על ערים מעורבות, מצב היחסים בעיר לפני האירועים ושיטת המחקר 14

1. על ערים מעורבות ומשותפות, אלימות עירונית, היסטוריה חיפאית ופערים בין יהודים וערבים 15

2. מצב היחסים הבין-קהילתיים בעיר לפני האירועים 21

3. שיטת המחקר 26

שער שני: התפתחות האירועים, תגובת העירייה, ניסיונות למניעת הסלמה, החברה האזרחית, המעצרים, השביתה והדעיכה 28

4. התפתחות האירועים 29

5. תגובת העירייה 35

6. ניסיונות למניעת הסלמה 38

7. החברה האזרחית וההתנגדות להפרדה 41

8. המעצרים 43

9. ימים אחרונים, השביתה הכללית ודעיכה 46

שער שלישי: סיכום והצעות להמשך 48

10. סיכום, מסקנות והמלצות להמשך 49

נספח 'קולות מהשטח' 54

נספח שמות המרואיינים.ות 74

ביבליוגרפיה 78

דו"ח בשפה הערבית 84

תקציר והמלצות בשפה האנגלית E1

תודות

מחקר זה לא יכול היה להיכתב ללא שיתוף הפעולה של עשרות מתושבי חיפה, עובדי העירייה ופעילים שונים בעיר, שהקדישו לי שעות מזמנם, הזמינו אותי לבתיהם, למשרדיהם או לבתי הקפה שלהם, ושיתפו אותי בסיפוריהם על אירועי מאי 2021 בעיר. תודתי והערכתי נתונות לכולם.

ד"ר רן קוטנר וד"ר קרן שרביט מהתוכנית ללימודי שלום וניהול סכסוכים באוניברסיטת חיפה ליוו את הכתיבה מימיה הראשונים, פרשו עלי את חסותם האקדמית ותרמו בנדיבות מן הידע המקצועי שלהם. רות לוין-חן, סמנכ"לית שותפה לפעולות ולמיזמים בארגון יוזמות אברהם, הצטרפה לתהליך ותרמה מהניסיון העשיר שלה בהערות מחכימות. לא יכולתי לעבור את המסע הזה בלעדיהם.

חלק מן הראיונות עליהם התבסס המחקר בוצעו על ידי סטודנטים של הקליניקה ליישוב סכסוכים בפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה, בהנחיית עו"ד ועו"ס דנה גילה. זה המקום להודות לה על שיתוף הפעולה הנדיב, וכמובן לסטודנטים - שחר דדיה, עופרי פרץ, דני שפיר, מוריה סטרוק, ניקול פלוטקין, טלי כספי ומיכל מלינה שהשתתפו בקליניקה של שנת תשפ"א וכן מוראד עבאס, הישאם חטיב, סלבה קלצ'יקוב ואינדי דוהן, הסטודנטים של שנת תשפ"ב בקליניקה. הראיונות אותם ערכו הרחיבו מאוד את מעגל המרואיינים והביאו נקודות מבט שלא הייתי מגיעה אליהן בלעדיהם. תודתי נתונה להם, וכן לאסף רון מנכ"ל בית הגפן, ג'עפר פרח מנכ"ל מרכז מוסאווא ושהירה שלבי חברת מועצת העיר, שתרמו גם הם מניסיונם העשיר וסייעו מאוד בחיבור למרואיינים.

מעבר לכל אלו, אני מבקשת להקדיש את המחקר בהערכה עצומה לפעילים שהסתובבו בלילות ההם ברחובות העיר ולעיתים סיכנו את חייהם במטרה למנוע הסלמה. **בעת קיומו של מבצע 'שומר החומות' שמעצם שמו ביקש להעמיק את ההפרדה, היו הם ל'שוברי החומות' שהגנו בגופם על היכולת להמשיך בקיום המשותף.** המחקר נכתב במטרה להאיר את פועלם באור הראוי לו, ובתקווה לתרום למצב בו לא נזדקק ל'שירותים' מעין אלו בעתיד.

רולי רוזן

'אנחנו זקוקים לבוני גשרים, לא לשומרי חומות'.

פיל וודס, מייסד רשת הערים הבין-תרבותיות במועצת אירופה

תקציר

במשך שבוע וחצי במהלך חודש מאי 2021, במקביל למבצע בעזה שכונה 'מבצע שומר חומות', פרצו בחיפה התנגשויות אלימות בין יהודים לערבים. **מטרת המחקר הנוכחי היא להבין את הדינמיקה שהובילה להתפרצות אלימה זו ולדעיכתה, לבחון את תפקוד בעלי התפקידים, מוסדות וארגונים שונים שפעלו למניעת ההסלמה בעיר, ולנסח המלצות שיסייעו למנוע את שובם של אירועים דומים**. המחקר נערך בחודשים יולי 2021 עד אוגוסט 2022, והתבסס על ראיונות עם למעלה מ-45 תושבים, פעילים ועובדי עירייה בחיפה. כמו כן, נערכו תצפיות במפגשים וסיורים שונים שהתקיימו בעקבות האירועים ביוזמת ארגוני החברה האזרחית בעיר, ולעיתים נעשה גם שימוש במידע שפורסם בכלי התקשורת וברשתות החברתיות. ככלל, המידע המובא בהמשך מתבסס על מגוון נקודות מבט, אך אין להסיק מכך כי התפתחות האירועים כפי שהיא מוצגת במסמך מתארת באופן שלם ומלא 'מה קרה באמת', אלא היא מהווה רק אוסף סיפורי המרואיינים חוויותיהם הסובייקטיביות באותו זמן.

החומרים נותחו בעזרת תוכנת Narralizer בשיטת ניתוח תוכן המקובלת במחקר איכותני מסוג זה. לצערנו, משטרת ישראל וראש עיריית חיפה סירבו לבקשות להתראיין למחקר, ולכן הוא אינו כולל את זווית הראייה שלהם.

הפרקים כוללים:

- סקירת ספרות בנושא מהומות עירוניות וההיסטוריה החיפאית
- תיאור שיטת המחקר
- תיאור של מצב היחסים הבין-קהילתיים בעיר לפני האירועים
- תיאור התפתחות האירועים
- תגובת העירייה והאופן שבו נתפסה בעיני התושבים
- תיאור הניסיונות למניעת הסלמה שנערכו על ידי פעילים שונים
- החברה האזרחית והתנגדות אחרת למגמות ההפרדה
- המעצרים והשפעתם
- הימים האחרונים, השביתה הכללית של המגזר הערבי ודעיכת ההתפרצויות האלימות
- סיכום, מסקנות והמלצות להמשך
- נספח 'קולות מהשטח'
- נספח שמות המרואיינים.ות

מן הממצאים עולה כי

בשנים האחרונות הפכו **מהומות עירוניות** (Urban Riots) לתופעה נפוצה הן במערב והן בעולם השלישי. הדבר נובע, בין השאר, ממתחים גוברים בין קהילות על רקע הגלובליזציה ותהליכי ההגירה, היחלשותם של מנגנוני השלטון המרכזי והיכולת להגיע להסכמות במדינות שונות, וגם מן הקלות שבה ניתן לארגן מחאות והפגנות באמצעות הרשתות החברתיות. במקרים רבים, תגובה של אלימות יתר מצד המשטרה גרמה להסלמה באלימות ולא מיתנה אותה.

לחיפה **היסטוריה מורכבת** של יחסי יהודים-ערבים. מאז החלה לצמוח כעיר מעורבת עם תחילת המנדט הבריטי התקיימו בה גם יחסי שיתוף פעולה — מסחריים וכלכליים בעיקר אך לא רק — ובמקביל נבנו בה שכונות נפרדות והתקיים גם בה המאבק הלאומי בין שתי הקהילות. בשנת 1947 היו בעיר כ-150,000 תושבים, מחציתם יהודים ומחציתם ערבים. ב-1948 גורשו ו/או ברחו מן העיר כ-70,000 תושבים ערבים, ורק בהדרגה צמחה בה שוב קהילה פלסטינית משמעותית. במאה ה-21 משמשת חיפה כמטרופולין התרבותי והכלכלי של הערבים בצפון, 11% מתושביה הם ערבים ויש בה מעמד בינוני צומח — לצד שכבה רחבה של בעלי הכנסות נמוכות, ואשר אינם זוכים לשירותים להם הם זקוקים. נושא בעייתי במיוחד הוא שירותי המשטרה, שלטענת תושבים ערבים רבים מעלימה עין מפעולות כוחניות של משת"פים ואחרים ואינה מספקת להם הגנה מפניהם. כמו כן, פועל בעיר מערך עשיר של ארגוני חברה אזרחית, בהם ארגונים המקדמים שותפות יהודית-ערבית לצד ארגונים נפרדים שחלקם רואים בעיר בעיקר במה לניהול המאבק הלאומי.

האירועים בחיפה החלו בהפגנה של פעילים המקורבים לתנועת חירק, ביום א', ה-9.5.21. הפגנה זו התקיימה בתגובה לאירועים שהתרחשו בירושלים בשבועות שקדמו לה וכללו את הכוונות לפינוי הבתים בשייח ג'ראח, וכן התנגשויות אלימות בשער שכם ובאל אקצא / הר הבית. חברי תנועת חירק מבקרים בחריפות את מדיניות ישראל בשטחים ובכלל, ואינם מבקשים רישיונות להפגנותיהם מסיבות עקרוניות. הפגנה זו פוזרה באופן אלים מאוד על ידי המשטרה, ובעקבות זאת התפזרה האלימות לרחובות הסמוכים וצעירים ערבים רבים — חלקם כנראה מבין המפגינים ואחרים שהצטרפו לאירוע בהמשך — שרפו פחים ורכוש ציבורי אחר בשכונות קריית אליעזר והדר, וכן זרקו אבנים על בתים שבהם מתגוררים יהודים ושברו חלונות ראווה. המשטרה, שרבים מאנשיה נשלחו למה שנתפס באותה עת כמוקד האירועים בירושלים, לא הצליחה למנוע את ההתפרעות, והתושבים היהודים של שכונות אלו חשו כי ביטחונם הופקר.

ביום ב', ה-10.5.21, החלו פעילי חמאס מהרצועה בירי טילים על ירושלים בתגובה על האירועים באל-אקצה ובשייח ג'ראח וכן בעקבות מצעד הדגלים שנערך באותו יום לציון יום ירושלים.

באותו ערב, וגם למחרת, שוב נערכו בשדרות בן-גוריון בחיפה הפגנות מחאה שכנראה היו אלימות בחלקן ופוזרו באופן אלים מאוד על ידי המשטרה. כתוצאה מירי רימוני ההלם או זריקת האבנים איבדו שני צעירים את עיניהם, ואחת מהם אף הוכרה בהמשך כ'נפגעת פעולות איבה'. המשטרה עצרה צעירים רבים, אך רובם שוחררו בהמשך. במקביל נמשכו שריפות הפחים והפגיעה ברכוש בהדר, העיר התחתית, קריית אליעזר והמושבה הגרמנית. לטענת חלק מהמרואיינים מדובר היה בהתפרעויות מאורגנות, אך אין לכך הוכחות ברורות.

בתגובה לתחושת חוסר האונים של התושבים היהודים בשכונות אלו החליטו גורמי ימין לארגן 'מצעד נוכחות' בשכונות ביום ד', ה-12.5.21. במצעד השתתפו מאות מפגינים שחלקם תקפו בתים בהם מתגוררים ערבים וגם שלוש נשים שדיברו ביניהן בערבית במגרש חניה ברחוב אלנבי. המשטרה ליוותה את המפגינים אך לא עשתה דבר לעצור אותם. דבר זה ערער לחלוטין את תחושת הביטחון והאזרחות של תושבי חיפה הערבים.

במהלך אותם לילות הסתובבו בעיר מספר פעילים ערבים, חלקם חברי מפלגות ואחרים פעילים שכונתיים, שניסו לתווך בין המפגינים למשטרה ולעיתים סיכנו את חייהם במטרה **למנוע הסלמה**. ייתכן כי במעשיהם אכן מנעו אסונות של פגיעה בנפש שהיו יכולים לגרום לנזקים קשים הרבה יותר. במקביל, פעלו באותם ימים מספר ארגוני חברה אזרחית שהביעו סולידריות עם הנפגעים הערבים באירועים שונים וכן אזרחים פרטיים רבים ששמרו על קשר עם חבריהם מן הקהילה האחרת, הציעו עזרה וסיוע והתנגדו למגמות ההפרדה.

בעירייה שררו בימים הראשונים הלם וחוסר הבנה של הסיטואציה. ראש העיר פרסמה מספר פוסטים בפייסבוק, אך לא כינסה את העובדים או הנהלת העיר, לא התוותה מדיניות להתמודדות עם המצב והניחה כי המשטרה היא האחראית לטיפול באירועים. היא קיימה מפגשים עם מנהיגים דתיים וכן עם תושבים ערבים, אך נמנעה מלהגיע לאזורי המהומות בעצמה. רק ביום חמישי, לאחר מצעד הימין, הוקם החפ"ק העירוני שבו פעלו נציגי העירייה עם המשטרה והרגיעה שבה לעיר בהדרגה. גם אז לא התקיימה בעירייה ישיבת סיכום עם בעלי התפקידים המובילים, ולא נעשה ניסיון מעמיק ורחב להבין מה קרה או כיצד יש להיערך לאירועים דומים בעתיד. רוב התושבים והפעילים שרואיינו דיווחו כי התאכזבו קשות מתפקוד העירייה באותם ימים.

מיום ה', ה-13.5.21 ואילך, החלו להיערך **מעצרים** של מאות צעירים ערבים בעיר, חלקם על ידי השב"כ. חלקם הואשמו באלימות ונחקרו באופן מאיים המנוגד לחוק, אך השוטרים התקשו לבסס את הטענות נגדם. רובם שוחררו בסופו של דבר, ורק נגד מעטים הוגשו כתבי אישום. ע"פ דו"ח מבקר המדינה (2022) מתוך 112 כתבי אישום שהוגשו במחוז חיפה, רק שניים (!)

הוגשו נגד יהודים. מספר מצומצם זה של כתבי אישום מחזק את טענות התושבים הערבים כי המשטרה לא עשתה דבר כדי לעצור את המפגינים היהודים במצעד ביום רביעי, וגם לא במצעד נוסף שהתקיים בשכונת עין הים ביום חמישי, ה-13.5.21. גם בשכונה זו פעלה קבוצת תושבים למנוע את ההסלמה, לעיתים בשיתוף פעולה עם המנהיגות היהודית בשכונה. באותו ערב הותקף גם בני סלמן, תושב קריית אליעזר, בעת הליכה בשכונה ונפגע באופן קשה ממנו לא החלים עד היום.

ביום ו', ה-14.5.21, נערך במרכז הערבי-היהודי בבית הגפן **כנס סולידריות יהודי-ערבי** שאורגן על ידי פעילות של ארגוני החברה האזרחית, ומספר אירועים נוספים ברוח דומה נערכו בעיר בימים הבאים. ביום ג', ה-18.5.21, התקיימה בחיפה, כמו בשאר רחבי המדינה, השביתה הכללית עליה הכריזה וועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל. בעלי עסקים רבים סגרו את עסקיהם, אך רוב עובדי מערכת הבריאות והתחבורה לא שבתו, ובקרב היהודים לא השאירה השביתה הזו חותם עמוק.

בשבוע שלאחר מכן **דעכה האלימות** — וזאת למרות שמבצע 'שומר החומות' נמשך עוד עד סוף השבוע. ייתכן כי הדבר קרה לאחר שרבים הבינו כי המשך האירועים יסכן את המרקם העירוני כולו. עם זאת, נותרו משקעים עמוקים של חוסר אמון ברשויות ורוב המרואיינים בטוחים כי המאורעות עלולים לחזור על עצמם. מהמחקר עולה כי בימים הקשים של הפגיעה ברכוש וההתנכלויות האלימות ברחובות, ניכר החוסר בהתערבות מתודית מתוכננת וממוסדת של בעלי תפקידים או בעבודה מתואמת ומאורגנת עם הרשויות שהיו אמורות לפעול לעצירת ההסלמה. כמו כן בלט בהיעדרו שימוש בדרכי פעולה שהותוו במקומות אחרים, ואשר יכולים היו לסייע למנהיגים מקומיים ולפעילים למנוע את ההסלמה ולהתמירה בניהול בונה של הקונפליקט. לאור כל אלו, ולאור מחקרים בינלאומיים שונים בתחום, **המחקר כולל שני סוגי המלצות:** כאלו הנוגעות בטיפול שורשי בסיבות שהובילו לפרוץ האירועים, וכאלו הנוגעות להיערכות לקראת מצב עתידי במידה ובכל זאת יפרצו שוב.

ההמלצות הנוגעות לסיבות העמוקות שבגללן פרצו האירועים הן כמובן רבות, ואין זה המקום לפרטן. הן נוגעות בקונפליקט הרחב בין ישראל לפלסטינים, שפתרון שלו אינו נראה כרגע באופק, אך גם במיגור האפליה שממנה סובלים האזרחים הערבים בישראל בכלל ובחיפה בפרט. עקרונותיהם של ארגונים בינלאומיים המתייחסים לבניית חברות משותפות יכולים לתרום לתהליך זה, והם כוללים תפיסה של השונות כמשאב ולא כאיום, שאיפה לקידום תחושת בעלות משותפת על המרחב המשותף, חלוקת משאבים מותאמת לצרכי הקהילות השונות, וכן כבוד לנרטיבים השונים וקידום תהליכים של בניית זהות עירונית משותפת, המתקיימת לצד הזהויות

השונות. גם בארץ תוארו השינויים הנדרשים בהרחבה בעבר ואף בדו"ח מבקר המדינה שעסק במצב בערים המעורבות.

נושא קריטי שלא ניתן להפחית מחשיבותו, ושלא תמיד עולה במסמכים אלו, הוא **טיפול בבעיית ה'צעירים חסרי המעש'** שאינם משתלבים במסגרות של השכלה או תעסוקה. מעבר לכך, נראה כי לצורך טיפול בשורשי הבעיה ברמה העירונית נדרשת גם מחויבות משטרתית חד-משמעית וברורה **להגנה שוויונית והולמת על זכויות האזרח הבסיסיות של התושבים הערבים,** שהופקרו משך שנים ארוכות בשל התעלמות מארגוני ומשפחות הפשע בחברה הערבית בכלל, ולעיתים בשל 'עצימת עיניים' לנוכח פעולותיהם של משפחות המשת"פים (סייענים) בפרט.

מעבר לכך, ממליץ הדו"ח **על בניית מערך חוסן עירוני שיערך למנוע הסלמה במקרה של התפרצות אלימות נוספת**. על בסיס הניסיון שנאסף באירועי מאי 2021 וכן בהתבסס על ניסיון בינלאומי בעניין, מוצע כי מטרת המערך תהיה מניעת הסלמה, מתוך ראייה של ניהול בונה של קונפליקטים, הלוקחת בחשבון כי שני הצדדים יצטרכו להמשיך לחיות זה לצד זה גם לאחר סיום שלב האלימות. **מוצע כי הוא יתבסס על מחויבות מוצהרת להגנה על זכויותיהם של כלל התושבים, וכן על שיתוף פעולה עם פעילים בשכונות וארגוני החברה האזרחית וחיבורים מראש בינם לבין המשטרה והעירייה.** ההנחה היא כי חשוב להקים מערך זה בזמני רגיעה על מנת להגיע מוכנים למצבי הקיצון, אם וכאשר יגיעו.

שער ראשון: רקע

על ערים מעורבות, מצב היחסים בעיר לפני האירועים ושיטת המחקר

1. על ערים מעורבות ומשותפות, אלימות עירונית, היסטוריה חיפאית ופערים בין יהודים וערבים

1.1 רקע: על ערים מעורבות בישראל ובכלל - העיר בין הלאום למקום

הערים המעורבות בישראל הן אתרים הנעים באופן מתמיד על מתח בין שני כוחות: מחד, הערים מתנהלות בצילו של הקונפליקט הישראלי-פלסטיני הרחב, כשתושבי הערים הם חלק בלתי נפרד מהסכסוך. מאידך, החיים בהן מתבססים על שאיפתם של רוב התושבים לקיים חיי יום יום סבירים, כאשר שאיפה זו דורשת וויתור מסוים על המאבק הלאומי, וקיום מערכות יחסים עם השכנים (צפדיה, 2011; רוזן, 2012; שמריהו, 2020).

מערכות יחסים אלו הן תמיד שבריריות, דינאמיות ומושפעות על ידי תהליכי הסלמה בקונפליקט הרחב. למתחים אלו נוספים גם מתחים מקומיים, הנגרמים הן כהמשך של תהליכים היסטוריים של הסכסוך, והן בשל אפליה בתקציבים ובשירותים העירוניים, או תהליכי ג'נטריפיקציה ממוסדים, שבהם נכנסים תושבים יהודים בעלי הכנסות גבוהות לאזורים שבהם חיו קודם לכן תושבים ערבים פחות מבוססים ודוחקים אותם ממקומות מגוריהם (שמריהו, 2020). ועם זאת, בערים רבות, ובחיפה בפרט, כן מתקיימים מקומות עבודה, מגורים, מסחר ובילוי משותפים וכן יחסי קרבה אישיים. כך, הערים גם מייצרות מנגנוני הפרדה קולוניאליסטיים ולאומיים רבי-כוח, וגם מתנגדות להם באופן אקטיבי (Rabinowitz and Monterescu, 2008).

בעוד בערים בארה"ב, למשל, התפתחה תפיסת כור ההיתוך שעל פיה היו הערים אמורות לתרום לשילוב מהגרים ולצירופם לזהות הלאומית החדשה, **האורבניות של הערים בישראל-פלסטין עוצבה מראש לפי הקווים הלאומיים** (יעקובי, 2003). בפועל, איבדו ארבע ערים שהיו מעורבות עוד לפני המלחמה כמעט את כל האוכלוסייה הפלסטינית שלהן (טבריה, צפת, מערב ירושלים וחיפה), בעוד ערים פלסטיניות אחרות הפכו מעורבות כשאוכלוסייה יהודית נכנסה לגור בהן באופן מאסיבי אחרי 1948 (עכו, לוד, רמלה, יפו). התוצאה בכל המקרים הייתה מרחב ציבורי שנוי במחלוקת. (צפדיה, 2011; יונה 2005).

ארגונים בינלאומיים שונים (ביניהם מועדון מדריד ורשת הערים הבין-תרבותיות) **הציגו מספר עקרונות לניהול ערים רב-תרבותיות.** העקרונות כוללים תפיסה של השונות כמשאב

ולא כאיום, שאיפה לקידום תחושת בעלות משותפת, פיזית ומנטאלית, על המרחב המשותף, חלוקת משאבים מותאמת לצרכים של הקהילות השונות, שמירה על זכויותיהן של הקהילות, גם בהיותן קבוצות מיעוט, שותפות בקבלת החלטות והסדרים של חלוקת הכוח המתחשבים בצרכי הקהילות השונות וכן הנכחה של קבוצות הנמצאות בשוליים תוך כבוד לנרטיבים השונים וקידום תהליכים של בניית זהות ואזרחות עירונית משותפת, המתקיימת לצד הזהויות השונות (Club de Madrid, 2009; Wood, 2006).

האזרחות העירונית המתוארת (שיש המכנים אותה city-zenship) איננה טוענת לבלעדיות, איננה חד-ערכית ואיננה מוגדרת על ידי תעודת זהות או דרכון כלשהם, אלא **נמדדת בתחושה של שייכות ואחריות כלפי שאר תושבי העיר. אזרחות כזו נתפסת גם כאסטרטגיה להתמודדות עם קונפליקטים לאומיים במרחב העירוני,** וחוקרים שונים מציעים תהליכי שלום אורבניים - מקומיים, עירוניים, ומחוברים לחיי היומיום. אלו חשובים במיוחד בערים מחולקות, שבהן אנשים חיים כ'אויבים אינטימיים', והעיר היא אתר של מפגשים ושל משאים ומתנים יומיומיים. השלום העירוני המוצע בדרך זו מעוצב על ידי המרחב, הזמן והתנאים בהם הוא אמור להתקיים, הוא אינו 'מצב' אלא תהליך דינאמי ומשתנה כל הזמן, המייצר 'זמנים של שלום' או 'אזורים של שלום' המתקיימים לצד אזורים או זמנים של מלחמה. לארגוני חברה אזרחית יכול להיות תפקיד משמעותי במהלכים אלו (Holston & Appadurai, 1996; Sandercock, 2004; Bjoerkland, 2013).

1.2. אירועי אלימות עירוניים (Urban Riots)

הסדרים מקומיים המבוססים על אזרחות עירונית הופכים להיות חיוני במיוחד בשנים האחרונות, לאור עליית התדירות של אירועי אלימות עירונית (Urban Riots). תופעה זו מתרחשת הן במערב, בפרברי פריז או בשכונות במרכז לונדון והן בערים בעולם השלישי. חוקרים שונים הציעו מגוון הסברים להתפרצויות אלו: חלקם רואים את האלימות כתגובה למצב מבני של חוסר שוויון, בעוד אחרים מייחסים לתרבויות של מהגרים מסוימים נטייה להיות 'אלימות במהותן'. גם לגלובליזציה ההופכת זרים לשכנים, וכן לשימוש ברשתות החברתיות המקלות מאוד על התארגנויות אלו מיוחסת תרומה לעלייה במספר אירועי האלימות בערים. על פי התיאוריה, השלב הראשון של 'התנהגות המון' שהוא תנאי להתפרצויות אלימות כאלו מתרחש באמצעות ההסתה ברשתות החברתיות, והפעילים מגיעים לאזורי ההתכנסות כשהם כבר בשלב השני ומוכנים לפעול באופן אלים נגד שכניהם (Body-Gendrot, 2007; Amin, 2003; Baker, 2012).

מחקרים שונים העלו גם כי **תנאי יסודי לפרוץ מהומות הוא חולשה של השלטון המרכזי וחוסר אמון של התושבים בכך שהמשטרה תגן עליהם ועל רכושם** (Scacco, 2008). בתגובה למצב זה מתארגנות מיליציות מקומיות הנוטות להתנגש אלו עם אלו ולגרום לנזק ניכר — וזאת גם כאשר שיעור המשתתפים באירועי האלימות בפועל אינו עולה על אחוזים בודדים מכלל תושבי העיר. מחקרים נוספים (Newburn, 2016) מורים כי **מנהיגות קהילתית מקומית עשויה לסייע במיתון השפעתן של התפרצויות מעין אלו, אך לצורך זה נדרשת המנהיגות לפעול ברוח החברה המשותפת, העיר הבין-תרבותית והאזרחות העירונית:** עליה לראות את הטוב המשותף ולא להגביר את הלהבות.

1.3 חיפה בין שיתוף למאבק לאומי

חיפה, שעם תחילת המנדט הבריטי ב-1917 הייתה עיירת דייגים קטנה בת כ-17,000 תושבים, צמחה במהירות כעיר מעורבת לאחר ההחלטה על הקמת הנמל, ובשנת 1947 מנתה כ-150,000 תושבים — כמחציתם ערבים ומחציתם יהודים. במהלך עשורים אלו נבנו בה שכונות ומוסדות חברתיים נפרדים, אך התקיימו גם מרחבים משותפים — למשל בתחום חיי המסחר, הכלכלה והתארגנויות עובדים. (ברנשטיין, 1996). מועצת העיר הייתה אחת המסגרות הפוליטיות היחידות שבהן ישבו באותה עת ערבים ויהודים זה לצד זה, ושם התקיים מאבק על השליטה בעיר, אך התפתחו גם דפוסים של שיתוף פעולה. שייכותם של התושבים לחברה פוליטית אנטגוניסטית מצד אחד, ולחברה אזרחית דואליסטית מצד אחר, הובילה לעיתים לתופעות רוויות סתירות, כמו למשל שיתופי פעולה בתחום הכלכלי, גם על-ידי מי שצידדו בהפרדה בתחום הפוליטי (וייס, 2007).

באפריל 1948, כחלק ממבצע של כיבוש חיפה על ידי ההגנה, גורשו או ברחו רוב תושביה הערבים של העיר. הגרסאות לגבי התפתחות האירועים בשלב זה שנויות במחלוקת, אך על פי מספר חוקרים הסתיימו מגעים לחתימה על כתב כניעה בחוסר הסכמה מצד המנהיגות הערבית המקומית וכתוצאה מכך כמעט כל האוכלוסייה הפלסטינית בחיפה - כ-70,000 איש — גורשו או ברחו מן העיר. חיפה הייתה העיר הגדולה ביותר שעברה סוג כזה של 'טיהור', ותושביה היוו כ-10% מכלל הפליטים הפלסטינים שיצרה אותה שנה. ביולי '48, מיד לאחר תחילת ההפוגה השנייה, החל בעיר 'מבצע שיקמונה' — שם קוד להרס העיר הערבית העתיקה (וייס, 2007; Kallush and Kolodney, 2008) .

בשנים שחלפו מאז 1948 חזרו ערבים רבים לחיות בחיפה, שהפכה להיות המרכז אורבאני של האוכלוסייה הערבית בישראל. על-פי הפרק הדמוגרפי בשנתון הסטטיסטי של חיפה המופיע באתר העירייה, נכון לסוף שנת 2019 התגוררו בעיר 285,300 תושבים,

מהם כ-250,900 'יהודים ואחרים' וכן כ-32,700 ערבים, שהיוו 11.5% מאוכלוסיית העיר. על פי האתר, בעשור האחרון גדלה האוכלוסייה הערבית בעיר ב-2% בממוצע לשנה, בין השאר בשל היותה של חיפה מוקד לחיים אורבאניים מפותחים, חיי תרבות ומסחר פורחים עבור הקהילה הערבית בעיר בפרט ובצפון בכלל (Karkabi, 2018).

כמו בתקופה שקדמה ל-1948, **גם אחרי הקמת המדינה והניסיונות להפוך את העיר ל'עברית', נעו היחסים בין הקהילות בעיר בתנועה בין מתח לאומי ושרטוט גבולות הלאום במרחב העירוני, לבין חיי יומיום משותפים וחוצי גבולות לאומיים** (רוזן, 2011). כך, לצד האפליה והשאיפה להשליט את אתוס 'מדינת הלאום היהודית' גם בעיר, צמחה בעיר קהילה פלסטינית המקיימת חיי תרבות פעילים (Karakabi, 2018). כתוצאה מתהליכים אלו, ומהמשאים ומתנים המתקיימים על הזהות בעיר, ניתן למצוא במרחב העירוני גם לא מעט זהויות היברידיות ו'מרחבים שלישיים', וכן אתרים שבהם מובעת התנגדות חתרנית להגמוניה, תוך כדי ובמקביל לניסיונות השתלבות בה. לעיתים אף נוצרת זהות ופעולה חברתית שהיא לוקאלית, אורבאנית ורב-אתנית, ובמהלך היווצרותה אנשים שהתרגלו לראות את עצמם כשייכים לקבוצות נפרדות, תופסים את עצמם כבעלי אינטרסים משותפים (רוזן, 2012; Sa'ar, 1998; Leibovitz, 2007). **עם זאת, התקיימו בעיר בשנים האחרונות גם מספר התנגשויות אלימות על רקע הסכסוך הלאומי הרחב.** כך למשל במהלך מבצע 'צוק איתן' בעזה ב-2014 התנפלו מפגיני ימין אלימים על הפגנת מחאה של ערבים ואנשי שמאל, והיכו חלק מהם — ביניהם את סגן ראש העיר דאז, ד"ר סוהייל אסעד (ארד, 2014). בשנת 2018 נעצרו 21 איש בעקבות הפגנה סוערת בעיר התחתית, כשביניהם מנכ"ל מרכז מוסאווא, ג'עפר פרח, שרגלו נשברה כאשר הוכה במהלך חקירת המשטרה (כרתינג'י, 2019).

למרות כל אלו, סקר העמדות של תושבי הערים המעורבות שנערך על ידי יוזמות אברהם ב-2019 העלה כי **מבין הערים המעורבות הייתה חיפה העיר שתושביה היו החיוביים ביותר בהערכתם את היחסים בין יהודים לערבים:** רק 5% מהערבים ו-9% מהיהודים תיארו את היחסים כשליליים (יחסים לא טובים / מאוד לא טובים), וזאת בהשוואה למספרים גבוהים הרבה יותר בערים כגון רמלה, לוד או תל אביב-יפו. בנוסף, דורגה העיר כמובילה בקשרים במקום העבודה בין הערים המעורבות, כאשר 72% מהערבים החיים בה דיווחו כי הם נמצאים בקשר עם יהודים ו-48% מהיהודים דיווחו על קשר עם ערבים. רק 14% מן היהודים בחיפה העידו כי הם חוששים להסתובב בשכונות הערביות, לעומת אחוזים גבוהים יותר בערים מעורבות אחרות (יוזמות אברהם, 2019).

מחקרים אחרים העלו כי כ-**30% מתושבי חיפה הערבים חשו רמות שילוב וביטחון גבוהות, ורק 14% הוגדרו כבעלי ציוני שילוב נמוכים במדדים אלו** (Baker et al, 2021).

לצד זאת, הציגו מחקרים נוספים פערים ניכרים בשייכות לאשכולות הסוציו-אקונומיים בין תושביה היהודים והערבים של העיר. בעוד חיפה ככלל מסווגת באשכול 7, חשפו הנתונים כי 30% מתושביה הערבים של העיר חיים בשכונות המסווגות לאשכולות 1-2, כאשר רק 6% מתושבי העיר היהודים חיים בשכונות המסווגות באשכולות אלו. לעומת זאת רק 10% מן התושבים הערבים חיים בשכונות המסווגות באשכול 7 ומעלה, בעוד 53% מן התושבים היהודים בחיפה חיים בשכונות המסווגות בשכונות אלו (אבגר ושות', 2021).

אי השוויון בא לידי ביטוי גם בתקצוב בתי הספר, כאשר ההבדלים בתקצוב בין בתי ספר בחינוך העברי והערבי עשויים לנבוע ממאפיינים שונים המשפיעים על היקף התקצוב שמעביר משרד החינוך לבתי הספר ובהם גודל בית הספר, מספר התלמידים בכיתה, תלמידים עולים, מאפייני המורים, שיעור תלמידי חינוך מיוחד ומספר כיתות חינוך מיוחד באותם מוסדות ועוד. ניתוח של הנתונים בחיפה מורה כי קיימים פערים בין תקצוב התלמידים היהודים והערבים, ואלו באים לידי ביטוי בעיקר בחטיבות העליונות, במיוחד בהשוואה לתקצוב התלמידים בחינוך הממלכתי-דתי היהודי: בעוד תלמידים בבתי הספר הממלכתיים-דתיים העבריים מתוקצבים בסכום של 40,349 ₪ לתלמיד, חבריהם הערבים בחינוך הממלכתי מקבלים כמחצית הסכום - 20,933 ₪. גם בחמישון הטיפוח החלש בחינוך היסודי מקבלים התלמידים הערבים פחות מחבריהם היהודים, אם כי הפער פחות דרמטי (20,933 ₪ לערבים, בהשוואה ל-22,281 ₪ ליהודים) (אבגר ושות', 2021).

ההבדלים בתקציבים ובמצב הסוציו-אקונומי באים לידי ביטוי גם בתוצאות של מבחנים חינוכיים שונים, כגון המיצ"ב או הזכאות לבגרות. כך למשל, עולה מאותו מחקר של מרכז המידע של הכנסת (2021) כי באופן גורף, ציוני המיצ"ב של התלמידים היהודים בחיפה גבוהים מציוני התלמידים הערבים. אף על פי שחלק ניכר מתלמידיה הערבים של חיפה לומדים בבתי ספר פרטיים הנחשבים מובילים מבחינת רמת החינוך שלהם, בסך הכל קיימים פערים משמעותיים באחוזי הזכאות לבגרות — גם בזכאות לתעודה בכלל וגם בזכאות לחמש יחידות באנגלית ובמתמטיקה, שהן לעיתים תנאי להמשך הלימודים בהשכלה הגבוהה, בפרט. פערים אלו בולטים במיוחד בקרב הבנים, כאשר 73% מהתלמידים היהודים זכאים לתעודה, בעוד רק 65% מהבנים הערבים עומדים בדרישות לבגרות. שיעורי הזכאות לחמש יחידות במתמטיקה נמוכים במיוחד בקרב הבנים הערבים (10% בקרב הערבים, לעומת 28% בקרב היהודים) מה שמשפיע כמובן על סיכויי ההשתלבות שלהם בלימודים ותעסוקה בהמשך (רון ואחרים, 2021).

ממד נוסף שבו באים הפערים בין יהודים לערבים לידי ביטוי הוא דיווחי התלמידים על רמת האלימות בבתי הספר — ובאופן ספציפי שיעור התלמידים המדווחים כי חוו אירועי אלימות. מן הנתונים עולה כי בעוד בקרב היהודים חלה ירידה במעורבות באירועים אלו עם

העלייה בגיל (מ-9% בכיתות ה'-ו' ל-5% בכיתות י'-י"א) בקרב הערבים יש ירידה זמנית בחטיבת הביניים, אך עלייה מחודשת בכיתות התיכון: 12% מהתלמידים מדווחים כי היו מעורבים באירועי אלימות בכיתות ה'-ו', 8% בגילאי חטיבות הביניים, אך שוב 12% בכיתות הגבוהות (רון ואחרים, 2021).

הפערים באים לידי ביטוי גם בהשוואת שיעור ההרשעות הפליליות לאלף איש בקרב קבוצות הגיל השונות בעיר. על פי אותו מחקר של מרכז המידע של הכנסת (אבגר, 2021) בעוד ששיעור המורשעים בדין בקרב בני 12 ומעלה בשנת 2017 עמד על 1.7 לאלף נפש בקרב היהודים בעיר, הוא עמד על 7.1 לאלף נפש בקרב הערבים. בקרב בני 19 ומעלה עמד שיעור המורשעים היהודים לאלף נפש על 1.9, בעוד בקרב הערבים הוא הגיע ל-7.6.

ככלל נראה כי **כמו ההיסטוריה של העיר, הנעה בין חיי שיתוף לבין היסטוריה של נישול, אפליה והזנחה, כך גם הנתונים ואירועי העבר מציגים מגמות סותרות ולא תמיד חד-משמעיות.** זו הייתה תמונת המצב בחיפה במאי 2021, כאשר תהליכי ההסלמה בקונפליקט היהודי-פלסטיני הרחב יותר חדרו אל העיר, והפכו אותה לאתר נוסף של מאבקים אלימים בין מספר מצומצם של קבוצות צעירים — אך באופן שהשפיע על כלל תושבי העיר. סביר להניח כי לאי-השוויון ולתחושת הקיפוח ההיסטורית הייתה תרומה לאירועים, אך הם בוודאי לא היו הגורמים היחידים לכך — והשפעת ההסלמה בקונפליקט הרחב יותר הייתה גורם קריטי בהתפתחויות.

2. מצב היחסים הבין-קהילתיים בעיר לפני האירועים

למרות שלעיתים נדמה כי אירועי מאי 'נפלו על חיפה כרעם ביום בהיר', סביר יותר להניח כי — כפי שקורה לעיתים במצבים מעין אלו — הם היו תוצר של תהליכי עומק ארוכי טווח, שה'סערה המושלמת' של האירועים חשפה, או הוציאה לאור. לצד הנטייה לתאר את חיפה כ'סמל הדו-קיום', הצטיירה בראיונות תמונה של עיר מורכבת אשר כפי שטוענת ביורקדאל, **יש בה מרחבים של חיים משותפים ושוויון לצד מרחבים של הדרה והזנחה**, שכונות של מעמד בינוני מבוסס לצד שכונות מצוקה, וכפי שהוצג בפרק הקודם - גם פערים כלכליים משמעותיים בין יהודים וערבים (Bjoerkdahl 2013). מעבר לכל אלו, התגלו בה קבוצות השואפות לקיים את חיי היומיום המשותפים, לצד כאלו הממקדות את מבטן ומשאביהן בסכסוך הלאומי, ורואות בעיר אתר נוסף של ניהולו.

- **חיפה כעיר של דו-קיום:** בשיח הציבורי המקובל נתפסת חיפה כ'סמל הדו-קיום' — העיר המצליחה ביותר בין הערים המעורבות, אתר של שוויון יחסי וחיים משותפים. לתמונה זו, מתברר, ניתן למצוא אישור בקרב מרואיינים רבים, אשר מתארים את העיר שלפני האירועים כאתר של יחסים חוצי גבולות: בראיונות עולים גם תיאורים חוזרים של התרופפות של גבולות ההפרדה, תופעה הבאה לידי ביטוי למשל במגורים של ערבים רבים בשכונות שנחשבו בעבר ל'יהודיות', או בנוכחות בולטת של סטודנטים ערבים בטכניון, באוניברסיטה וכן כעובדים ברמות בכירות במקומות עבודה בעיר — בין השאר במוסדות הבריאות. כך מתוארים גם תהליכי 'היפוך של יחסי הכוח', כאשר ערבים משמשים בתפקידי ניהול או שהם בעלי עסקים המעסיקים עובדים יהודים (למשל בתחום המסעדנות והפנאי). הנטייה היא להניח כי ליהודים קל יותר לראות תמונה חיובית של היחסים, שכן הם אינם סובלים מן האפליה והקיפוח. אך גם מרואיינים ערבים רבים תיארו את חיפה כעיר שטוב לחיות בה מבחינתם. מדבריהם ניכר כי הם מצפים ליחס עוין, אך בעיר הזו, הם מספרים, הם אינם נתקלים בו, או שזה קורה לעיתים רחוקות בלבד. מרואיינים רבים התייחסו בדבריהם ל-'DNA החיפאי' המתבסס על ההיסטוריה העירונית ומאפשר את החיים המשותפים — אך לצד האמון ב'ביחד' ניכרת גם המודעות לשבריריות של המצב, הבאה לידי ביטוי בהתייחסות לעליות ולירידות הנובעות מתהליכי ההסלמה התכופים בקונפליקט הרחב, וכן להבעת תקווה זהירה כי 'זה ימשיך ככה'.

- **צמיחה של המעמד הבינוני:** חלק מתהליכי טשטוש גבולות ההפרדה והיפוך מערך הכוחות שתוארו לעיל נובע מהתבססותו של מעמד בינוני ערבי משמעותי בעיר וגם תורם לה. ע"פ עודה (2022) בעת היווסדה של האוניברסיטה בחיפה בשנת 1972 היו רק 5% מן הסטודנטים ערבים, ב-2006 הם היוו 12% וכיום מתקרב מספרם ל- 40%. עליות משמעותיות ניתן למצוא גם במספר הרופאים ואנשי צוות הסיעוד בבתי החולים וכן בעובדי חברות ההיי-טק. נראה כי בוגרים רבים של מוסדות ההשכלה הגבוהה בוחרים להישאר בעיר ומפתחים בה קהילה ערבית מבוססת, הנהנית משוויון ורווחה יחסיים. הנוכחות הערבית בולטת גם במרחבים הציבוריים — למשל בקניונים. חלק מן המרואיינים הערבים מדווחים על הערכה גוברת של איכות החיים ממנה הם יכולים ליהנות בעיר, בייחוד מאז כישלון האביב הערבי ופרוץ מלחמת האזרחים בסוריה. ועם זאת, תמונת ה'דו-קיום המוצלח' היא חלקית בלבד.
- **סדקים בתמונת הדו-קיום והשפעת הסכסוך הרחב:** לצד תושבים רבים, ערבים ויהודים, המתארים חיי יומיום סבירים ויותר, יש גם כאלו המערערים על תמונה זו, ומציגים את הקיפוח ואי-השוויון. אלו מעמיקים כמובן בצל השפעתו של הקונפליקט הרחב יותר על החיים בעיר, הן בעבר והן בהווה. כך למשל, במקום בו חיפאים יהודים רואים מבנים ישנים, חיפאים פלסטינים רבים רואים את העיר הערבית שהייתה ואיננה. חלק מן הפעילים הפלסטינים חשים כי מאז 1948 מתנהלים החיים בעיר 'תחת שלטון הכיבוש' והאזרחות הישראלית שלהם היא 'אזרחות חלולה' (Jamal, 2017). פעילים בתנועות הלאומיות חווים בעיקר את הסכסוך, ורואים את הניסיונות לבנות חיים משותפים כמהלך המחליש את הזהות הנפרדת ואת המוטיבציה להמשך המאבק. מבחינת אחרים, החיים בעיר המעורבת הם מהלך מתמיד של איזון בין שאיפה לנהל את המאבק הלאומי לבין שאיפה לחיי יומיום סבירים הדורשים פשרות כלשהן. עמדות אלו אינן סטטיות והן משתנות על פי ההקשר: מצבים של הסלמה בקונפליקט הלאומי הרחב מגבירים את השפעתו על החיים בעיר, בעוד מצבי רגיעה מאפשרים התמקדות בחיי היומיום הפחות קונפליקטואליים.
- **מצוקות כלכליות במגזר הערבי:** מעבר לקשיים המובנים של התנהלות במצב סכסוך והשפעת העבר, מתארים מרואיינים רבים — חלקם ערבים, וחלקם יהודים עובדי מערכת הרווחה העירונית — גם מצוקה כלכלית קשה בקרב חלק מן התושבים הערבים. מעבר לאנשי המעמד הבינוני הצומח המגיעים לעיר, מספרים אנשי מחלקת הרווחה, מגיעות אליה גם משפחות הסובלות מקשיי קיום — נשים גרושות וחד-הוריות העוזבות את היישובים הערביים בסביבה בחיפוש אחרי חיים חדשים, או צעירים בוגרי מערכת החינוך הממלכתית (ולא הפרטית) המסיימים את לימודיהם ללא הכשרה בסיסית מינימאלית ומתקשים למצוא תעסוקה הולמת. ערבים רבים בעלי הכנסות נמוכות חיים בוואדי ניסנאס, העיר התחתית

או חליסה, שכונות שאינן מקבלות שירותים עירוניים נאותים. לכל אלו מצטרפת מצוקת דיור חריפה, הנגרמת בין השאר בשל תהליכי ג'נטריפיקציה באזור השוק, וואדי ניסנאס או הדר, הדוחקים בעלי הכנסות נמוכות שבעבר חיו בדירות במקום אל מחוץ לבתיהם. אלו עוברות שיפוץ והופכות לנכסי נדל"ן אטרקטיביים, אך הדיירים הוותיקים אינם מוצאים פתרון דיור תחליפי במחירים שהם יכולים להרשות לעצמם. בעיות אלו מעסיקות מאוד את המרואיינים מן המגזר הערבי, אך המרואיינים היהודים — מחוץ לעובדי מערך הרווחה העירוני — כמעט ואינם מודעים להן.

- **מצוקת המשת"פים:** קבוצה נוספת המתקשה להשתלב בעיר ומודרת לעיתים קרובות הן על ידי יהודים והן על ידי ערבים הן משפחות המשת"פים, המגיעות לעיר באמצעות סיוע של כוחות הביטחון. לדעת נג'מי-יוסף ולוין-חן (2019), הצורך הביטחוני בסייענים, הן מצד השב"כ והן מצד משטרת ישראל, "הוביל למחול שדים, שבו חיים כיום במדינת ישראל עשרות אלפי סייענים ובני משפחותיהם, כאשר בשל "תרומתם" למערכת הביטחונית בעבר או בהווה ---, הם זוכים לזכויות יתר, ולמעשה נהנים מחסינות פלילית המאפשרת להם להמשיך בביצוע עבירות אלימות קשות מבלי שהם באים על עונשם בשל 'ייחוסם הסייעני' " (שם). נראה כי בניהן של משפחות אלו חשים אבודים במיוחד — לעיתים קרובות הם אינם דוברי עברית, אין להם תעודות זהות ישראליות, סיכוייהם להשתלב בתעסוקה או בלימודים קלושים, והם מהווים פוטנציאל להצטרפות לארגוני פשע המציעים להם שייכות, זהות, ואופק כלכלי. מרואיינים רבים מתארים מצב שבו המשטרה מתעלמת לאורך שנים מתחנות סמים הפועלות ברחובות באין מפריע ומופעלות על ידי משפחות אלו, וכן התעלמות ברורה מתלונות על מעשי אלימות של בניהן.
- **חוסר אמון במשטרה:** מכל אלו עולה תחושה של הפקרות והיעדר ביטחון אישי בסיסי בקרב תושבים ערבים רבים כמצב תמידי שקדם לאירועים. לאלו נוספים תחושת דיכוי ורדיפה נוכח תפקידה של המשטרה במניעת ביטויים של מחאה. מצב זה נכון במיוחד ביחס להפגנות של חברי תנועת חירק, אשר באופן עקרוני אינם מוכנים לבקש רישיון להפגנותיהם ונתקלים בדרך כלל בתגובה משטרתית אלימה. ככלל, אם כן, נראה כי מבחינתם של תושבים ערבים רבים, המשטרה נוכחת בעיקר בהעדרה בעת הצורך, ובמקרים אחרים היא נתפסת כגורם עוין. לצד זאת, גם ניסיונות של השב"כ לגייס מלשינים גורמים לאווירת חוסר אמון בין האנשים לבין עצמם ומהווים גורם מפרק בתהליכי בניית הקהילה הערבית בעיר.
- **ארגוני החברה האזרחית:** שיתופי הפעולה היהודים-ערבים הראשונים אחרי 1948 התקיימו בחיפה בחסות המפלגה הקומוניסטית, שהייתה דומיננטית מאוד בקרב הערבים שנשארו בעיר. חיפה הייתה מרכז לחיי המפלגה, בה יצא העיתון 'אל-איתיחאד' והתקיימו

מפגשים פוליטיים וחברתיים משותפים משמעותיים. ברמה העירונית הייתה חיפה אחת הערים המעורבות הראשונות שהבינה כי יש להשקיע בבניית החיים המשותפים בעיר, ובשנת 1963 הוקם בעיר בית הגפן — מרכז תרבות ערבי-יהודי הפועל כעמותה תחת חסות העירייה. לצידו מתקיים בחיפה גם מערך עשיר של ארגוני חברה אזרחית משותפים העוסקים באופן פעיל ומתמשך ביחסים הבין-קהילתיים בעיר, ביניהם מערך הגנים ובית הספר הדו-לשוני של עמותת יד ביד, מרכז אישה לאישה, קואליציית ארגוני הנשים בחיפה, שבה חברים בין השאר הארגון הפמיניסטי הפלסטיני כייאן, הפועל לייצוג מגוון הצרכים של הנשים הערביות בישראל, והארגון המשותף איתך-מעכי, משפטניות למען צדק חברתי. באוניברסיטה פועל ארגון מבט, המפעיל תוכניות דיאלוג תהליכיות, מיזמי מנהיגות קהילתיים, סיורים והכשרות בין-תרבותיות. בין ארגוני הזכויות הפעילים בעיר ניתן למצוא גם את מרכז מוסאווא, הפועל לקידום זכויות פוליטיות, חברתיות, כלכליות ותרבותיות של אזרחי ישראל הערבים באמצעות קידום מדיניות, ארגון קהילתי, השפעה על דעת הקהל ושימוש בתקשורת ועוד. במקביל פועל גם ארגון עדאלה, העוסק בהגנה על זכויות האדם של הפלסטינים הערבים אזרחי ישראל ועל זכויותיהם של הפלסטינים בשטחים הכבושים באמצעים משפטיים. העמותה לקידמה חברתית בחיפה פועלת להעצמת הקהילה הערבית בעיר, ומפעילה פרויקטים חברתיים שונים. לצידם פועלים בקהילה הפלסטינית בחיפה גם ארגונים השמים יותר דגש על הלאומיות הפלסטינית והעברת המורשת ההיסטורית של העיר גם לדורות הבאים — ביניהם למשל תנועת הנוער של חיפה (חרקת שבאב חיפה) תנועת נוער המוגדרת כעצמאית ואשר הוקמה בשנת 2014, וכן תנועת חירק, שהיא ארגון רופף יותר המארגן בעיקר הפגנות ומחאות ושואף להעצמת הקהילה הפלסטינית בחיפה. בצד היהודי של המפה קיימות כמובן התארגנויות שונות — וכמו בערים מעורבות אחרות פועל גם בחיפה גרעין תורני בשם הדר להדר. הגרעין הוא גרעין קטן יותר מאלו הפועלים בערים כמו עכו ולוד ונוכחותו פחות דומיננטית, אך לעיתים נוכחותו כן מייצרת תחושת דחיקה בקרב התושבים הערבים.

ככלל, פועלים בעיר גם ארגונים והתארגנויות הרואים בחיפה בעיקר אתר לניהול הקונפליקט הלאומי לצד ארגונים הפועלים לקידום דיאלוג, הבנה הדדית והגנה על זכויות. במבט רחב חשוב לקחת בחשבון כי מספר הפעילים בכלל ההתארגנויות הנ"ל הוא זניח יחסית למספר התושבים הכולל, וחלק ניכר מהם אינם מוכרים בציבור הרחב. בנוסף, חשוב להבין כי הן הקהילה היהודית והן הקהילה הערבית הן הטרוגניות מאוד, וכוללות בתוכן מגוון עמדות סותרות. כמו המתחים שהוצגו בתת-הפרקים הקודמים, גם מתחים אלו עתידים היו לפרוץ אל מעל פני השטח עם פרוץ האירועים.

- **הכנות בעירייה להתמודדות עם אלימות בין-קהילתית:** אחרי מלחמת לבנון השנייה ב-2006 נבנה בעיר מערך חוסן, ועובדי העירייה מעידים כי הם יודעים מה יהיו תפקידיהם במצבי מלחמה ואף מתרגלים זאת באופן קבוע. עם זאת, התרחישים אליהם נערך מנגנון החוסן העירוני לא כללו אפשרות של התנגשויות בין אזרחים בתוך העיר.

  במחלקת העבודה הקהילתית פועל אמנם מרכז חיפה לדיאלוג ויישוב סכסוכים, אשר מציע לכל תושבי חיפה ולארגונים מקומיים מגוון של שירותים ליישוב סכסוכים בהסכמה וסדנאות לבניית יכולות להתמודדות עם קונפליקטים. אלא שהמרכז כולו אינו אלא איש אחד ב-75% משרה, והוא פועל למעשה באופן מלא באמצעות מתנדבים ומתמקד בעיקר בסכסוכי שכנים. ניסיונות להרחיב את הגדרת התפקיד של המרכז גם לראייה מונעת לא צלחו למרות הצעות שעלו בנושא. בהיעדר המשאבים, ואולי גם בהיעדרה של היכולת לדמיין אפשרות של התנגשויות אלימות ברחובות העיר, לא נערכה בעירייה כל התארגנות לקראת מצב זה.

זו, אם כן, הייתה תמונת המצב — ואולי יש לומר תמונת הבמה, שעליה ניצבו העירייה על עובדיה, תושבי העיר, הפעילים הפוליטיים והשכונתיים, המשת"פים והשוטרים, הרופאים בבתי החולים ושאר מאות אלפי תושבי ותושבות העיר במאי 2021. בירושלים התעקשו באותם ימים פעילי ימין לנשל מביתם את תושבי שייח ג'ראח ששוכנו בבתים על ידי ממשלת ירדן בשנות החמישים, חוגגי חודש הרמדאן בשער שכם הוטרדו על יד שוטרים באופן שהוביל לעימותים, וביום ה', ה-6.5.21, פרצו עימותים גם בשייח ג'ראח וגם באל אקצא / בהר הבית, ונמשכו גם למחרת, בעת תפילות יום השישי האחרון של הרמדאן. מתפללים ערבים מישראל שניסו להגיע למסגד אל אקצא נחסמו באוטובוסים במחלף חמד וניסו לצעוד משם ברגל לעיר — מה שגרם לחסימת כביש 1 למשך שעות (פוקס, 2021). על פי התיאור בוויקיפדיה, באל אקצא / בהר הבית עצמו "אלפי מתפללים יידו אבנים, השליכו חפצים וירו זיקוקים לעבר השוטרים -- הכוחות פעלו לפיזור המתפרעים והשתמשו ברימוני הלם ובאמצעים נוספים לפיזור הפגנות -- 205 פלסטינים ו-17 שוטרים נפצעו בהתנגשויות, המשטרה הכניסה את כל המתפללים לתוך המסגד וסגרה את כל הכניסות לאזור". בימים הבאים הלך המצב והתדרדר, קודם בירושלים ובהמשך גם בעזה. אירועים אלו לא קרו בחיפה, אך הם עתידים היו להדהד בה, ולהוביל לשרשרת אירועים שהפתיעה את רוב תושבי העיר ובוודאי את הנהגתה.

3. שיטת המחקר

שיטת המחקר בה נעשה שימוש היא שיטת מחקר איכותנית, המתבססת על הקשבה לסיפוריהם של המשתתפים באירועים הנחקרים במטרה להבין אותם לעומק. כדי להבין את הדרכים השונות בהן נתפסו האירועים במאי 2021 בחיפה על ידי שחקנים שונים בעיר, **נערכו למעלה מ-45 ראיונות עומק עם תושבים ובעלי תפקידים בחיפה** — יהודים וערבים, מי שהשתתפו או נפגעו מן האירועים או צפו בהם מהצד, וכן פעילים ובעלי תפקידים שונים במערך העירוני. בנוסף התקיימו תצפיות באירועים שונים שאורגנו בעקבות המהומות — סיורים בשכונות, מפגשים ודיונים משותפים. סך הכל התבסס המחקר על למעלה מ-45 דוברים או מרואיינים, וכן לעיתים על מקורות מהתקשורת או דיווחים ברשתות החברתיות. **במהלך הראיונות התבקשו הדוברים לתאר את חוויותיהם במהלך ימי האירועים**, וכן לשתף בניסיונות שלהם (אם היו) למנוע את האלימות, במידת ההצלחה (או אי ההצלחה) של ניסיונות אלו, באופנים בהם חוו את המנהיגות העירונית והלאומית ותפקודה במהלך אותם ימים.

הנחת יסוד נוספת שליוותה את המחקר היא כי **לחלוקות חברתיות שונות, כגון מעמד, מגדר או זהות לאומית ואתנית, יש ממדים משותפים שונים, אך הקטגוריות החברתיות אינן הומוגניות**, ולא כל מי ששייך לקהילה מסוימת חולק עם כל חבריה את מכלול התכונות. החלוקות הן תלויות הקשר, דינאמיות ומשפיעות זו על זו (Yuval Davis, 2006). הנחה זו דורשת לכלול בניתוח כמה שיותר אנשים ולבחון את עמדותיהם בלי לראות אותם כמייצגים קטגוריות חברתיות קבועות. בהנחה כי חלק משמעותי מן הערבים החיים בחיפה רואים את עצמם גם כפלסטינים, נעשה שימוש מתחלף בשני מונחים אלו.

בשיטת המחקר האיכותנית, הסיפורים והמילים נתפסים ככלים להבנת ולהבניית המציאות וכן לתיאור החוויות הגלומות בהם. עם זאת, **אין להסיק כי התפתחות האירועים כפי שהיא מוצגת במסמך מתארת באופן שלם ומלא 'מה קרה באמת', אלא היא מהווה רק אוסף של נקודות המבט של המרואיינים על חוויותיהם הסובייקטיביות באותו זמן.** ההנחה היא כי ריבוי נקודות המבט יוצר תמונה מורכבת של האופן בו נתפסו ונחוו האירועים, אך ייתכן כי מרואיינים נוספים היו מביאים סיפורים אחרים שהיו משנים את התמונה ומוסיפים זוויות מבט החסרות כרגע (שלסקי ואלפרט, 2007; שקדי 2003). בהקשר זה חשוב לציין **למרות פניות חוזרות ושניות, סירבה ראש העיר, ד"ר עינת קליש רותם, להתראיין למחקר**, וגם פניות לדוברות המשטרה או למחלקת מדעי ההתנהגות בארגון נענו בשלילה. **בסופו של דבר**

התנתה המשטרה את הסכמתה להשתתפות אנשיה במחקר בכך שתהיה לה שליטה מלאה על פרסום התוצאות — בקשה שנראתה לנו לא סבירה בהקשר הנוכחי. **לפיכך, למרבה הצער, לא נכללו במחקר נקודות הראות של נציגי המשטרה או של ראש העיר.**

שער שני:

התפתחות האירועים, תגובת העירייה, ניסיונות למניעת הסלמה, החברה האזרחית, המעצרים, השביתה והדעיכה

צילום: עומר מוזר

4. התפתחות האירועים

המתיחות בחיפה התחילה כבר בשבוע שקדם לאירועים, סביב ההתרחשויות בשייח ג'ראח ובשער שכם בירושלים. ב-5.5.21 התקיימה בשדרות בן-גוריון הפגנה שאורגנה על ידי תנועת חירק במחאה על אירועים אלו. לדעת חלק מן המרואיינים הערבים שצפו באירוע, התנהגות המפגינים הייתה פרובוקטיבית, בעוד המשטרה הפגינה איפוק — אך אחרי שעתיים הגיע האיפוק לסיומו וההפגנה פוזרה באמצעים אלימים ומעצרים. צילומי חלק מן המעצרים הופצו ברשתות החברתיות והעמיקו את תחושות הזעם בקרב המפגינים ותומכיהם. כמה מן המרואיינים שהשתתפו בהפגנה התייחסו לאירוע כאל 'משחק' שבו הם מתגרים בשוטרים, השוטרים כמו 'משחקים איתם תופסת' אך כל ההתנהלות מתקיימת תוך שמירה על הכללים וללא סכנה ממשית למשתתפים. מצב זה עתיד היה להשתנות בימים הבאים.

ההפגנה ביום א', ה-9.5.21: ב-9.5.21, ערב לפני יום ירושלים והעלייה הצפויה לאל אקצא / להר הבית, אך כבר לאחר ההתנגשויות בשער שכם ושייח ג'ראח, התקיימה בשדרות בן-גוריון בעיר הפגנת מחאה נוספת נגד מדיניות ישראל בנושאים אלו. לדברי מרואיינים רבים, גם אירוע זה אורגן (גם אם לא באופן מוצהר) על ידי תומכי תנועת חירק, אך הצטרפו אליו מפגינים נוספים שאינם קשורים ישירות לתנועה. מן התיאורים עולה כי המשטרה הגיעה למקום על סוסיה ופרשיה, וההפגנה פוזרה באמצעים אלימים מאוד, כולל זריקת רימוני הלם ומעצרים נרחבים. נראה כי הפיזור גרם לאובדן שליטה במרחב, שכן על פי התיאורים ברחו מפגינים רבים לרחובות הסמוכים שם החלו הם, או צעירים אחרים שהצטרפו אליהם, להצית פחים ורכוש ציבורי אחר.

הצתות הפחים ושריפות אחרות בעקבות ההפגנה: לטענת מרואיינים ערבים רבים, המתפרעים לא היו המפגינים עצמם אלא צעירים רבים נוספים שהצטרפו לאירוע — חלקם ככל הנראה אותם 'צעירים חסרי מעש' שתוארו בדו"ח של המכון הישראלי לדמוקרטיה (מיעארי וחאג' יחיא, 2017) או בני משפחות המשת"פים (נג'מי-יוסף ולוין- חן, 2019). לדעת המרואיינים, אלו חיברו בין הייאוש ממצבם האישי לזעם הלאומי על ההסלמה בסכסוך והשתמשו באנרכיה שנוצרה, בעיקר כדי לפגוע ברכוש ציבורי, אך לעיתים גם באנשים פרטיים. מעשיהם עוררו מחלוקת גם בקרב תושבים ערבים רבים, שטענו כי הפגיעה בפחים או תחנות אוטובוס המשרתים אותם פוגעת בהם עצמם ואינה תורמת דבר למאבק. ביקורת קשה נמתחה גם על הפגיעה בחפים מפשע.

מרואיינים יהודים מקריית אליעזר או הדר שרכושם נפגע או שחשו חרדה מן האנרכיה ברחובות פנו למשטרה אך רובם ככולם דיווחו כי לא קיבלו כל מענה לפניותיהם. על פי דו"ח מבקר המדינה

(2022), נבע מצב זה מן העובדה שכוחות רבים של המשטרה בערים המעורבות, כנראה גם בחיפה, נשלחו באותם ימים לירושלים שנתפסה כמוקד האירועים באותו זמן, שכן המשטרה לא צפתה התפרצות של אלימות בעיר.

במהלך הלילה התפשטו שריפות הפחים לשכונות רבות, כשבחלק מהן הודלקו 'מדורות' כדי לחסום כבישים — כפי שקרה למשל בכיכר אמיל חביבי או בנקודות מסוימות לאורך רחוב אלנבי ורחוב המגינים. **האירועים שרטטו גבולות חדשים במרחב העירוני, והפכו חלק מן האזורים ללא בטוחים עבור יהודים**, אך היו גם פעילים מבוגרים שניסו להגן עליהם וסייעו להם לצאת מן המקום. כוחות המשטרה, לעומת זאת, מתוארים על ידי מרואיינים רבים כפסיביים — שוב ושוב חזרו תיאורים של שוטרים שהביטו על המתרחש אך לא ניסו לעוצרו, אולי בשל היעדר כוחות מספיקים או מסיבות אחרות.

לפי חלק מן העדויות, השתתפו באירועים גם צעירים שהגיעו מחוץ לעיר — כך למשל מדווחים תושבים מוואדי ניסנאס כי לפנות בוקר הגיעו לכניסה לשכונה צעירים מאחד הכפרים במשולש, שרפו פחים בכניסה לשכונה והודיעו כי הגיעו 'כדי שיהודים לא ייכנסו'. תושבים שביקשו מהם לכבות את הפחים שכן מדובר ברכוש ציבורי המשרת אותם לא נענו. חלק מהמרואיינים התרשמו כי מדובר היה בקבוצות מאורגנות, אך אין לכך הוכחות ברורות. ככלל, מרואיינים רבים חשו כי באותו יום נשברו קווים אדומים, האלימות הסלימה באופן בלתי נשלט וייתכן כי חצתה את נקודת ה'אל חזור'.

ההפגנה ביום ב', ה-10.5.21: בבוקר יום ב', ה-10.5, שבו חל גם יום ירושלים, פרצו שוטרים שוב לתוך מסגד אל-אקצא לאחר שמתפללים יידו אבנים והחלו לירות זיקוקים על כוחות המשטרה במקום. עימותים קשים התפתחו בין הצדדים, שבהם נפצעו לפחות 12 שוטרים ויותר מ-215 איש. בשעה חמש אחר הצהריים הציבה הזרוע הצבאית של חמאס אולטימטום לממשלת ישראל לפיו עליה לפנות את הכוחות הישראלים מאל-אקצא עד השעה שש. כשהדבר לא קרה, החל החמאס בשיגור רקטות אל עבר יישובי עוטף עזה ואזור ירושלים. ירי הרקטות מרצועת עזה לכיוון ישראל נמשך גם בלילה. כתגובה, פתח צה"ל במבצע שכונה 'שומר החומות', שבמהלכו תקף חיל האוויר את עזה.

באותו ערב נערכה שוב הפגנה בשדרות בן-גוריון בחיפה, שלדברי מספר מרואיינים ערבים, הפעילים בחיפה כבר שנים רבות, המשתתפים בה לא היו מוכרים להם — כלומר, לא היה מדובר בפעילים הפוליטיים המקומיים הידועים בעיר, אלא בצעירים אחרים. לטענת חלק מן הפעילים היו אלו צעירים שהגיעו מחוץ לעיר, והם זיהו זאת על פי ה'מבטא הכפרי' שלהם. אחרים חשבו כי מדובר בתלמידים מקומיים. בכל מקרה המרואיינים מסכימים כי ככל הנראה

היה מדובר בקבוצה מאורגנת, שגם הגיבה באופן אלים לניסיונות הפיזור של המשטרה. במהלך ההפגנה נזרקו חזיזים על השוטרים, ונשמעו קריאות של 'אללה הוא אכבר', שאינן מקובלות בדרך כלל בהפגנות בחיפה.

פגיעות ברכוש ובנפש בקריית אליעזר ובהדר: שריפת הפחים ורכוש ציבורי אחר, וכן שבירת חלונות ראווה בהדר ובעיר התחתית או השלכת אבנים על בתיהם של יהודים בקריית אליעזר, למשל, גרמו לתחושות חרדה עמוקות בקרב התושבים היהודים בשכונות אלו — תחושות שהחמירו עקב חוסר ההיענות של המשטרה לקריאות החירום שלהם. במספר מקרים מתארים תושבי השכונה כמעט-התנגשויות בין חבורות צעירים יהודים לחבורות צעירים ערבים, אך נראה כי שני הצדדים העדיפו — לפחות באותו שלב — להימנע מהתנגשות פרונטאלית, והצעירים היהודים דיווחו כי הערבים פגעו ברכוש ציבורי ובחלונות ראווה, אך לא בבני אדם. במקרה אחד אכן ארעה ככל הנראה קטטה המונית, אך זו כן פוזרה במהירות על ידי כוחות יס"מ שהגיעו למקום.

בהדר דיווחו בעלי חנויות על חלונות ראווה רבים שנופצו במהלך הלילה, וכן דווח על מקרה אחד לפחות בו הותקפה סטודנטית שצעדה ברחוב, וצעירים ערבים הקיפו אותה ואיימו עליה. האירוע לא הסתיים בפגיעה פיזית, אך כן בפגיעה קשה בתחושת הביטחון האישי. גם סביב אירועים אלו עלתה הטענה כי מדובר בקבוצות מאורגנות, שכן האלימות התרכזה במקומות מסוימים בזמנים מסוימים, וחלק מן הצופים באירועים התרשמו כי הצעירים שפעלו במקום עשו כך בצורה מתוכננת ומתואמת.

ההפגנות בשדרות בן-גוריון ביום ג', ה-11.5.21: יום למחרת הפתיחה של מה שכונה בהמשך 'מבצע שומר החומות'. הוכרז על קיומן של שלוש הפגנות בשדרות בן-גוריון: ארגון 'אישה לאישה', 'עומדים ביחד' וארגוני שמאל נוספים קראו להפגנה יהודית-ערבית משותפת בשעה שבע וחצי בכיכר אונסק"ו, אנשי ימין התארגנו כדי לתמוך בממשלה ובמשטרה, ובשמונה וחצי אמורה הייתה להתקיים הפגנה של מקורבים לתנועת חירק בחלק התחתון של שדרות בן-גוריון. כפי **שבייקר** (Baker, 2012) מתארת, **חלק מן ההפגנות אורגנו באמצעות קבוצות ווטסאפ, ולא היו להן מארגנים ברורים ומוכרים.** מבחינת הרשויות **המשמעות של התארגנות כזו היא כי אין לה מנהיגות מזוהה, ולכן קשה לנהל משא ומתן על תנאי קיומה או פיזורה.** על פי העדויות, הגיעו להפגנות משתתפים רבים שאינם משתתפים באירועים מסוג זה בדרך כלל — הן צעירים יהודים מקריית אליעזר והדר שחשו שביטחונם הופקר, והן צעירים או תושבים ערבים אחרים שחשו נסערים, הן מהמאורעות בעיר בימים שקדמו להפגנות והן מההתפתחויות בירושלים ובעזה.

אנשי הימין שהגיעו למקום הופיעו בו עם דגלי ישראל וקראו קריאות תמיכה בשוטרים, גם כשאלו הפרידו בינם לבין המפגינים הערבים. חלק מהם חשו כי המשטרה מכתרת אותם ופוגעת בחופש ההפגנה שלהם, אך המפגינים הערבים פירשו זאת כהגנה של המשטרה על מי שביקשו לתקוף אותם. בעוד ההפגנה של 'עומדים ביחד' ו'אישה לאישה' עברה בשלום, ההפגנה של חירק מתוארת כ'מאוד נלהבת' כשבשיאה טיפס אחד הצעירים ותלה דגל פלסטין על אחד מפנסי הרחוב בשדרה. על פי התיאורים, המשטרה, שהייתה נוכחת במקום עם כוחות גדולים של פרשים, פרצה אל תוך ההפגנה והחלה לפזר אותה באלימות קשה, תוך ירי של רימוני הלם ומעצר של רבים מן המשתתפים. גם במקרה זה הסתיים האירוע בהתכתשויות שהתפזרו לרחובות הסמוכים, נמשכו שעות ארוכות וכללו שריפת פחים ורכוש ציבורי נוסף. בין הנפגעים הערבים בתום האירועים נמנו שני צעירים שאיבדו את עיניהם מפגיעת הירי של המשטרה או מזריקת אבנים של מפגיני הימין, וכן פצועים לא מעטים. אחת הנפגעות שאיבדה את עינה, תלמידת תיכון שעברה במקרה במקום, הוכרה בהמשך כנפגעת פעולות איבה (מרכז מוסאווא, 2022).

מצעד פעילי הימין ביום ד', ה-12.5.21: במקביל ובלי קשר לאירועים בחיפה, נמשכו גם בימים שלישי ורביעי (ה-11.5.21 וה-12.5.21) ירי הרקטות של חמאס על היישובים בדרום והמתקפות של ישראל על עזה. על פי חלק מן המרואיינים, נתפסו הפגנות המחאה הערביות בעיר על ידי פעילי הימין החיפאיים כאקט של 'בגידה בעת מלחמה'. את התארגנות המחאה הם ראו כהתקוממות לאומנית מתוכננת, והיעדר התגובה של הרשויות בכלל, והמשטרה בפרט, היו מה שהעלה לדעתם את הצורך ב'תגובה יהודית גאה'. לאור זאת החליטו כמה מפעילים אלו לארגן 'מצעד של נוכחות יהודית' בשכונות המעורבות, בכדי 'להחזיר את השליטה לידיים יהודיות' ולהראות 'מי בעל הבית'. פעילים אלו לא ראו את האירוע כמקומי, אלא פירשו אותו כ'צעד קטן' בתוך הקונפליקט היהודי-ערבי הרחב יותר.

בערב יום ד', ה-12.5.21, התאספו כמה מאות פעילים יהודים בקריית אליעזר, כאשר רבים מהם — על פי עדויות — הגיעו באוטובוסים מחוץ לעיר ולא התמצאו במרחב שבו צעדו. הם היו מצוידים במוטות ודגלי ישראל, לחלקם היה גם נשק, וכמה מהם קראו 'מוות לערבים' — קריאות שלדברי המארגנים הם (המארגנים) ניסו להחליף בקריאות 'עם ישראל חי'. לדברי חלק מן הצועדים, הם זכו לתגובות תודה נרגשות מתושביהן היהודים של השכונות, שחשו כי הופקרו בימים שקדמו לאירוע. התושבים הערבים, לעומת זאת, חשו מאוימים, ותחושה זו התחזקה בשעות הבאות, כאשר אנשי הימין צעדו ברחובות, זרקו אבנים על בתים ערבים ובאחד המקרים אף תקפו פיזית שלוש צעירות שדיברו ערבית ביניהן במגרש חניה ברחוב אלנבי או השליכו אבנים על מרפסת בית של משפחה ערבית ברחוב המגינים באופן שסיכן את חיי תושביו. כמו כן, נפגעו עשרות רבות של מכוניות בבעלות ערבית ברחובות בהם צעד המצעד,

ונשברו חלונות של בתים. על פי עדויות רבות, אנשי המשטרה צעדו לצידם של המפגינים, אך לא ניסו לעצור אותם — גם לא כאשר זרקו אבנים או פגעו בבתים ערבים בצורות אחרות.

אירוע זה, ובייחוד חוסר התגובה של המשטרה, ערער מאוד את תחושת הביטחון של תושבי השכונות הערבים, שרק שעות ספורות קודם לכן עוד היו בטוחים כי הם חיים במרחב מוגן וכי זכויותיהם כאזרחים יישמרו. בתגובה החלו עוד באותו ערב התארגנויות להגנה עצמית, ובוואדי ניסנאס, למשל, יצאו צעירים לכניסה לשכונה במטרה למנוע כניסה של משתתפי המצעד. אלו אכן לא הגיעו לשם — אולי מפני שחשו בטוחים יותר בשכונות מעורבות, אך חששו להיכנס לשכונות המזוהות כ'ערביות מלאות'. כוחות המשטרה, לעומת זאת, כן הקיפו את השכונה (אולי גם במטרה למנוע התנגשויות בין התושבים למפגיני המצעד). נוכחותם נתפסה כגורם שעלול היה לגרום הסלמה, ומספר מנהיגים ערבים, ביניהם סגנית ראש העיר דאז שהירה שלבי, מנכ"ל מוסאווא ג'עפר פרח ואנשי הארגון שלו, וכן פעילי מפלגות שונות ופעילים שכונתיים מקומיים, פעלו במהלך הלילה במטרה להפריד בין הכוחות ולמנוע התנגשויות אלימות. במקרה אחד כן נכנס לוואדי רכב ובו ארבעה אנשים לבושי אזרחית — ספק 'מסתערבים' או שוטרים סמויים, ספק פעילים על דעת עצמם. נוסעי הרכב יצאו ממנו כשהם מצוידים באלות וניסו להתנגש עם מאות הצעירים שהיו במקום. במהלך שכרך סיכון עצמי גבוה הם הוצאו משם במהירות על ידי הפעילים, וכך ייתכן שנמנעה התדרדרות חמורה. זה היה אחד מהצעדים המרשימים למניעת הסלמה שהופעלו באותם לילות בעיר.

התארגנויות להגנה עצמית ומתקפות על יהודים ביום ה, ה-13.5.21: חוסר ההתערבות של המשטרה במצעד הימין ביום ד' הביא, כאמור, להתארגנויות להגנה עצמית, למשל בשכונות וואדי ניסנאס ועין הים. למפגשים אלו הגיעו תושבים רבים שבדרך כלל אינם פעילים פוליטית, אך חשו כי חייהם ורכושם הופקרו ואין להם ברירה אלא להגן על עצמם. בפגישות אלו נבנו מערכים ראשונים של התארגנות לצורך טיפול ופינוי בפצועים, בניית רשתות קשר שיאפשרו סיוע למי שבתיהם יותקפו וכו'. בסופו של דבר הגיעו עשרות צעירים לפיצרייה בשם 'דוקטור פיצה' הנמצאת בפינת הרחובות אלנבי והגפן במטרה להגן על האזור מפני חזרה אפשרית של מפגיני הימין, אך פוזרו משם באופן אלים על ידי המשטרה. מהלך זה התרחש אף שהם לא תקפו איש, וגם למרות ניסיונות של פעילים מבוגרים מן השכונה לבקש מן המשטרה לאפשר להם לחזור לבתיהם באופן לא אלים. לשכונת עין הים הגיע שוב מצעד של פעילי ימין חמושים במוטות ודגלי ישראל, ולרגע נראה היה כי גם שם תתרחש הסלמה של אלימות, כאשר הבעלים של אחד הבתים בשכונה הותקף על ידי המפגינים ויצא להגן על עצמו כשהוא מצויד בנשק. במקרה זה הגיעו השוטרים ומנעו את ההתדרדרות, ובהמשך פוזרו גם שאר המפגינים.

בשדרות הציונות הותקפו באותו לילה שני צעירים יהודים שנסעו ברכב על ידי צעירים ערבים

שביקשו לרגום אותם באבנים. הם ניצלו בנס, לאחר שהנהג הצליח לחמוק מן התוקפים באמצעות תעלולי נהיגה אותם למד בצבא. בקריית אליעזר הותקף גם בני סלמן, צעיר יהודי שצעד בשכונה ונתקל בחבורת צעירים ערבים שהתנפלו עליו והיכו אותו בכל חלקי גופו. רק בקושי הוא הצליח לגרור את עצמו לבניין סמוך ולבקש עזרה, ובהמשך אושפז ברמב"ם כשהוא סובל מפגיעות קשות מהן לא החלים עד היום.

האירועים בחיפה במבט השוואתי: התפתחות האירועים בחיפה מתאימה לתיאורי מצבים דומים בערים שסועות אחרות: על פי דפוס התפתחות זה, מתקיימים בעיר חיי יומיום סבירים, אך מתחת לפני השטח רוחשים מתחים רבים שהם חלק מקונפליקט לאומי רחב יותר. ההתפרצות מתחילה באירוע נקודתי, ומלווה בחוסר אונים וחוסר תגובה של השלטון המרכזי. **כאשר הרשויות אינן מתערבות ואינן מספקות הגנה, מתחילה התארגנות להגנה עצמית של שתי הקהילות זו מול זו באופן ההולך ומסלים, כאשר כל מעשה אלימות גורר אחריו מעשה נקמה מן הצד השני, עד אובדן שליטה מוחלט, שרטוט גבולות הפרדה במרחב העירוני, מאבק בלתי פוסק בין המיליציות השונות והרס מוחלט של מרקם החיים המשותף**. כך קרה בעיר דרי (Derry) בצפון אירלנד בשנים 1968-1969, במה שנודע לימים כתחילת ה-Troubles שנמשכו אחר-כך 30 שנה, כך קרה בביירות ב-1975, באירועים שהובילו לפריצת מלחמת האזרחים במקום, וגם בעיר ג'וס (Jos) בצפון ניגריה ב-2001 — אם לבחון רק שלוש דוגמאות רלבנטיות (Madueke, 2018; Munck, 1992; Stoakes, 1976).

לטענתו של מדואקה גורם נוסף שגרם לאלימות הקשה בניגריה היה **העדרה של זהות עירונית משותפת ודומיננטיות של חשיבה שבטית-טריטוריאלית ביחס לאזורי העיר:** לדבריו, מנהיגי הקהילות היו עסוקים בחשיבה של שליטה ובעלות בלעדית על השכונות, הם שאפו ל'טוהר אתני' וביקשו לבצר את שליטתם ובעלותם הבלעדית עליהן (Madueke 2018,). תהליכים דומים התרחשו, ככל הנראה, גם בבירות בלבנון ובדרי בצפון אירלנד. בחיפה, כמובן, לא הגיעו הדברים לאותה רמת אלימות, וכפי שכבר הוצג ואף יוצג בהמשך פעלו בעיר גם כוחות אחרים שביקשו למנוע את ההסלמה. ברור גם שהמבנים החברתיים וההיסטוריים, עוצמתו ומידת הלגיטימיות של השלטון המרכזי בעיני התושבים, ואלמנטים תרבותיים עמוקים חשובים גם הם להבנה משמעותית וליכולת ההשוואה של התהליכים השונים. ועם זאת, כמה ניצנים של התהליכים שתוארו על ידי החוקרים כן ניתנים לזיהוי גם בעיר: כך למשל ניתן לזהות **דימיון בין תגובת אלימות היתר של המשטרה למצעד המחאה בדרי לתגובתה של משטרת חיפה למחאות שהתקיימו בשדרות בן-גוריון. התפשטות האלימות ממוקד אחד לשכונות נוספות** איפיינה את האירועים בחיפה כפי שקרה בדרי, בביירות ובג'וס, **והיעדר תגובה משטרתית וערעור מוחלט של תחושת המוגנות של האזרחים המותקפים, כפי שקרה**

בכל שלוש הערים, הובילה לניצנים של התארגנויות מקומיות ראשוניות להגנה עצמית בשכונות השונות. בדרי, בביירות ובג'וס הוביל מצב זה למלחמות שארכו שנים בין המיליציות הקהילתיות השונות, בחיפה, לעומת זאת, נעצרו האירועים לפני שהדברים התדרדרו עד כדי כך. למהלך זה היו שותפים גורמים שונים, כפי שיוצג בהמשך.

5. תגובת העירייה

לדברי מספר מרואיינים בעלי תפקידים בכירים במערך העירוני, הנחת היסוד בעירייה בשלב הראשון של האירועים הייתה כי מדובר בתופעה מוכרת — הפגנות בשדרות בן-גוריון התקיימו בעבר, וגם שריפת הפחים, למרות היותה חסרת תקדים, לא נתפסה כאירוע הדורש היערכות חירום מיוחדת. בהמשך, כשהתבררה עוצמת המאורעות, נראה כי גם בבניין ברחוב חסן שוקרי התגובה הראשונה הייתה הפתעה והלם. בניגוד למצבי חירום אחרים, שהעירייה מתורגלת להגיב להם, כגון רעידות אדמה, או מתקפות במסגרת מלחמה, עובדי המערך העירוני מעולם לא התכוננו ולא תרגלו התמודדות עם סוג כזה של אירועים.

לדעת חלק מאנשי מערך החירום העירוני, מדובר היה בפעילות מתואמת נגד הרשויות. כך הם מתארים מצבים שבהם כבאים או שוטרים שנענו לקריאות שהגיעו למוקד המשטרה או למוקד העירוני נרגמו באבנים — כלומר, להערכתם מדובר היה ב'מלכודות' מתוכננות. מצב זה גרם, בין השאר, להחלטה לשלוח כוחות במענה לקריאות כאלו רק עם ליווי משטרתי — מה שכמובן פגע ביכולת התגובה של הרשויות, ולמשל לעיכוב משמעותי או עצירה מוחלטת של הגעתם של אמבולנסים לפינוי פצועים. ככלל, תיארו בעירייה נזקים עצומים לרכוש העירוני — שריפה של מאות פחים, שגרמה גם נזקים לאספלט בכבישים (בשל הפלסטיק שנמס עליהם) וכן פגיעה נרחבת ברמזורים וברכוש ציבורי נוסף.

עם זאת, **הנחת היסוד בלשכת ראש העיר הייתה כי מדובר באירוע שצריך להיות מטופל על ידי המשטרה ולא על ידי העירייה.** ביום ג', ה-11.5.21, פרסמה ראש העיר פוסט בפייסבוק, שבו כתבה כי "המפגינים, המגיעים רובם מחוץ לחיפה, מאיימים לפגוע במרקם החיים המשותפים בעיר ובנוסף פוגעים בעסקים המקומיים". היא קראה לתושבי העיר "להוקיע הפגנות אלימות" ולמשטרת ישראל "שלא לאפשר כל אלימות". בכך, היא ניסתה להמשיך לשמר את הדימוי של העיר כ'סמל הדו-קיום', ולסמן את מי שפוגעים בו כמי שאינם שייכים לעיר. הפוסט עורר דיונים סוערים ברשתות, כשחלק מן המבקרים טענו כי היא מתעלמת מן האלימות

המשטרתית שהחריפה את האירועים. גם הטענה כאילו המפגינים אינם חיפאים זכתה לתגובות נזעמות, הן על ידי יהודים (שטענו כי כן מדובר במתפרעים מקומיים) והן על ידי ערבים, שכעסו על זיהוי המפגינים כמי שאינם שייכים לעיר ולכן הם כביכול אינם מפגינים לגיטימיים.

מעבר לכך זימנה ראש העיר ביום שלישי מפגש של מנהיגי הקהילות הדתיות בעיר, בבקשה שירגיעו את הרוחות. גם מפגש זה, שפורסם על ידי לשכת ראש העיר ברשתות, זכה לביקורת בטענה כי מנהיגים אלו הם בעלי השפעה מוגבלת מאוד על האירועים בעיר, וכי הם נבחרו רק כי היו 'זמינים' ואיפשרו לראש העיר להצטלם עם נציגי כל הדתות, כביכול. באותו ערב התקיימה בעירייה גם פגישה בין ראש העיר קליש-רותם לבין סגניתה שהירה שלבי, שבמהלכה ביקשה שלבי מקליש-רותם לצאת לאתרי ההפגנות ולהתערב בנעשה, אך ראש העיר המשיכה להחזיק בעמדתה כי המשטרה היא האחראית על הטיפול בנושא והוא אינו נופל בתחום סמכותה.

על פי עדויות המרואיינים מן המערך העירוני, **לא התקיימה בעירייה שום ישיבת חירום של מנהלי המחלקות או כלל העובדים, וראש העיר לא פנתה לאנשי ציוותה או להנהלת העיר, לא השמיעה קול ברור ביחס לאירועים מעבר לפרסום בפייסבוק, לא הביעה תמיכה בתושבים או בעובדים ולא הגדירה מטרות או התוותה קווי מדיניות להתמודדות עם המצב.** מן הראיונות עולה כי מנהלי המחלקות השונות קיבלו החלטות עצמאיות על דרכי ההתמודדות של אנשיהם, תוך שהם משתדלים להמשיך בפעילות השוטפת או להגיב לאירועים מחד, אך גם להגן על חיי העובדים שלהם מאידך. על פי עדויות של עובדים שונים, במחלקת התפעול הקפידו לנקות את הרחובות בהם נגרם הנזק, במחלקות הרווחה ניסו לשמור על קשר עם המטופלים ובמערך העבודה הקהילתית פעלו לבחון את הצרכים של הפעילים בשכונות, אך נראה כי כל זה נעשה ללא הכוונה ברורה מראש העיר.

ביום רביעי, ה-12.5.21, בשעות הצהריים, התקיים בלשכתה של קליש מפגש עם נציגות של תושבים ערבים, שהיו מודאגים מהשמועות שכבר הופצו על מצעד הימין שאמור היה להתקיים באותו ערב. מנכ"ל מוסאווא, ג'עפר פרח, דרש מראש העיר להיות נוכחת במקום כפי שעשה מצנע באוקטובר 2000, אך ראש העיר הבטיחה רק כי 'המשטרה בתמונה' וכי 'הכל תחת שליטה' ולא יאונה לתושבים כל רע. מדברי המרואיינים עולה כי כאשר התברר כי 'המצעד צועד' וכי המשטרה מלווה אותו ואינה עושה דבר כדי לעצור את המתפרעים, התגובה בלשכת ראש העיר הייתה של הפתעה והלם. מספר פעילים, ביניהם פרח, מדווחים כי הם ניסו ליצור קשר ישיר עם ראש העיר, אך לא נענו — לדעת חלק מן הפונים שהתה ראש העיר באותו ערב בחתונה, אך הטענה אינה מוכחת. עם זאת, נראה כי באותו זמן גם בלשכתה חלחלה ההבנה כי ההסתמכות הבלעדית על המשטרה אינה מספיקה. על פי עדויות, בשלב זה, ולאחר שיחה נוספת עם סגניתה שלבי שתיארה לה את חומרת המתקפות, החליטה ראש העיר לנסות

לפנות לגורמים נוספים, כגון שר הביטחון והשר לביטחון פנים.

על פי העדויות, בישיבות שהתקיימו ביום חמישי, ה-13.5.21, התקבלה החלטה בעירייה ובמשטרה להפעיל את החפ"ק העירוני, שהוא מרכז שליטה למצבי חירום שאליו מגיע מידע ממצלמות מכל רחבי העיר, ואשר מאפשר שליטה ותיאום מסודרים יותר בהתרחשויות השונות. חפ"ק זה אכן נפתח באופן מיידי באזור בית דגון, איפשר הזרמה של מידע ומערך קבלת החלטות מתואם בין העירייה למשטרה וייתכן כי תרם לרגיעה בהמשך (למשל בעת המצעד בעין הים ביום חמישי בלילה). בנוסף, הזרימה המשטרה כוחות רבים לעיר והגבירה את נוכחותה בצמתים המועדים לפורענות.

באותו יום חמישי יצאה ראש העיר גם לסיור בוואדי ניסנאס, אך נתקלה בתגובות זועמות של התושבים שחשו שהופקרו על ידה ועל ידי המשטרה, ועזבה את המקום. היא גם הצטלמה עם שכפ"ץ וקסדה על יד החפ"ק העירוני — תמונה שזכתה לתגובות של בוז ולעג, שכן היא שידרה דימוי של 'גבורה מדומיינת' ושהות ב'אזור מסוכן', אף שזה לא היה המצב במהלך היום. במקביל, היא ביקרה בבתיהן של משפחות ערביות שנפגעו במהלך המצעד וביקרה קשות את הפגיעה בהן — תגובה שכן זכתה ליותר אהדה, גם בקהילה הערבית.

ככלל, נראה כי מכלול הפעולות ואולי גם בהלה כללית מן המתרחש פעלו את פעולתם, והאלימות אכן דעכה בימים הבאים. **עם תום האירועים יצאה העירייה בקמפיין תמיכה בחיים המשותפים — אך מעבר לכך לא התקיים בארגון שום תהליך מסודר ומכוון של למידה והפקת לקחים ממה שארע.** ככלל, הביעו בכירים בעירייה שביעות רצון מן התפקוד העירוני במאורעות, אך סקירה של הראיונות עם התושבים מציירת תמונה אחרת.

תושבים רבים הביעו חוסר שביעות רצון מתפקוד ראש העיר, ומספר פעילים מרכזיים אף תיארו פניות נואשות אליה במהלך המצעד ביום רביעי בערב — פניות אשר לא זכו לתגובה. ביום חמישי הגיעו מספר פעילות פמיניסטיות ללשכת ראש העיר, וביקשו להיפגש עימה באופן דחוף בשל הפגיעות הנרחבות בתושבים הערבים. מאחר שהן פילסו דרכן ללשכתה ראש העיר אכן פגשה אותן במסדרון, אך לדבריהן היא עשתה עליהן רושם של חוסר אונים והמשיכה לטעון כי המדובר הוא באירוע שדורש טיפול של המשטרה ולא של העירייה. בניגוד לראש העיר הקודם, יונה יהב, שטען בראיון כי גם בהיעדר סמכויות פורמאליות ראש עיר יכול להשפיע על עבודת המשטרה במרחב עליו הוא אחראי, נראה כי קליש האמינה שהדברים אינם בתחום הסמכות או האחריות שלה. היא גם לא נענתה להצעות להפעיל מנהיגות אזרחית ושכונתית למניעת ההתדרדרות.

ככלל נראה כי התושבים חשו בחלל מנהיגותי, ובקרב למעלה מ-45 מרואיינים במחקר לא נמצא אחד שהרגיש כי העירייה פעלה באופן יעיל או משמעותי להרגעת הרוחות בעיר בעת

האירועים — מבחינתם, נראה כי העירייה הייתה נוכחת בעיקר בהיעדרה. הביקורות מגיעות מכיוונים שונים: יש הטוענים כי היה על ראש העיר להביא יותר כוחות משטרה וצבא, או לחסום את כניסתם של האוטובוסים של מפגינים ממחוץ לעיר — בעוד אחרים (הן ערבים והן יהודים) ציפו לסוג אחר של מנהיגות, למחויבות להגנה על כלל האזרחים, לאמירה ברורה על קווים אדומים שאותם היא לא תאפשר לחצות, ובעיקר לנוכחות של ראש העיר בשטח לצד כוחות המשטרה, ואף לפעילויות של מניעת הסלמה. הציפיות, אם כן, היו סותרות בחלקן, אך תחושת האכזבה וחווית המנהיגות הנעדרת הייתה משותפת לכולם.

6. ניסיונות למניעת הסלמה

כשהוא מתאר את שלבי התפתחות הקונפליקט מציע גלזל (Glasl, 1982) תשעה שלבים: **בשלב הראשון**, לדעתו, יש מודעות לבעיה, ניסיונות לפתר אותה באופן רציונאלי; **בשלב השני** יש מאבקי כוחות וניסיונות לכפות פתרונות, כולל שילוב של התקפות אישיות. **בשלב השלישי** עוברים מדיבורים למעשים, מפסיקים לתקשר; היחסים הפנים-קבוצתיים מתחזקים. בכל שלושת השלבים הראשונים, עם זאת, עדיין יש תקשורת כלשהי וניסיונות לנהל דיאלוג, אך מכאן והלאה הדברים מסתבכים: **בשלב הרביעי** התפיסה היא של 'משחק סכום אפס'. ההנחה היא כי יכול להיות רק מנצח אחד ומפסיד אחד, אובדת היכולת לקבל פתרונות מורכבים של פשרה. כל צד מנסה לגייס תומכים; **בשלב החמישי** המאבק הופך להיות מאבק על זהות, אין מקום לפשרות. הפסד פירושו אובדן הכבוד העצמי אשר נתפס כמחיר שבלתי-אפשרי לשלם; **השלב השישי** הוא שלב האיומים. הנחת הצדדים היא שאיום ימנע הסלמה, אבל בדרך כלל זה גורם לתוצאה הפוכה — כדי שהאיום יהיה אמין יש צורך לממש חלק ממנו ואז זה גורם להסלמה. המאפיין המשותף של שלושת השלבים אלו הוא חוסר אמון, עוינות גלויה, אובדן הנכונות לפשרה. מכאן ואילך הדברים רק מסלימים, ואז מדרדרים והולכים.

השלב השביעי, לדעתו, הוא השלב שבו המוטיבציה המרכזית היא לגרום נזק לצד השני. ההרס לצד השני נתפס כפיצוי על האובדן בצד 'שלנו'; **השלב השמיני** הוא השלב של שאיפה להרס מוחלט של הצד השני; ו**השלב התשיעי** הוא השלב שבו השאיפה להרוס את האחר גוברת גם השאיפה העצמית להישרדות, והיא מובילה להרס הדדי מוחלט. שלושת השלבים האחרונים הללו מסוכנים מאוד, טוען גלזל, אך רוב הקונפליקטים אינם מגיעים עד לשם שכן מאמצים של מניעת הסלמה, וכן יצר החיים ומעצורים פנימיים של המשתתפים, מונעים את ההתדרדרות.

הקונפליקט במאי 2021 בחיפה לא התנהל בדיוק על פי שלבי ההסלמה על פיהם מקובל בדרך כלל לנתח אירועים מעין אלו, שכן מדובר ב'הסתעפות' או תגובה מקומית להסלמה זמנית בתוך קונפליקט לאומי בן למעלה מ-120 שנה. בהקשר זה גם הצדדים וגם מוקד הקונפליקט אינם מובנים מאליהם — בוודאי שלא היה מדובר בהתנגשות בין 'כל היהודים' ל'כל הערבים', ובמובן מסוים גם לא היה לגמרי ברור על מה הסכסוך או מה דורשים שני הצדדים. לפרוץ האלימות לא קדם משא ומתן ומסודר ולא הועלו דרישות שנדחו. עם זאת, ניתוח של האירועים מאפשר לטעון כי **מוקד הקונפליקט בחיפה היה השליטה במרחב הציבורי** והיכולת לבטא בו קולות שונים. הוא החל בשאיפתם של פעילי חירק ואחרים לבטא את מחאתם על המתרחש בעזה ובירושלים בשדרות בן-גוריון, כשהם מבקשים לעשות זאת באופן עקרוני תוך הנפת דגלי פלסטין וללא קבלת אישור להפגנה. כפי שמתאר גלזל (1982) **סוג זה של התנהלות מתאים לשלב השלישי בהסלמה, כאשר הצדדים מאבדים אמון זה בזה,** מפסיקים לנהל משא ומתן ביניהם ונוקטים בצעדים חד-צדדים זה כנגד זה.

בתגובה החליטה המשטרה לשלול מהם זכות זו, וכאשר המחאה פוזרה באופן אלים גם היא הפכה אלימה והאלימות התפזרה לרחובות הסמוכים — מה שמתאים **לשלב הרביעי** ב'סולם' של גלזל — **שלב בו הקונפליקט נתפס כ'משחק סכום אפס'** בו יכול להיות רק מנצח אחד, וכל צד שואף לפגוע באחר בדינמיקה של מנצחים ומפסידים. בהקשר זה, חשוב לציין כי מספר המשתתפים ב'משחק' היה מצומצם ביותר והגיע — אולי — לכמה מאות צעירים שפגעו בעיקר ברכוש ציבורי, בעוד רוב עשרות אלפי תושבי השכונות בהן התרחשו האירועים — גם יהודים וגם ערבים — משמשים יותר כסוג של קהל צופה באירועים. עם זאת, חוסר התגובה של המשטרה ותחושתם של התושבים היהודים כי ביטחונם הופקר הובילו לארגון מצעד הימין ביום רביעי, ה-12.5.21, שבו ביקשו המארגנים להוכיח 'מי בעל הבית' ומי שולט במרחב הציבורי. **מהלך זה מתאים לשלב החמישי, של מאבק על מעמד וכבוד**, כשאת שריפת הפחים וכן את התנהגותם של חלק מן המפגינים היהודים במהלך המצעד ניתן לסווג כמתאימים **לשלב השישי — אובדן שליטה, זעם ואימפולסיביות** — ובהמשך אולי גם **לשלב השביעי, של אלימות יזומה** במטרה לגרום נזק.

מנקודת מבט תיאורטית אחרת ניתן לטעון כי הקונפליקט לא התפתח בשלבים באופן ליניארי אלא כפי שמתארת תורת הכאוס, כאשר אירוע קטן ובלתי מתוכנן אחד עשוי לגרום להתפרצות אלימה ורחבה באופן בלתי צפוי. כך ההיתקלות בין המשטרה למפגיני חירק בימים ראשון (ה-9.5.21) ושלישי (ה-11.5.21) הובילה להרחבת מעגל האלימות ואז לתגובת נגד אלימה גם היא, במעגל הולך ומתרחב של משתתפים שיצא מכלל שליטה.

את עצירת ההסלמה ניתן לייחס הן לעובדה שמספר המשתתפים באירועים האלימים (ככל הנראה כמה מאות בכל אחד מן הצדדים) **היה נמוך יחסית, והן לפעילותם של מספר פעילים — גם בשמאל וגם בימין — שניסו למתן את הסיטואציה ולמנוע התדרדרות והסלמה נוספות.**

סקירה של סיפוריהם של המרואיינים על ניסיונות למניעת הסלמה מעלה כי פעילות כזו התקיימה גם בקרב המפגינים היהודים וגם בקרב המפגינים הערבים. מגוון האסטרטגיות שבהן נקטו הפעילים מצייר תמונה של רף עולה של הסתכנות, כאשר רשימת האסטרטגיות כוללת:

- **נסיגה או ביטול הצטרפות למעשים אלימים:** בדרך פעולה זו מפגינים פוטנציאליים, בעיקר יהודים, שתכננו או אף הצטרפו להפגנות הימין, סיפרו כי החליטו לוותר על ההצטרפות או לפרוש מההפגנות, כאשר נראה היה להם כי אלו פונות בכיוונים אלימים מדי לטעמם.
- **פנייה למשטרה על ידי מפגינים המתנגדים לאלימות:** בדרך פעולה זו, מפגינים, שוב בעיקר יהודים, אשר חששו כי חבריהם עלולים להפוך לאלימים, הודיעו על כך למשטרה. איש מן המרואיינים הערבים לא דיווח על פעולה דומה, ככל הנראה כביטוי לחוסר האמון שלהם בארגון, או גם לחשש כי התערבות השוטרים תגרום דווקא להסלמה.
- **פנייה למפגינים במטרה להפחית את האלימות:** בחלק מן המקרים, מארגני ההפגנות קראו למתן את הקריאות — כך למשל הציעו מפגיני ימין לצעוק 'עם ישראל חי' ולא 'מוות לערבים'. במקרים אחרים פעילים ערבים מבוגרים ביקשו מצעירים להפסיק לשרוף פחים או לכבות את האש.
- **ניסיונות לערב את העירייה:** לעיתים פנו הפעילים אל העירייה או אל ראש העיר במטרה לעדכן אותה על ההתפתחויות ולבקש שתפעיל את המשטרה
- **התערבות ישירה:** במקרים אלו, שהיו נדירים למדי, הפעילים כיבו בעצמם פחים בוערים או שריפות אחרות שהודלקו ברחובות. לעיתים הם התעמתו אישית ופיזית עם מפגינים אלימים במטרה לעצור אותם.
- **הסתמכות על קשרים בין-קהילתיים קיימים במטרה למנוע הסלמה:** בחלק מן השכונות הסתמכו הפעילים על קשרים קיימים בין יהודים וערבים ויצרו קשר עם מכריהם מן הקהילה השכנה, במטרה לתאם עמדות ולמנוע הסלמה בשכונה באופן מקומי.
- **תיווך בין המפגינים למשטרה:** במקרים רבים, ניסו פעילים ערבים לתווך בין המפגינים לבין המשטרה במטרה למנוע אלימות והסלמה בין הצדדים. הם ביקשו לשכנע את המשטרה לעזוב את המקום, כשהם מבטיחים לקחת אחריות על מניעת האלימות בעצמם.

כאמור, במצב הכאוטי בו התקיימו הניסיונות למניעת הסלמה היו חלק מפעולות אלו כרוכות ברמה גדלה והולכת של הסתכנות מבחינת הפעילים. חלקם פעלו ממש במצבים של סכנת חיים, אך ייתכן כי בכך מנעו אובדן חיים של אחרים. **אסונות שנמנעו קשים בדרך כלל להוכחה, אך סביר להניח כי ללא התערבויותיהם השונות של הפעילים המצב היה חמור בהרבה, וההתדרדרות הייתה מהירה וקשה יותר.**

מן הראיונות עולה כי פעילות זו הייתה כרוכה באתגרים רבים, ביניהם העובדה כי בין המפגינים היו רבים שלא הכירו את הפעילים וזלזלו בניסיונותיהם להפעיל סמכות. העובדה שהפעילים פעלו באופן ספונטני, ללא תיאום ביניהם וללא כל הכרה מן הרשויות או קשר קודם עם המשטרה הקשתה גם היא, וכן עלו לא פעם תחושות של חוסר אמון וחשדנות בין יהודים וערבים. **מבט כולל על ההתערבויות מורה כי בדרך כלל מדובר היה בפעולות ספוראדיות ולא מתואמות, וכי לא היה אף גוף — עירוני או אחר — שפעל באופן מתואם במטרה למנוע הסלמה.** הפעילים שעסקו בפעילות זו ביטאו בכך תחושה גבוהה של אזרחות עירונית ואחריות כלפי כלל תושבי העיר.

7. החברה האזרחית והתנגדות להפרדה

על פי פישר וקלמן ככל שקונפליקט מעמיק, חברי הקבוצות הנאבקות נוטים להדגיש דימיון בין חברי הקבוצה שלהם והבדלים בינם לבין חברי הקבוצה האחרת.
(intra-group similarity and inter group difference) (Fisher and Kelman, 2011).
תפיסות העצמי והאחר משפיעות בתורן על תהליכי ההסלמה, הן הדימוי העצמי והן דימוי האויב מעמיקים — ואיתם עולה גם ההתנגדות לעיבוד מידע הסותר את הדימויים.
בחינה של תפיסות הקונפליקט בקרב פעילי ארגוני החברה האזרחית או סתם אזרחים שפעלו להדגיש את הסולידריות המשותפת במהלך ימי האירועים מראה כי הם פעלו בכיוון המנוגד לתהליך ההסלמה המתואר על ידי פישר וקלמן:

- **פעילים ופעילות או אזרחים אלו המשיכו לראות את המשותף בינם לבין חברי הקבוצה האחרת.** כך, הם שרטטו את קווי ההבדל לא במקביל לקווי ההפרדה הלאומית, אלא באופן חוצה — כך שהגבול שסומן הפריד בין המתפרעים האלימים (בשני הצדדים) לבין התושבים ששאפו להמשיך בחיים משותפים והמשיכו לראות את המשותף ביניהם.

- **בשונה מהתהליך שבו נוצרת תמונת אויב מקובעת תוך התנגדות לכל מידע הסותר אותה, כפי שמתארים פישר וקלמן, סירבו הפעילים והפעילות — וכן רבים שהגיעו לאירועי הסולידריות של החברה האזרחית — לתחזק תמונת אויב כזו על בסיס לאומי.** למרות אירועי האלימות, הם שאפו לצייר תמונה מורכבת ומבודלת, שאינה הופכת את 'כל הערבים' או את 'כל היהודים' לאויבים ואלימים. בכך, ובהצהרותיהם הגלויות על השאיפה להמשך החיים המשותפים, הם יצרו מוקד של התנגדות להסלמה ולהתדרדרות.

כמוהם עשו גם הרבה מאוד אזרחים לא מאורגנים שהמשיכו לשמור על קשר עם חברים מן הקהילה ה'אחרת' ואף להציע להם הגנה כלשהי תוך כדי המאורעות, וכן מקומות עבודה וקמפיין של העירייה שהביעו מסר ברור של תמיכה בהמשך החיים המשותפים.

מגוון האסטרטגיות שבהן השתמשו פעילים ופעילות אלו כלל:

- **שמירה על קשרים חוצי גבולות תוך כדי האירועים:** יהודים וערבים רבים, שקיימו קשרי היכרות או ידידות לפני האירועים, שמרו על קשר במהלכם — גם אם לא יכלו להיפגש פיזית. הם התקשרו ודרשו זה בשלומו של זה, כאמירה ברורה של התנגדות לאלימות ולניסיונות ההפרדה.
- **פעולות של הגנה הדדית בתוך אירועי האלימות:** על פי העדויות, במקרים מסוימים הציעו יהודים או ערבים לחבריהם עזרה, הביעו נכונות לארח אותם בבתיהם במידת הצורך או שהגיעו במיוחד לעסקים שלהם, כסוג של הבעת סולידריות. מקומות עבודה רבים, ביניהם בתי חולים, יצאו במסרים ברורים של 'יהודים וערבים מסרבים להיות אויבים'. כך עשתה גם העירייה.
- **ביקורי סולידריות אצל הנפגעים:** בכמה מקרים שבהם נפגעו משפחות ערביות נערכו אצלן 'ביקורי סולידריות' על ידי פעילים או סתם אזרחים יהודים. בשני מקרים הייתה גם ראש העיר בין המבקרים.
- **שמירה על שיתופי פעולה פוליטיים:** במהלך האירועים שמרו פעילים ערבים ויהודים על שיתופי פעולה פוליטיים. לעיתים, כמו במקרה של 'עומדים ביחד' או 'אישה לאישה' אורגנו אירועים והפגנות משותפות, במקרים אחרים השתתפו יהודים כ'תומכים מן הצד' בהפגנות של תנועת חירק. זו הייתה שותפות מוגבלת לעיתים אך משמעותית.
- **אירועים פומביים שקראו להגנה על החיים המשותפים:** לקראת סוף השבוע ארגנו גופים שונים מספר אירועים פומביים שקראו להמשך החיים המשותפים. כך יזמו פעילי 'עומדים ביחד' ביום חמישי בלילה מצעד ברוח זו בין הרחובות מסדה וארלוזורוב בהדר, ביום שישי התקיים כנס בבית הגפן ביוזמת ארגון 'אישה לאישה' 'איתך מעכי' וחברות

המועצה נעמה לזימי ושהירה שלבי. באותו יום התקיימה גם משמרת הזדהות של פעילי 'מחאת בלפור' בשדרות בן-גוריון, ובמוצאי שבת התקיימה הפגנה של 'עומדים ביחד' בבית הקרנות ופעילות 'אישה לאישה' צעדו בצעדת הזדהות בוואדי ניסנאס. בסדרה של אירועים מינוריים יותר חילקו פעילי הגינה הקהילתית בעין הים פרחים לעוברים ושבים בשכונת שפרינצק, התקיימו אירועים קטנים של פעילות משותפת לילדים, וב-28.5 ערכה קהילת 'יד ביד' צעדה יהודית-ערבית משותפת על חוף הים.

- **יוזמות ארוכות טווח לשמיעת סיפוריהם של הנפגעים והעמקת ההיכרות הבין-קהילתית:** ארגונים כגון בית הגפן, או עמותת 'מבט', שעסקו עוד קודם לכן בקיום קבוצות דיאלוג, קיימו קבוצות כאלו עוד במהלך האירועים או מיד אחריהם, ויצרו כך מרחב שבו חיפאים בני שתי הקהילות יכלו לשתף בסיפוריהם באווירה אמפטית ותומכת. בהמשך הקיץ ארגנו העמותות 'יד ביד' ו'אישה לאישה' סיורים בשכונות עין הים וואדי ניסנאס שבמהלכם סיפרו התושבים את סיפוריהם על ימי האירועים. באוגוסט 2021 החליטו מספר פעילים יהודים וערבים על הקמת קבוצה שנקראה 'חיפה לכולנו', הממשיכה בפעילותה עד היום.

ככלל, **קשה להעריך את ההשפעה של פעולות אלו על המצב בעיר**, שכן מספר המשתתפים בהם לא עלה, ככל הנראה, על כמה אלפים (במקרה הטוב). בראיונות תוארו פעולות ההתנגדות של החברה האזרחית בעיקר על ידי מי שהשתתפו בהם ופחות על ידי אחרים. עם זאת, סביר להניח שהיה להם תפקיד חשוב בהמשך תיחזוק מערך הקשרים חוצה הגבולות הקהילתיים בעיר. נראה כי תיאום ועבודה משותפת עם גופים רשמיים יכול היה להעצים את ההשפעה של פעולות אלה ולמנף אותן לכדי שינוי מהותי במהלך האירועים.

8. המעצרים

המעצרים הראשונים במהלך האירועים התקיימו בעיקר בהפגנות בשדרות בן-גוריון בימים ראשון עד שלישי (9-11.5.21). המשטרה לא מסרה נתונים על מספר העצורים, אך להערכת פעילים ועורכי דין שעסקו בנושא מדובר היה בכמה עשרות עצורים. נגד רובם המכריע לא נאספו ראיות משמעותיות והם שוחררו למחרת היום או מספר ימים לאחר מכן.

על פי דו"ח מבקר המדינה, ביום ד', ה-12.5.21, "קבע -- המשנה לפרקליט המדינה -- כי השתתפותו של אדם באירוע הפרת סדר, או באירוע הסתה ואלימות כלפי אדם או רכוש בעת

המהומות, מעידה על מסוכנותו, ועל כן קיימת חובה מצד רשויות האכיפה למצות איתו את הדין." עוד הנחה המשנה לפרקליט המדינה את המשטרה ואת הפרקליטות כי "יש להתייחס לממד האידיאולוגי שנלווה לאירועי ההסתה והאלימות ואשר יכול לעלות לכדי מעשה טרור" (מבקר המדינה, 2022, עמ' 153). בהיעדר נתונים מדויקים **קשה לשפוט את מיידיות הביצוע של הוראה זו, אך נראה כי לפחות במצעד הימין בחיפה, שנערך באותו ערב, היא לא קוימה.** על פי עדויות של משתתפים רבים שוטרי משטרת ישראל צעדו לצידם של המפגינים היהודים, וגם כאשר אלו פגעו ברכוש ואף תקפו ערבים הם נמנעו מלעצור אותם. כאשר הנפגעים ביקשו מן השוטרים לעצור את הפוגעים הורו להם השוטרים לעלות לבתיהם.

לעומת זאת, ביום חמישי, ה-13.5.21 כן החל בחיפה מבצע מעצרים נרחב נגד צעירים ערבים. חלק מהם נעצרו במהלך האירועים בהם ביקשו הצעירים להגן על שכונת וואדי ניסנאס באזור 'דוקטור פיצה', אחרים נעצרו בבתיהם. מספר המעצרים עלה עוד יותר אחרי ה-23.5.21, אז הוכרז על מבצע 'חוק וסדר' אשר על פי דו"ח המבקר "נועד למצות את הדין עם המתפרעים העבריינים ועם כל מי שהיה מעורב בהפרות הסדר ובהתפרעויות בזמן אירועי 'שומר החומות'" (שם, עמוד 154).

דו"ח מבקר המדינה מתאר מצב בו למשטרה עצמה לא ברור כמה צעירים נעצרו במהלך ימים אלו, שכן קיים פער של למעלה מ-1,000 (!) איש בין נתוני חטיבת החקירות (שם דווח על כ-3,200 עצורים) לנתוני מדור המחקר והסטטיסטיקה של המשטרה, שם ידעו לדווח על כ-2,200 עצורים בלבד. הפער המדהים הזה, של כאלף איש שלא ברור אם נעצרו או לא, חושף אולי שלא במתכוון את הקלות שבה התבצעו מעצרים באותם ימים.

על פי דיווחי הפעילים, נעצרו בימים אלו גם ילדים בני 12-13 שרק התבוננו בנעשה, וכן צעירים רבים שלא היו מעורבים. עצורים אחרים היו פעילים פוליטיים, **כשנגד כמה מהם הופעלו שיטות חקירה מאיימות, מתעללות ופוגעניות.** עצורים רבים אחרים דיווחו על אלימות קשה שהופעלה נגדם במהלך המעצר. **חלק מן העצורים היו פעילים פוליטיים אשר**, כפי שתואר בפרק השישי, **בילו את לילות האירועים בניסיונות למנוע התדרדרות, לעיתים תוך סכנה ממשית לחייהם ולגופם.** לא ברור אם סיבת המעצרים נבעה מעצם היותם מנהיגים, בלא קשר לעמדותיהם, או אם נבעה מבורות של המשטרה ביחס למעשיהם.

בסופו של דבר נראה כי רוב המעצרים הסתיימו בלא כלום, ורוב העצורים שוחררו לבתיהם בלא שהוגשו נגדם כתבי אישום. על פי דו"ח המבקר, בארץ כולה "הוגשו 337 כתבי אישום כנגד 574 חשודים בלבד (18% מכלל העצורים)" (שם, עמוד 158). במחוז חיפה הוגשו 112 כתבי אישום, ואם נשמר גם פה היחס של 18% כתבי אישום מתוך כלל המעצרים, מדובר היה כנראה בכ-622 עצורים שרובם לא הואשמו בדבר.

דו"ח מבקר המדינה אינו מבקש לשאול על בסיס מה נערכו המעצרים האלו, כמה זמן הם ארכו, מה עבר על העצורים תוך כדי המעצר וכיצד הוא השפיע עליהם ועל סביבתם בטווח הארוך. הוא כן מדווח כי מבין כ-3,200 עצורים (על פי נתוני חטיבת החקירות, כאמור) היו רק 240 יהודים (7.5%). מתוך 112 כתבי אישום שהוגשו במחוז חיפה הוגשו רק שניים (!) נגד יהודים. לא ברור כמה מהם הוגשו נגד פעילים בעיר עצמה.

בנוסף, הדו"ח מתאר פער עצום בין הטענה על מעשים 'על רקע גזעני' לבין היכולת להוכיח אותה, שכן שיעור החשודים שהועמדו בסופו של דבר לדין בעקבות האירועים בערים המעורבות לוד ויפו בעבירות ממניע גזעני היה נמוך ביותר (3% או 11% בהתאמה (מבקר המדינה, 2022, עמ' 163). הדו"ח אינו כולל נתונים בנוגע למספר כתבי אישום מסוג זה שהוגשו בחיפה. על פי עדויות הפעילים, 12 עצורים, נחקרי שב"כ יושבים בבתי כלא עד היום, כולם ערבים. משפטם של חמישה מהם הסתיים, אחד מהם נדון לשמונה שנות מאסר, האחר לשבע ושלושה נוספים לשלוש שנים כל אחד (Arabs 48, 2022). לא ידוע על יהודים שנותרו במעצר, וזאת למרות הנזק העצום לרכוש ולנפש שנגרם במהלך המצעד של יום רביעי, ה-12.5.21. גם לא נראה כי התבצע מאמץ מרוכז לאתר את הפעילים ששהו במגרש החניה ברחוב אלנבי בעת התקיפה, למרות שסביר כי ניתן היה לאתרם באמצעות איתור הטלפונים שלהם. דו"ח מבקר המדינה אינו מתייחס גם לאירוע זה.

ככלל, נראה כי **על אף חשיבותו, דו"ח מבקר המדינה נכתב מתוך נקודת מבט 'מלחמתית': הוא מציע שיפורים לוגיסטיים ואחרים באירועים הבאים, שיפור מערך איסוף המודיעין או תיעוד הראיות - אך אינו מתייחס כלל לאפשרות שלאלימות המשטרה עצמה במהלך פיזור ההפגנות בימים הראשונים הייתה תרומה להתדרדרות,** כפי שעלה מעדויותיהם של פעילים רבים (ראה פרק רביעי). **הדו"ח גם אינו מציע שימוש בכלים אזרחיים למניעת הסלמה, כולל האפשרות של שיתוף פעולה עם פעילים מקומיים, ואינו מתייחס למחיר ששילמו העצורים הרבים שמעצרם הסתיים בלא כלום ולפגיעה האפשרית בתחושת האזרחות והשייכות שלהם, או לפער העצום בין מספר העצורים והנאשמים היהודים לערבים.**

בעוד מרואיינים ערבים רבים היו מוטרדים מאוד מתופעת המעצרים, נושא זה נעדר כמעט לחלוטין מן השיחות עם המרואיינים היהודים. זהו ביטוי נוסף לעולמות התודעה המקבילים שבהם חיות שתי הקהילות גם כאשר הן חולקות מרחב גיאוגרפי משותף.

9. ימים אחרונים, השביתה הכללית ודעיכה

אחרי הסערות של מצעד הימין ביום רביעי וההתנגשויות בין הכוחות השונים ביום חמישי, נראה כי באופן לא מתואם ולא מתוכנן החליטו כוחות שונים בעיר 'ללחוץ על הברקס' בסוף השבוע של ה-14-15.5.21. הסיבות המיוחסות ל'מהפך' שונות ויוצגו בהמשך, אך גם יהודים וגם ערבים מתארים שינוי — הן בהתנהגות המשטרה, והן בהתנהגות המפגינים. כך נעלמו שורפי הפחים מן הרחובות, וגם מפגיני הימין לא חזרו עוד לצעוד בהם כשהם צועקים 'מוות לערבים'. לשכונת עין הים הגיעו כוחות משטרה שהבטיחו להגן על התושבים, וקיבלו מהם בתמורה קפה וכיבוד אחר. גם בשכונות אחרות ניכרה רגיעה.

יום שבת, ה-15.5.21, היה גם יום הנכבה שציין 73 שנה להקמת מדינה ישראל ולאסון שנפל על העם הפלסטיני בעקבות מהלך היסטורי זה. אירועים שתוכננו לאותו יום בוטלו בשל המצב, אך בערב נערכה הפגנה של תנועת הנשים תלא'עט, שעברה ללא התנגשויות עם המשטרה. ביום א', ה-16.5.2021 קיימה ועדת המעקב העליונה בהשתתפות מוסאוא ועדאלה מסיבת עיתונאים במרכז מוסאווא שם קראו חבריה להפסיק את התקיפות הגזעניות ואת המלחמה ולפתוח את המסגדים.

יום שלישי, ה-18.5, הוכרז על ידי וועדת המעקב העליונה של הערבים בישראל כיום של שביתה כללית בכל רחבי הארץ. במהלך היום התקיימו ברחבי העיר אירועי תרבות ומפגשים לילדים בהם השתתפו רבים, בנוסף על כך נסגרו עסקים רבים בוואדי ניסנאס ואזורים אחרים. עם זאת, על-פי דיווח באתר חי-פה, בתחומים אחרים, כגון תחבורה או שירותי הבריאות, נמנעו רוב העובדים הערבים משביתה (אהרונוב, 2021).

בקרב עובדי מגזר הבריאות במיוחד, שהיה באותם ימים בשלבי התאוששות ראשונים לאחר המגפה, עוררה הדרישה לשבות חילוקי דעות, שכן רבים חששו מהפגיעה האפשרית בשירותים במקרה של היענות לקריאה, ואולי בעיקר מן התוצאות האפשריות שעלולות היו לנבוע מכך. בסופו של דבר נראה כי רוב העובדים בתחום החליטו שלא לשבות, חלקם נמקו זאת בתמיכה בחיים המשותפים אותה הביעו הנהלות בתי החולים במהלך ימי האירועים. אחרים הרגישו כי הוויתור על השביתה היה למעשה בגידה בסולידריות הלאומית אותה היו רוצים לבטא.

ככלל, נראה כי כמו בנושא המעצרים, השביתה הכללית העסיקה מאוד את המרואיינים

הערבים, אך כמעט לא הותירה חותם בתודעתם של היהודים, ולמעשה נראה כי מבחינתם היא כמו לא התקיימה כלל. מחוץ למספר מצומצם של פעילי שמאל שהצטרפו להפגנות, איש מהמרואיינים היהודים לא התייחס לאירוע, לטוב או לרע. מה שנתפס בעיני הערבים כצעד רב עוצמה של אחדות לאומית או ביטוי של מחאה וסולידריות משותפות אכן היה כזה מבחינתם, אך מצד שני לא השאיר כל רושם על מי שאמורים היו להיות הנמענים הנוספים של המסר. באופן מטריד, ייתכן כי יש בכך הודאה עצובה בכוחה המוגבל של מחאה בלתי-אלימה.

בשעות אחר-הצהריים של יום השביתה קיימה תנועת חירק הפגנה מול מגדל הנביאים ברחוב ח'ורי. בהפגנה השתתפו כמה מאות אנשים, ומן הדיווחים נראה כי בפעם זו היא התקיימה לאחר קבלת אישור מן המשטרה. **על פי עדויות שונות ובלתי-מתואמות, נראה כי אחרי השבוע הסוער שקדם להפגנה באותו יום שני הצדדים נקטו איפוק — השוטרים תוארו על ידי המפגינים כאלימים פחות, וגם התנהגות המפגינים הוצגה על ידי חלק מן המשתתפים כפחות פרובוקטיבית.** המשטרה אמנם כיתרה את המפגינים ולא איפשרה להם לצעוד כפי שתכננו, אך בסופו של דבר האירוע הסתיים ללא התנגשויות אלימות. על פי עדויות המרואיינים, גם בהפגנה זו השתתפו פעילות יהודיות מארגון 'אישה לאישה' שביקשו לתווך את המפגש בין המפגינים לשוטרים וליצור מרחב אלים פחות בעצם נוכחותן.

בימים הבאים השתררה רגיעה בעיר, המוסברת על ידי המרואיינים בצורות שונות: **בעוד חלק מן היהודים מאמינים כי היא הייתה תוצאה של הנוכחות המשטרתית והמעצרים בימים שקדמו לכך, אחרים רואים בכך דווקא ביטוי לחוסנה של מערכת החיים המשותפים בעיר שנבנתה משך שנים, של פעילות ההנהגה הערבית ששאפה לרגיעה, או תוצר של ההתנגדות של ארגוני החברה האזרחית, וגם ארגונים כלכליים או הנהלות בתי החולים, לאלימות ולניסיונות ההפרדה.** ככלל, חלק מהפעילים הערבים נוטים יותר להאמין כי השינוי הגיע בשל 'הוראה מלמעלה' של כוח נסתר כלשהו (השב"כ, המשטרה, ראש הממשלה בנימין נתניהו או האליטה הכלכלית) בעוד רוב היהודים מייחסים זאת למגוון רחב יותר של סיבות. **סביר להניח כי אכן אין סיבה אחת שתסביר את התופעה, ומדובר בתוצאה של מגוון גורמים, שהמכנה המשותף להם הוא הבנה כי המשך ההסלמה עלולה להוביל לתוצאות קשות שאותן כולם שאפו למנוע.**

למרות שעל פניו 'החיים חזרו למסלולם' **נראה כי כמעט כל המרואיינים משוכנעים כי העוינות והחשדנות ממשיכות לרחוש מתחת לפני השטח, וכי אירועים חיצוניים כלשהם עלולים שוב להצית אלימות בין-קבוצתית בין הקהילות. מצב זה מחדד את הצורך בחשיבה על היערכות למניעת הסלמה באירועים עתידיים.**

שער שלישי:

סיכום והצעות להמשך

Hanay / Wikimedia

10. סיכום, מסקנות והמלצות להמשך

על אזרחות עירונית ותפקידם של אזרחים במניעת הסלמה: חוקרים שונים העוסקים בקונפליקטים אורבניים מדגישים את חשיבות האזרחות העירונית ככלי למיתון קונפליקטים. כך למשל מציעה אניקה ביורקדאל (Bjoerkdahl, 2013) תפיסה על פיה יש לוותר על השאיפה להגיע להסכמים רחבי יריעה בסכסוכים בין-קהילתיים המתקיימים בתוך מדינות, ובמקום זאת להתמקד בתהליכי בניית שלום אורבניים — מקומיים, עירוניים, ומחוברים לחיי היומיום.

השלום העירוני אותו היא מציעה מעוצב על ידי המרחב, הזמן והתנאים בהם הוא אמור להתקיים. למעשה, הוא אינו 'מצב' אלא תהליך דינאמי ומשתנה כל הזמן, ולפיכך הוא אינו מוחלט וטוטאלי. כך, אפשר לדבר על 'זמנים של שלום' 'אזורים של שלום' המתקיימים באופן שברירי לצד אזורים או זמנים של מלחמה. ככלל, נראה כי **ביומיום הערים המעורבות הן אזורים של שלום שבריריי וזמני כזה — יחסי הכוחות בהם משקפים את יחסי הכוחות והאי-צדק של הסכסוך הרחב, אך לצד ממדים אלו כן מתקיימים בהן גם אזורים של שותפות וחיים משותפים, גם אם לא אידיאליים, שבריריים וזמניים.** לדעתנו, **אין מקום לוויתור על המאבק לצדק ושוויון, אך יש להשתדל לצמצם במידת האפשר את אזורי וזמני ההתנגשויות האלימות שמהם נפגעים כולם.**

ממצאי המחקר הנוכחי מורים כי יש בסיס סביר להניח כי לפעילות החברה האזרחית היה תפקיד משמעותי מאוד במניעת ההתדרדרות: הפעילים שרואיינו לצורך המחקר ואשר פעלו בחיפה באותם לילות ניסו גם הם לייצר או להגן על אותם מרחבים שבריריים ולמנוע מעשי אלימות קשים יותר, מתוך הבנה כי מעשים אלו עלולים לדרדר את המצב בעיר לתהומות שטרם נראו. בכך, כך נראה, **הם הציגו רמה גבוהה מאוד של מחויבות לאזרחות העירונית שלהם** — התנהגות הראויה להערכה שלא ניתנה להם על ידי אף גורם משמעותי בעיר.

הבנה זו מייצגת תפיסה שונה מזו שעלתה בדו"ח מבקר המדינה על האירועים בערים המעורבות (2022). כאשר הדו"ח המליץ על שיפור והשקעה באמצעי המודיעין והלוגיסטיקה של המשטרה, **הדו"ח הנוכחי ממליץ דווקא על חיזוק תודעת האזרחות העירונית, בין השאר באמצעות בניית שיתוף הפעולה בין החברה האזרחית והרשויות, לטובת בניית תשתית משלבת, מערכתית להתמודדות עם קונפליקטים.**

במאמר Reflections on Why Riots Don't Happen בחן החוקר טים ניוברן את התפתחות המהומות בערים שונות באנגליה באירועים שפרצו שם בשנת 2011, ודווקא את הסיבות לאי-פריצתן של מהומות בכמה מהן, שלא היו שונות מאוד מערים שכן חוו אלימות (Newburn, 2016). ספציפית, הוא ניסה להבין מדוע שתי ערים — לידס ובריסטול - נותרו מחוץ למעגל המהומות למרות שהיו להן מאפיינים דומים לערים שבהן הן כן פרצו — הן מבחינת שיעור אוכלוסיית המהגרים והן מבחינת הפערים הכלכליים והחברתיים בהן. **מסקנתו הייתה כי בערים שהצליחו להימנע מאלימות נעשתה עבודת שטח מקדימה של שיטור קהילתי ובניית תשתית של אמון בין התושבים למשטרה.** השוטרים בערים אלו עברו הכשרה על הרקע התרבותי של המפגינים, הם למדו לתקשר אתם ולהבהיר כוונות וציפיות, ובעיקר השתדלו להימנע משימוש נרחב בכוח — אך כן הפגינו נוכחות משמעותית בנקודות החיכוך. **הגדרת המשימה של השוטרים הייתה דאגה לשלום כל האזרחים ומניעת הסלמה ולא ניצחון בכל מחיר, מה שהוביל לאסטרטגיות פעולה שונות.** ניתן ללמוד מכך גם לקראת האירועים הבאים שעלולים לחזור ולהופיע בחיפה בעתיד.

המלצות לפעולה: את ההמלצות לפעולה הנובעות מן המחקר הנוכחי ניתן לחלק לשניים:

- המלצות הנוגעות בטיפול שורשי בסיבות שהובילו לפרוץ האירועים;
- המלצות הנוגעות להיערכות אם בכל זאת יפרצו שוב.

ההמלצות הנוגעות לסיבות העמוקות שבגללן פרצו האירועים: המלצות אלו הן כמובן רבות, ואין זה המקום לפרטן כאן. הן נוגעות בקונפליקט הרחב בין ישראל לפלסטינים, שפתרון שלו אינו נראה כרגע באופק, אך גם במיגור האפליה ממנה סובלים האזרחים הערבים בישראל בכלל ובחיפה בפרט. עקרונותיהם של ארגונים בינלאומיים המתייחסים לבניית חברות משותפות יכולים לתרום לתהליך זה, והם כוללים תפיסה של השונות כמשאב ולא כאיום, שאיפה לקידום תחושת בעלות משותפת על המרחב המשותף, חלוקת משאבים מותאמת לצרכי הקהילות השונות, וכן כבוד לנרטיבים השונים וקידום תהליכים של בניית זהות עירונית משותפת, המתקיימת לצד הזהויות השונות (Club de Madrid, 2009; Wood, 2006). גם בארץ תוארו השינויים הנדרשים בהרחבה בעבר (רוזן, 2012) ואף בדו"ח מבקר המדינה (2022) שעסק במצב בערים המעורבות.

נושא קריטי שלא ניתן להפחית מחשיבותו, ושלא תמיד עולה במסמכים אלו, הוא **טיפול בבעיית ה'צעירים חסרי המעש'** כפי שהיא מוצגת במחקרם של סמי מיעארי ונסרין חדאד

חאג' יחיא (2017). במסגרת המחקר נערך סקר במדגם מייצג של האוכלוסייה הערבית בישראל בצפון ובמרכז בקרב בני 23-19. מהתוצאות עלה כי 37% מהמשתתפים במחקר דיווחו שהם אינם משולבים בשום מסגרת פורמלית, ו-51% מתוכם אינם מוצאים עבודה. תופעה זו נפוצה גם בחיפה, ולדעת מרואיינים רבים, הן תושבים ערבים והן עובדי מערכת הרווחה העירונית, רבים ממי שהשתתפו במהומות האלימות שייכים לקבוצה זו. מיערי וחדאד חאג' יחיא (2017) ממליצים על העמקת ההשקעה בסיוע לקבוצה כזו, למשל על ידי מרכזי הכוון ייעודיים לתעסוקה והעמקת השליטה בשפה העברית, כדרך להתמודדות עם אתגר זה.

מעבר לכך, נראה כי לצורך טיפול בשורשי הבעיה ברמה העירונית נדרשת **גם מחויבות משטרתית חד-משמעית וברורה לערכי החברה המשותפת כפי שהוצגו לעיל, מהן נובעת הזכות להגנה שוויונית והולמת על זכויות האזרח הבסיסיות של התושבים הערבים, שהופקרו משך שנים ארוכות בשל התעלמות מארגוני ומשפחות הפשע בחברה הערבית.** מהלך זה נעשה, כפי שתיאר מנחם הופנונג (2020) במחקר מעמיק בנושא, בין השאר תוך עצימת עיניים מפועלם הפלילי של משת"פים ובני משפחותיהם, שהובאו לערים המעורבות וליישובים אחרים בישראל בכדי להגן על שלומם אחרי שנחשפו בשטחים. רבים מהם היו בעלי רקע פלילי, אך הרשויות איפשרו להם להמשיך בפועלם גם כאשר הדבר היה כרוך בפגיעה חד-משמעית וברורה באחרים. העובדה ששהייתם של רבים מבני הדור השני בישראל איננה מוסדרת, ואין להם סיכויים להשתלב בתעסוקה סדירה, הופכת אותם — כמו את חסרי המעש האחרים שתוארו למעלה - לפוטנציאל מבטיח במיוחד לארגוני פשע, ולדעת חלק מן המרואיינים גם הם היו שותפים לאירועים האלימים שהתרחשו בעיר בעת אירועי מאי 2021.

בסיכום המחקר שלו מעלה הופנונג את השאלה "האם השימוש הנרחב בתופעת הסייענים לצורך השגת מידע מודיעיני אינו בבחינת עושר השמור לרעת בעליו? במלים אחרות, האם קליטה מסיבית של סייענים בתוך ישראל, גם אם היא מסייעת לביטחון בטווח המיידי, אינה יוצרת בעיות חמורות שישראל תתקשה להתמודד עמן בעתיד?" (שם, עמוד 1). האירועים בערים המעורבות במאי 2021 מרמזים על תשובה חיובית לשאלה זו, ומציגים את המחיר שאותו חזה הופנונג. **טיפול שורשי בבעיות אלו עשוי לסייע במניעה ארוכת טווח של הישנות האירועים האלימים, אך עד אז חשוב גם להיערך לכך באופן מיידי יותר.**

המלצות קונקרטיות למניעת חזרתם של האירועים האלימים: מבט כולל על **ממצאי המחקר הנוכחי מדגיש, כאמור, את חשיבותה של פעולה אזרחית מתואמת, שבה שותפים פעילים בשכונות ונציגי ארגונים, הפועלים לצד המשטרה וגופים רלוונטיים נוספים, בהתמודדות עם האירועים.** המסקנה המרכזית העולה מן הממצאים מורה כי יש לפעול לקידום מצב בו **הפעילות למניעת הסלמה לא תהיה ספונטנית ותלויה ברצונם**

הטוב של הפעילים אלא מובנית ומתואמת, באופן שלא תשאיר אותם בשטח לבדם. לצורך זה נדרשת מחויבות של המשטרה להיערכות מראש, בניית מערכי קישור ומניעה עירוניים, ואף הקמת צוותי תגובה מיומנים שיעברו תרגולים מראש, כפי שהדבר קורה בהיערכות לקראת מצבי קיצון אחרים, לצורך הגנה על שלום כלל האזרחים. מערך זה אינו אמור להחליף את כוחות המשטרה או גופים מתערבים אחרים, אלא להשלים אותם — וזאת בהנחה שסינרגיה בין השחקנים השונים תסייע למשטרה להגן על כלל התושבים, תמנע הסלמה ותחליף תפיסות של 'ניצחון' מדומיין ומוחלט על מפגינים אלימים.

כפי שהציעו קוטנר ואחרים (2018) במהלך דומה בוואדי ערה, **מוצע לקיים תהליך של שיח בשיתוף כל הגורמים הרלוונטיים שתוצאתו תהיה גיבוש של נהלים, תוכניות או דרכי פעולה מוסכמות, שינחו בעלי תפקידים שונים בעירייה, במשטרה או בשירותי החירום, וכן תושבים, ארגוני חברה אזרחית ובעלי יכולת השפעה בשכונות השונות, כיצד לפעול בתיאום ובשיתוף פעולה במצבי קיצון.** מטרה נוספת היא חיזוק הקשרים בין בעלי העניין ליצירת לכידות חברתית שתגביר את החוסן העירוני. ניתן לשאוב דוגמא מ'ערכת היישום לחוסן עירוני' שפותחה במסגרת הפעילות '100 מודלים של חוסן' וכחלק מהחשיבה האסטרטגית המקומית לקראת 2048 (שמואלי ובן-יוסף, 2021). ערכה זו מניחה כי "חיזוק החוסן הוא מרכיב הכרחי ומשלים להתנהלות בעולם שבו שוררת רמה גבוהה של סיכונים. חיזוק החוסן יושג בהגברת כושר ההתמודדות עם מצבי משבר, בתיחום גבולות, בפיזור הסיכון ובהקטנת עוצמת הנזקים, וכן ביכולת למתן תנודות ולצאת ממצבי סיכון ומשבר תוך ניצולם לשינויים ולשיפורים" (שם, עמ' 1). ההנחה היא כי שיתוף פעולה בין יהודים וערבים סביב סוגיות המסכנות את האוכלוסייה ומאיימות עליה יכול להועיל לשתי הקהילות ולסייע לבניית שותפות ולחיזוק היחסים בעיר גם בשגרה. אלו יתרמו, כאמור, גם לחיזוק האזרחות העירונית שהיא כלי חשוב בטיפוח 'שלום עירוני' (Bjoerkland, 2013).

באופן ספציפי, מציעים קוטנר ואח' (2018) ושמואלי ובן-יוסף (2021) לקיים תהליך משותף לדיאלוג ותיאום של בעלי העניין הרלוונטיים שיאפשר:

- להיערך מראש על מנת למנוע ממצב הקיצון לסכן את התושבים
- להתמודד באופן בונה עם המצב המשברי משאירע
- להתאושש מהמצב המשברי באופן האפקטיבי ביותר לאחריו

על מנת שלא לייצר הליך סרק אשר תוצאתו תהיה אכזבה לכל המשתתפים, ישנה חשיבות בכך שיתקיימו כמה עקרונות בסיסיים:

- הפרויקט יימשך לאורך זמן והמשתתפים בו יהיו מחויבים להמשך קיומו.
- לפרויקט יהיה גוף הנותן חסות ולוקח אחריות על כינוסו והתקדמותו באופן מתמשך.
- הפרויקט יתוקצב באופן ראוי, הן מבחינת משאבים כספיים והן מבחינת הקצאת שעות עבודה של העובדים הרלבנטיים בארגונים השונים.
- במהלך הפרויקט יוקפד על מצב שוויוני ותהליך משתף ופתוח.
- תהיה התייחסות לרגישויות ולמורכבויות השונות ביחסים בין המשתתפים ולניגודי אינטרסים הקיימים ביניהם.

בין הגורמים שהשתתפותם חשובה להצלחת התהליך מצויים גורמי ממסד — לדוגמא, בעלי תפקידים בעירייה, במשטרה, במד"א, בשירותי הכבאות ובפיקוד העורף — וזאת לצד גורמים שאינם חלק מן הממסד — ארגוני חברה אזרחית, התארגנויות שכונתיות וקהילתיות, בעלי עסקים, ארגונים עסקיים ותושבים. ניתן לבחון את האפשרות להוסיף אליהם גם גורמים מלווים מאוניברסיטת חיפה, מתחומי התמקצעות רלוונטיים (לדוגמא, מהתוכנית ללימודי שלום וניהול סכסוכים, או מהגופים העוסקים בהיערכות למצבי קיצון). שמואלי ובן-יוסף מציעים גם שמונה אפיקי השפעה, היוצרים יחד את התוצאות המחוללות שיפור החוסן המקומי — ביניהן יצירת נראטיב, משמעות ותקווה, שיפור המשילות, ניהול מבוסס נתונים, שיפור איכות החיים, פיתוח חברתי-קהילתי, פיזי וכלכלי וכן מהלך שיטתי של מדידה ולמידה במהלך התהליך. הם וקוטנר ואח' (2018) מציינים גם כי חשוב כי התהליך יונחה באופן מקצועי על ידי אנשי מקצוע המיומנים בבניית הסכמות במצבי קונפליקט. שלבי העבודה עשויים לכלול:

- הצגת ממצאי המחקר בפני וועדת היגוי רחבה בה חברים נציגים של כל הגורמים הנ"ל .
- מיפוי, בחירה ורתימה של פורום מובילים, תוך זיהוי גורמים רלבנטיים נוספים אותם יש להזמין לתהליך.
- מפגש של יומיים במקום סגור לגיבוש הצוות, למיפוי נושאי התוכן והגורמים הרלבנטיים, למידה על היערכות למצבי קיצון, וגיבוש תכנית עבודה לבניית נהלים והמלצות לתרחישים שונים.
- התכנסות אחת למספר שבועות להמשך גיבוש הנהלים וההמלצות.
- לאחר גיבוש ההמלצות, התכנסות אחת למספר חודשים לתרגול תרחישים והצעת דרכי פעולה.

כפי שהוצג למעלה, עקרונותיהם של ארגונים בינלאומיים המתייחסים לבניית חברות משותפות ולערים בין תרבויות יכולים לתרום לתהליך זה (רוזן, 2012; Club de Madrid, 2009; Wood, 2006). אנו מקווים כי המחקר הנוכחי יתרום לקידום תהליך זה ואולי גם שלא יהיה צורך בתוצאותיו.

נספח - קולות מהשטח

מסמך זה התבסס, כאמור, על למעלה מ-45 ראיונות עם תושבי חיפה, פעילים ועובדים במערך העירוני, וכן על תצפיות בסיורים ומפגשים שנערכו בעקבות האירועים. בשל קוצר היריעה לא יכולנו לשלב את קולות המרואיינים בדו"ח עצמו, אך כן חשוב לנו להשמיע אותם במסמך זה, כדי לאפשר לקוראים תמונה חיה יותר של חוויותיהם. חלק מן המרואיינים הסכימו לחשוף את שמותיהם, והם מופיעים כדוברים בשמם המלא עם שם משפחתם. אחרים העדיפו שלא לחשוף את זהותם, והם מופיעים עם שמות פרטיים בלבד — שכולם בדויים.

א. מצב היחסים בעיר לפני האירועים

בעיני גילה זמיר, פעילה חברתית וותיקה בחיפה, מנגנוני ההפרדה נחלשו בשנים האחרונות

> בשנים האחרונות ההתערבבות הדמוגרפית בתוך חיפה הפכה להיות מאוד טבעית. פעם היו שכונה ערבית ושכונה יהודית, היום הערבים חיים איפה שהם רוצים, מה שמייצר עיר מעורבת אמיתית

הנוכחות הערבית במערכת הבריאות, מתאר ד"ר בשיר כרכבי, רופא בכיר באחד מבתי החולים בעיר, גם היא מקור של כוח

> אני לא אגיד שהמצב אידיאלי, אבל אנחנו במצב טוב יחסית. זה מצב שערבים יכולים להתקדם, להגיע לתפקידי ניהול, אנחנו גם נמצאים במסות, מעבר לאחוז הערבים באוכלוסייה. אנחנו חיים יחד, מצילים חיים יחד.

נאוואל, בעלת עסק בעיר התחתית, מתארת תמונה מפוצלת — מודעות לקיפוח מחד, אך גם חיים לא רעים מאידך

> אני לא מרגישה את הקיפוח כל יום. אני לא בגדה שאני נתקעת כל בוקר במחסום. יש את חוק הלאום, יש קיפוח, אבל אני לא מרגישה את זה באופן יומיומי.

גם שריף, הפעיל בקבוצות היותר לאומיות בקהילה הפלסטינית בעיר, מתאר מצבים של היעדר גזענות, אך לדעתו הם רגעים יוצאי דופן

יש אתרים בהם אני מרגיש פחות גזענות -- יש רגעים שאני חווה את זה בחיפה, למשל בתלפיות או בבתי קפה בהדר.. כשאתה שותה על הגג שם, אתה מרגיש חלק מאיזה משהו יותר אנושי, יותר חסר זהות, כאילו הנוכחות שלי שם היא כסתם בן-אדם. היא לא כערבי פלסטיני שחי בחיפה.

לעומת זאת, במקום בו אחרים אפשרות לחיים סבירים, אחלאם, פעילה באחת התנועות הלאומיות בעיר, רואה בעיקר הונאה

כל מה שקרה הוכיח שהדו-קיום מזויף. ותקשיבי - יש ארגונים שנוח להם לחיות עם השקר הזה ולשווק אותו. העיקר שנגיד שיש חיים משותפים כביכול כשאין חיים משותפים. כי אם נראה איך חיים בכרמל ואיך חיים בוואדי ניסנאס אז אין חיים משותפים.

במשפט זה מציירת אחלאם תמונה שבה השסע הלאומי חופף לשסע המעמדי, ואשר, כפי שהראו הנתונים, אינה מתארת במדויק את המציאות החיפאית. עם זאת, מרואיינים רבים — חלקם ערבים, וחלקם יהודים עובדי מערכת הרווחה העירונית — כן מתארים גם מצוקה כלכלית קשה בקרב חלק מן התושבים הערבים. כך מתארת זאת טלי, בעלת תפקיד מוביל במערך העירוני

יש כפריים שחיים באזור השוק אבל לא רגילים לחיי העיר --- אלו אנשים שאין להם מה לאכול. הם גרים בבתים הרוסים, הם כולם מהגרים מהכפרים, אבל הם רק עוברים לעיר, הם מביאים את כל הכפריות שלהם לפה. אתה רואה ילדים קטנים מסתובבים ברחובות, אתה אומר איפה מערכת החינוך? הרבה פעמים הם לא בדיוק רשומים במקום הנכון. זה אופייני בכפרים אבל לא פה.

סרי, העובד גם הוא בעירייה, מספר כי בניגוד לבוגרי בתי הספר הפרטיים, המסיימים בדרך כלל עם תעודות בגרות ואופק תעסוקתי, בוגרי בתי הספר הממלכתיים יוצאים מהם לעיתים קרובות חסרי כישורי השתלבות

את תמצאי פה אנשים שאין להם עתיד. זה אנשים שלא יודעים איפה תל אביב, איפה זה טבריה. לקחתי אותם לחמת גדר, חשבו שזה בחו"ל. בני 25 או 26, פעם ראשונה מגיעים לחמת גדר אז בסוף האנשים האלו ילכו.... ומי מנצל את זה? אנשים קיצוניים לצערי.

קבוצה נוספת המתקשה להשתלב בעיר ומודרת לעיתים קרובות הן על ידי יהודים והן על ידי ערבים הן משפחות המשת"פים מהשטחים, המגיעות לעיר בסיוע כוחות הביטחון. בניהן של משפחות אלו, אומרת טלי, חשים אבודים במיוחד

> יש בני נוער, ילדי משת"פים שלא דוברים עברית, אין להם זהות או זכויות ואין להם אופק. מה הם יעשו? הם גדלים בתודעה שהם לא שווים כלום. מה אנחנו חושבים? הם מחר ילכו מפה? -- את יודעת מה זה להיות פה ילד של משת"פ? הם מסכנים, הם חוטפים מכל הכיוונים. ביודפת יש צד"לניקים, משת"פים ממזרח ירושלים, מכל מקום, אוכלוסייה מהכפרים, מעמד סוציו-אקונומי נמוך - מה אתם מצפים שהם יהיו?

לדברי סרי, משפחות המשת"פים נהנות מתמיכה של המשטרה וגם כאשר הם עוברים על החוק זו 'עוצמת עיניים' ומאפשרת להם להמשיך במעשיהם, כשהיא מותירה את קורבנותיהם חסרי הגנה

> העניין הוא שהמשת"פים עובדים עם השב"כ, הם מחזיקים בנשק, אני ראיתי במו עיני, אחד שירה בנשק אוטומטי על הגג בחתונה. באה המשטרה לקחה אותו, יום למחרת ראיתי אותו הולך ברחוב. כלומר ברור מאליו שהוא עובד עם השב"כ, עם המשטרה --- כאן מרכזים אותם עם האנשים ומפעילים אותם. והמשטרה לא עושה כלום, לצערי. אין אכיפה, הפושעים עושים מה שהם רוצים, חושבים שהשב"כ והמשטרה בצד שלהם.

ב. התפתחות האירועים

ביום א', ה-9.5.21, קיימה תנועת חירק הפגנת מחאה בשדרות בן-גוריון. עוד לפני הפיזור, מתארת אחלאם, היו תחושות של פחד באוויר

> את ההפגנה שהייתה ב-9.5 אני זוכרת טוב מאוד. היו מלא אנשים. ואני זוכרת איך ההתגרות נעשתה - אני זוכרת את זה כי הייתי ממש קרובה.
>
> היו צעירים פלסטינים, נערים, שאני אישית כל הזמן חששתי שלא יקרה להם משהו, כי הם טרף קל. ואז אני זוכרת שאנחנו - הפעילים המנוסים - ניסינו לעשות מן חומה להגן עליהם. הבנו שהם טרף קל, הם עלולים לחטוף.

ההפגנה אכן פוזרה באופן אלים על ידי המשטרה, שהגיעה למקום עם סוסים ופרשים. אחלאם מתארת תחושת הפתעה ורימוני הלם שנזרקו על משפחות עם ילדים

> פתאום נזרק שם רימון עשן ראשון. היו הרבה ילדים קטנים. ראיתי את אחת השכנות שלי, הילדה שלה כמעט התעלפה, היא בת שש... לקחתי אותה על הידיים, רצתי, מצאתי שני ילדים קטנים שהיו עם אבא שלהם אבל לא מצאו את אמא שלהם --- אמרתי לו שילך לחפש את אשתו ואני אשגיח בינתיים על הילדים.

סמי, עיתונאי ערבי שנכח בהפגנה, מתאר את זליגת האלימות משדרות בן-גוריון לרחובות הסמוכים, ואת אובדן השליטה של המשטרה

> **ביום הזה גם התחילו המפגינים לשרוף פחים, כל מה שראו שרפו, הם גם זרקו זיקוקים ואבנים לעבר השוטרים גם כלפיי לעבר עיתונאים, כל כמה מטרים הייתה שריפה, כיבוי אש לא מגיע, כי צריך אבטחה של המשטרה ולא היה שוטרים -- ביום הזה הייתה הרגשה שזוהי נקודת אל חזור חצינו אותה ואין לאן, אין איך לגרום לדבר הזה להפסיק, פשוט משוגע. גם מפגינים זורקים אבנים על שוטרים, ואתה לא יכול להגיד להם לאא! אתה פשוט מצלם.**

כך, תוך דקות, הפך אזור המשמש בדרך כלל לאזור בילוי ובתי קפה בהם מבלים יחד יהודים וערבים לאזור של קונפליקט אלים. לתחושת האנרכיה שנוצרה הצטרפו, ככל הנראה, גורמים מחוץ לעיר, שהחליטו לסמן גבולות של הפרדה במרחב העירוני, במטרה 'להשתלט' על טריטוריות, גם אם באופן זמני וחלקי. כך מתאר שאהין נסאר, פעיל חברתי וותיק המתגורר בוואדי ניסנאס, אירוע מפתיע מאוד של חסימת הכניסה לשכונה שלו על ידי זרים גמורים:

> **אני זוכר שחזרתי הביתה מחתונה בלילה הראשון, וראיתי צעירים שורפים פח זבל בכניסה לשכונה. שאלתי אותם 'מאיפה אתם?' הם אמרו שם של איזה כפר במשולש. אחד מהם אמר 'אני לא רוצה שום יהודי שייכנס לשכונה'. אני מדבר איתך על שעה שלוש לפנות בוקר. זה היה הזוי לגמרי.**

כבן השכונה ופעיל וותיק במקום, ניסה נסאר להתנגד לשרטוט הגבולות הפתאומי, אך זרותם של שומרי החומות הלא צפויים הותירה אותו חסר אונים מולם

> **הוא נראה בן 18-19, הגיע עם חברים שלו, ברכב. הם שרפו מיכל זבל. אמרתי להם 'תכבו את זה, זה לא יפה'. הם לא עשו כלום ואנשים מהשכונה פחדו לצאת אליהם או להגיד משהו, במיוחד כי אלו היו צעירים שהם לא הכירו.**

השאלה אם נשלחו על ידי ארגון כלשהו נותרה פתוחה מבחינתו

> **האם מישהו שלח אותם? אין לי מושג. אני לא יודע. כל הזמן היה מישהו שניסה להצית את האש. היו אנשים לא מוואדי ניסנאס, אנשים שהגיעו מחוץ לעיר, שאנחנו לא מכירים.**

שאלת זהותם או זרותם של המשתתפים באירועים האלימים הטרידה גם את סגנית ראש העיר באותה עת, שהירה שלבי. ביום ב', ה-10.5.21, התקיימה שוב הפגנה בשדרות בן-גוריון, ושלבי מתארת איך לפתע קרה משהו שלא ציפתה לו.

> פתאום יצאה קבוצה של אולי 150-200 איש, צעירים, חסונים, כולם לבושים שחור, קופצים כמו נינג'ות בין הסימטאות, התחילו לזרוק אבנים על השוטרים.

התעוזה של המפגינים הפתיעה אותה, היא אומרת:

> הם לא מתפזרים, חוזרים, מאורגנים, עבדו כמו חיילים מיומנים. הרגשתי כמו באמצע פעולה צבאית --- הייתה תחושה שהם לא בורחים. אלו לא היו הצעירים שאני מכירה. הם לא פחדו מהמשטרה, הם קפצו כמו חיילים אחרי אימון --- אני הייתי בהלם. לא ראיתי דבר כזה בחיים.

לדבריה, היא לא הייתה היחידה שחשבה שמשהו משונה קורה

> תוך כדי האירוע, כשהיינו בבן-גוריון, באה אלי בחורה בוכה בוכה בוכה, אומרת 'אני לא יודעת מי האנשים האלו, אני תמיד הולכת להפגנות של חירק, אלו אני לא יודעת מי הם'. זה היה מפחיד - הם התחילו לצעוד ברחובות, לצעוק 'אללה הוא אכבר, אללה הוא אכבר'. לא הבנתי. בחיפה אף פעם לא הייתה הפגנה של 'אללה הוא אכבר'. והיו שם גם בנות עם לבוש קצר, לא הבנתי מי זה, מה זה ---

כמו נסאר, היא תוהה אם לפחות חלק מן המשתתפים באירועי הלילות ההם לא הגיעו לעיר מיישובים אחרים.

> האנשים האלו, ששרפו פחים באותו ערב, לדעתי לפחות חלק מהם לא חיפאים. אנחנו מזהים את המבטא החיפאי. היו אומרים לי 'שו חאסג" — כאילו — 'מה זה העניין שלך?' אמרתי לו 'למה אתה שורף פה בוואדי? בכרמל יירו בך, פה זה קל. ' הוא אמר לי 'רוחי, רוחי - לכי מפה'. ככה, עם היד.

שריפת הפחים ופגיעות אחרות ברכוש לא נותרו רק בשדרות בן-גוריון, ותושביהן היהודים של השכונות הסמוכות, שהמשטרה לא נענתה לקריאותיהם, חשו מבוהלים מאוד. כך מתאר יונתן, סטודנט תושב קריית אליעזר הסמוכה לשדרות בן-גוריון את אובדן הביטחון הבסיסי:

> ואז פתאום ראיתי - אני לא צוחק - איזה עשרה ערבים כמו שרואים בהפגנות בעזה שהם בלי חולצה ושמו חולצה עם הראש וזורקים אבנים -- ישר דפקתי שם ריצה וברחתי --- אמרתי 'איפה המשטרה?' לא ראיתי משטרה.

מאחר שחשש לפגיעה ברכבו הוא החליט להזיז אותו למקום יותר בטוח. כך הוא מתאר את האירוע

אני נכנס לאוטו וחשבתי איך להזיז אותו וחשבתי להחנות בדרך כורכר וכבר ראיתי חברה ערבים מתחילים להסתובב באופניים, לא בדיוק נראו נחמדים במיוחד. אחד מהם שהזזתי את הרכב צעק לי "יהודי פחדן, מה קרה אתה מזיז את הרכב?"

לינה, סטודנטית לעבודה סוציאלית, מתארת כיצד הותקפה במפתיע כשהלכה לתומה ברחוב בהדר

השעה הייתה שלוש בצהריים, לאור יום, לא בלילה, ופתאום התחלתי לשמוע מאחורי "יהודייה, יהודייה" שמישהו צועק מהחלון.

הצעקה הזו הייתה רק 'קדימון' למה שהתרחש בהמשך

ואז מהר מאוד הגיעו חברה צעירים על אופניים, אני מניחה שהם היו אולי עד גיל 20, חמישה שישה. עשו סיבוב במעגל והתחילו לצעוק עלי דברים כמו "איטבח אל-יהוד" בערבית --- באותם רגעים פחדתי שירצחו אותי, שיאנסו אותי, שיעשו בי לינץ'.

בסופו של דבר נחלצה לינה מהאירוע בשלום, אך החרדה המשיכה ללוות אותה — כמו גם את תושבי השכונות שהיו בלב האירועים. ביום ג' התנקזו המצוקות העירוניות השונות לשלוש הפגנות נפרדות, כולן בשדרות בן-גוריון. בשבע הפגינו ארגון 'עומדים ביחד' ו'אישה לאישה' בעד אחווה יהודית ערבית, מולם התכנסו פעילי ימין שביקשו למחות על הפגיעה בתושבי קריית אליעזר והעיר התחתית, ובשמונה קיימה תנועת חירק הפגנה נפרדת בתחתית הרחוב במחאה על ההתרחשויות בירושלים ובעזה. תומר אוסישקין, פעיל שמאל, השתתף בהפגנת 'עומדים ביחד' ואז החליט לרדת עם כמה מחבריו להפגנה של חירק — שפוזרה בהמשך באלימות

ההפגנה הייתה מלווה בדגלי פלסטין, סיסמאות כמו 'תשוחרר שייח ג'ראח'. באיזשהו שלב ברגע החזק ביותר בהפגנה אחד הצעירים טיפס ותלה דגל פלסטין על אחד הפנסים שם וכולם מאוד התלהבו. אחר-כך הם התחילו ללכת למעלה, ואז ברגע אחד - שניים או שלושה פרשים התחילו לדהור ברחוב לעבר המפגינים ובאותו זמן חיילי מג"ב התחילו לירות רימוני הלם לצדדים. מדובר היה בעשרות רימונים תוך דקות. זו הייתה פעם ראשונה שאני נחשפתי לרימון הלם.

צמרת הרשקו, הרכזת של ארגון אישה לאישה, מעריכה כי ההפגנה של אנשי חירק לוותה בהתגרויות גם מצד המפגינים

כנראה שבאמת זרקו חזיזים, מישהי אמרה שהיא ראתה את זה. אני חושבת שזה היה בתגובה לאלימות של השוטרים, אני לא יודעת להגיד אם זה היה אחד או שניים. אני חושבת שמשהו כן נזרק כי שמעתי את זה מכמה חברות שהן אמינות בעיני. אולי זה היו ילדים? לא יודעת.

לצד פעילותם של השוטרים התקיימה במקום גם הפגנה של פעילי ימין שהגיעו עם מגאפונים והשמיעו שירים בנוסח 'עם ישראל חי'. מיכאל, פעיל ימין תושב קריית אליעזר שהיה ממארגני ההפגנה, מתאר כיצד התארגנה באמצעות הרשתות החברתיות

אני הגעתי לאותם אנשים דרך הפייסבוק בגדול --- היו תלמידי ישיבות שהגיעו, יהודים טובים שהעיר חשובה להם והזהות היהודית והלאומית חשובה להם והיה חשוב להם להגיב או להגן על הכבוד שלנו כיהודים.

ההגנה הזו על הכבוד — שלב מוכר בקונפליקטים מסלימים - אמורה הייתה להיות לא אלימה:

לקחנו דגלי ישראל, רק דגלים -- גם בקבוצות בפייסבוק ובהודעות בווטסאפ אמרתי שאנחנו נגד אלימות -- ואנחנו נטו באים כדי להראות לצד השני שזה לא יעבור אצלנו בשתיקה אם הם חושבים שהם יכולים לעשות מה שהם רוצים ולנסות לרצוח או לפגוע בנו.

כך הביא חוסר האונים של המשטרה למה שמתואר בספרות כשלב הראשון בתהליך המסוכן ביותר במהומות עירוניות —תהליך בו השלטון המרכזי קורס ואת מקומות תופסות מיליציות מקומיות הנלחמות זו בזו. בשדרות בן-גוריון עמדו באותו ערב מפגיני הימין ומפגיני המחאה הפלסטינים זה מול זה, כשהמשטרה מנסה להפריד ביניהם. במקרה זה ההתערבות הייתה יעילה וההתנגשות החזיתית נמנעה, ועם זאת, לדעת סמי העיתונאי היה ברור במי השוטרים תומכים

הגיעו יהודים עם דגלי ישראל והפגינו מהצד, כמובן זה היה עם קריאות של 'לכו מפה, לכו לעזה, אתם אלימים' וככה וככה... אני זוכר שאני רואה מפגינים יהודים מגיעים ומשטרת ישראל מקדימה שומרת עליהם -- אפשר להגיד שזה היה כאילו "אנחנו אדוני הארץ פה ולכם אין מקום, המפגינים היהודים יפגינו מתי שבא להם ואיפה שבא להם, ואתם מפגינים פלסטינים למרות שאתם גרים במדינה דמוקרטית לא מגיע לכם להפגין ואם תפגינו נדכא אותכם"

יובל בן ארי, פעיל שמאל יהודי שהגיע להפגנה משחזר התנפלות פתאומית של השוטרים, ללא כל אזהרה על קיומה של הפגנה לא חוקית או קריאה להתפזרות

המשטרה לא אהבה את הצעקות, לא את הדגלים — אז הם התחילו לדהור עם פרשים דרך ההמון. אני לא יודע למה הם עשו את זה. הייתה דהרה, אנשים רצו הצידה, ואז השוטרים התחילו לעצור אותם.

הוא מתאר גם כיצד ההתנפלות של המשטרה על המפגינים גרמה - שוב - לזליגת האלימות לרחובות הסמוכים

זה נמשך ונמשך אולי איזו שעה. הדהירות, המעצרים, רימוני ההלם -- ואז זה גרם לזה שחבר'ה יותר מחוממים יצאו לרחובות על יד והתחילו לשרוף פחים מחוץ למושבה הגרמנית --- ההפגנה כאילו התחילה לזלוג. הציר הראשי נרגע, אבל בצדדים אנשים התחילו ללכת ולשרוף פחים.

בשלב זה נראה היה כי המשטרה איבדה שליטה, שכן כוחותיה היו מרוכזים בשדרות בן-גוריון והשוטרים לא הצליחו לרדוף אחרי כל שורפי הפחים שהתפזרו ברחובות הסמוכים. בהמשך, הוא אומר, היה ברור לו שהתחיל שלב חדש

הגעתי לכיכר אמיל חביבי, היו שם נערים, פתאום ראיתי שמתחילים להוריד עוד פחים, הוציאו את הפחים מסביב לכל הכיכר מלמעלה וחסמו את הכל באמצעות פחים שרופים. עמדתי קצת, עצרתי תנועה שלא ייסעו. הבנתי שזה כבר לא הפגנה, זה riots. עמדתי בצד וצילמתי. הייתי בשוק.

בהחלטה שלו לעצור את התנועה כדי למנוע מנהגים לא מודעים לסוע אל תוך הפחים הבוערים, הפגין בן-ארי ניצנים ראשונים של אותה אזרחות עירונית וניסיון למנוע הסלמה, שיאפיין את שאר 'שוברי החומות' גם בהמשך. אלא שהמיקום הזה — בתווך בין הניצים, לא היה פשוט, ותוך רגעים הפכה זהותו היהודית הבולטת גם להגנה וגם לסכנה עבורו

אני עומד שם, מסתכל, רואה את הנערים מתקהלים, ואז אני רואה מאלנבי מגיעים — אני חושב שזה מילואימניקים מסתערבים, עם קסדה, כפפות, נשק, כמובן. הם באו לעצור את כל הילדים שהתגודדו סביב השריפה, כמעט עצרו גם אותי אבל הרמתי ידיים, קלטו שאני יהודי ולא עצרו אותי.

אלא שאז התברר שהסכנה עלולה להגיע גם ממקום אחר

> **פחים כבר בערו, הפח עמד באמצע הכביש, בער, וילדים באו והתחילו לזרוק ספות וקרשים כדי שתהיה מדורה --- אני הבנתי שאני צריך ללכת, ואז שני ילדים צעקו 'סמוי, סמוי', זרקו עלי נפץ. אמרתי להם 'אני לא סמוי' והם ברחו. הבנתי בשלב הזה שאני רוצה להתרחק, נגמר האקשן.**

באופן שהיה אולי לא בלתי צפוי לחיפה, היו במקום גם מי שביקשו לסייע לו בכאוס שנוצר

> **מישהו ניגש אלי, אמר לי 'מה קורה?' אמרתי לו 'בסדר, אני הולך הביתה, אני גר בהדר'. הוא אמר 'בוא, אני אלך איתך'. הוא פחד שיפגעו בי.**

הוא עצמו, אומר בן ארי, לא פחד

> **בשלב הזה כנראה עוד לא פחדתי. אני רגיל להיות גבר יהודי פריבילג. אני לא פוחד מאלימות.. אבל הוא פחד שיחשבו שאני שוטר סמוי - ואם אני שוטר סמוי אפשר להרוג אותי במכות. זה הסיפור.**

המצב בו כל אדם העובר ברחוב צריך להיות מזוהה עם פי שייכותו האתנית שעל פיה מתקבלת הכרעה על זכות המעבר שלו מאפיינת חברות שסועות. המצב בו ההחלטה מתקבלת על ידי חברי מיליציות בהתהוות ולא על ידי גופים ממלכתיים מאפיינת אנרכיה. המצב בחיפה באותם לילות לא הגיע לאובדן שליטה מוחלט, אבל ניצנים של מצבים כאלו, כך עולה מן העדויות, כן נראו בשטח. אלו החמירו כאשר בתגובה לאירועי הוואנדליזם בקריית אליעזר והדר החלו קבוצות של פעילי ימין לארגן מצעד נגדי ביום ד', ה-12.5.21. כך מתאר זאת דן, אחד מפעילי הימין הבולטים בעיר

> **זה היה כמעט ספונטאני -- (אמרנו אחד לשני) 'חבר'ה, יהודים מפוחדים, הם לא יוצאים מהבית. בואו נלך לעזור להם'. אז זה מה שעשינו**

המונח 'יהודים מפוחדים' מהדהד כמובן סיפורי פוגרומים מזמנים ומקומות אחרים, אך הפך נוכח מאוד בעיר בשל האירועים. מיכאל, ממארגני המצעד, מתאר את היעדרה של המשטרה כמניע מרכזי להחלטה על קיומו

> **גם עצם זה שהשוטרים לא יכלו להגן על אזרח פשוט כי הוא יהודי -- אז אנחנו היינו צריכים לעשות את זה.**

אך באותה ספירלה של הסלמה גוברת המזינה את עצמה, גרמה גם ההתארגנות שלהם —

לצד היעדרה של המשטרה — להתארגנות להגנה עצמית גם בקרב תושבי העיר הערבים. כך מתאר שריף, אקדמאי תושב הדר בשנות השלושים לחייו, כיצד הועברו המסרים בין השכנים עוד לפני המצעד

> **בעצם מה שקרה זה שבעקבות האירועים של תחילת השבוע אנשים התחילו להרגיש בנוכחות של המתנחלים, גם שלהם וגם של המשטרה שמפלסת להם את הדרך. אז בשכונה שלי - במסדה והלל - כבר התארגנו אנשים והיו קבוצות של ווטסאפ -- אנשים ממש מהשכונה, כולם מדברים בקבוצה, כולם מתאספים, ומנסים ליצור קבוצה שתשמור על השכונה.**

בערים אחרות בעולם, כפי שתואר למעלה, הביא סוג כזה של התארגנות, לצד הסרת האחריות של השלטון המרכזי, למלחמות אזרחים שארכו שנים, כאשר המיליציות הקהילתיות השונות נלחמות אלו באלו, משרטטות גבולות 'ברי הגנה' סביב השכונות שלהן והורסות לחלוטין את המרקם העירוני המשותף. באותו יום קשה היה לצפות כיצד יתפתחו האירועים בחיפה, אך לתושבים רבים היה ברור כי משהו מתרחש — וזרימת המידע המהירה ברשתות העצימה את ההכנות. כך מתאר חסן, תושב וואדי ניסנאס, את שהתרחש באותו ערב באזור השווארמות ברחוב יפו

> **כבר ידעו שהולך לקרות משהו, אז סגרו בחמש, ובשעה שש חנו רכבים בחניון הגדול של קריית אליעזר, והתחילו להגיע בווטסאפ סרטונים שהם יוצאים עם דגלי ישראל והולכים ברחוב, צועקים 'מוות לערבים'. הם הלכו ביחד, משדרות רוטשילד לפורד, ואז התחילו על הדרך לשבור בשווארמות את הוויטרינות. זאת אומרת, הכתובת הייתה על הקיר.**
>
> **השווארמות היו סגורות, הם פחדו, חלק סגרו עם ברזלים אבל חלק רק ויטרינה. אנשים פחדו ללכת ברחוב, התרוקנה העיר.**

גם תיאור האירועים מנקודת מבט זו הדהד תיאורים מוכרים של פוגרומים בזמנים ומקומות אחרים, שאליהם התלוותה גם חוויה של אובדן מהיר, פתאומי ומוחלט של האזרחות על כל הזכויות והביטחון הכרוכים בה. כך מתאר זאת חסן

> **הם התאספו במושבה, עמדו, עשו פרובוקציה, ואחר-כך התחילו לשבור--- והמשטרה הגנה עליהם. אולי זרקו פה ושם רימון הלם, אבל למנוע? אנחנו ציפינו מהמשטרה שתמנע מעשים כאלו. אבל אף אחד לא התקרב אליהם, אנשים התחבאו בבתים שלהם וכיבו את האורות.**

לתחושת אובדן האזרחות והאכזבה מהמשטרה היה שותף גם כרים, אחד מתושבי אזור

המושבה הגרמנית, שמשתתפי המצעד תקפו את בית אמו.

> אשתי והילדים היו אצל אמא שלי. ואז אני מקבל שיחת טלפון מאמא, מאוד נסערת, אומרת 'תוקפים אותנו'. אמרתי לה 'מי תוקף אותכם', אמרה 'תוקפים אותנו באבנים'. התחילה בצעקות, בכי, היא אמרה שהיא נעלה את עצמה בשירותים ואבא והילדים ואשתי עלו לגג.
>
> אני לא יודע איך הגעתי לפה, בריצה כזו מטורפת מהוואדי לפה, ברגל. איך שבאתי ראיתי המון צעירים יהודים זועמים, אומרים 'חיפה יהודית' וכל מיני סיסמאות ואמירות גזעניות, שאנחנו שמענו פעם ראשונה פה בחיפה. יצאתי למרפסת. ראיתי --- חבר'ה צעירים, היהודים, הולכים, ולידם גם שוטרים. ומאפשרים להם לתקוף את הבתים. פשוט זעזע אותי המראה. איך קורה דבר כזה?. והתחלתי מפה לצעוק על המשטרה. 'תבואו, תגנו על האנשים'. בצורה הזו.

הדפוס החוזר בתיאורי האלימות באותו ערב הוא ההפתעה המגיעה בעקבות שיחות הטלפון המזעיקות או האבנים הנזרקות אל חיים שרק רגעים קודם לכן נראו בטוחים. להפתעה מעצם קיומם של האירועים נלווה ההלם מכך שהמשטרה, שעד רגע קודם כן נתפסה כגורם האמור להגן עליהם, אינה עושה דבר.

כך למשל מתאר ודיע אבו נסאר, קונסול הכבוד של ספרד בחיפה ותושב רחוב אלנבי, את ההתקפה על בתו שארעה באותו ערב. הבת, מוכרת באחד הקניונים בעיר, חזרה מעבודתה, וכמו שכניה האחרים גם היא לא ציפתה כלל למתקפה שניחתה עליה. כך מתאר זאת אביה:

> היא הגיעה לפה, לחניה הפרטית של הבית, מצאה שכנה שלנו ועמדו לדבר בערבית. ופתאום - עשרות צעירים התחילו להגיע מכיוון בן-גוריון, ואחד מהם שמע אותן מדברות בערבית. אז הוא תפס אבן וזרק על האוטו. ושבר את השמשה.
>
> אז הבת שלי מתחילה לצרוח, ניסתה להגן על האוטו, אבל במקום שיפסיקו הם התחילו לקחת אבנים מהגינה שלנו, לזרוק עליה ולבעוט בה. ושתי האחיות האחרות שמעו את הצרחות שלה --- מה שקרה זה ששלושת הבנות הוקפו וקיבלו מכות מהמקלות של הדגלים, ואבנים נזרקו לעברן. למזלנו האבנים פגעו ברכב, לא בבנות. אנחנו, כאנשים מאמינים, מאמינים שקרה לנו נס. מספיק אבן אחת לראש של אחת היינו במצב אחר לגמרי.

כמו מותקפים אחרים, ניסתה גם הבת המותקפת להתקשר למשטרה, אך גם במקרה זה לא הביאה הפנייה לתוצאה המקווה:

> הגדולה הצליחה להשתחרר, רצה לשוטרים שעמדו שם וביקשה עזרה, והשוטר לצערי אמר לה 'עופי מפה'. היא התקשרה אלי בצרחות 'אבא, הצילו, אנחנו תחת מתקפה, חוץ מאלוהים אין לנו אף אחד, לא שכנים, לא שוטרים'.

האב, בעל תפקיד בכיר במערך הכנסייתי בארץ, ששהה באותו בזמן מחוץ לעיר ניסה גם הוא להזעיק עזרה — אך לשווא

> אני סוגר, מתקשר למשטרה, מתחנן לשלוח לה ניידת. אני מקבל הבטחה, כבר שולחים. היינו בטבריה, היינו במסעדה, נסענו כמו מטורפים,

בסופו של דבר התפזרו התוקפים ובנות המשפחה פונו לטיפול ברמב"ם. אך זה לא היה האירוע היחיד בו חשו התושבים הערבים כי המשטרה מפקירה את ביטחונם ומשמשת כמעין 'מלווה' של אנשי הימין שתקפו אותם. כך תיאר זאת סלאח, אחד המשתתפים בסיור שנערך מספר שבועות אחרי האירועים

> באו קבוצה של אולי 50 אנשים, היו שוטרים מלווים אותם, שמרו עליהם. הם זרקו אבנים לתוך הבתים, הם סימנו את הבתים כדי לעשות לינץ'. העירייה לא נכנסה לעניין ולא שלחה אף אחד, השוטרים שמרו עליהם, אנשים קיבלו מכות, הלכו לבית חולים. זה היה בקריית אליעזר, ברחוב יצחק שדה.

משתתף אחר באותו סיור תיאר גם הוא את חוויותיו מאותו ערב

> אני גר ברחוב הגפן.. באו קבוצה, אוטו משטרה מקדימה, אוטו משטרה מאחורה, הם לא היו חיפאים בכלל. אלו מתנחלים, לא חיפאים, חיפאים לא יעשו דבר כזה. הם באו עם חולצות לבנות, דגלי ישראל, צועקים 'עם ישראל חי, מוות לערבים'. המשטרה שומרת אותם, אוטו מקדימה ואוטו מאחורה. הם לא עשו כלום לעזור לנו.

ג. תגובת העירייה

את ההפתעה בה התקבלו האירועים בבניין ברחוב חסן שוקרי מתאר עימאד, בעל תפקיד בכיר במערך העירוני

בכל הממדים זה תפס אותנו במקום של --- אף אחת מהמערכות לא ייחסה חשיבות או בנתה תוכניות בתחום הזה. יש לנו מרכז דיאלוג ויישוב סכסוכים, אבל זה עובד בשיגרה -- לא דיברנו על מה יקרה אם תהיה אלימות על רקע לאומני דתי, ואז זה תפס אותנו בהלם.

לדעתו של דורון, עובד מערך החירום העירוני, מדובר היה בפעילות מאורגנת

לא ראית דבר כזה, זה באמת היה חריג. הבוקר היה רגוע, כל ערב סביב השעה שבע תדרוך, ובשמונה כמו לפי גונג מתחיל הבלגן. אז כן, בוודאי, היה ברור שמישהו ארגן את זה --- זה היה גם ברמה של הודעות שווא, שמזעיקים אותנו ואז אנחנו מגיעים ואז מתחילים לרגום אותנו באבנים.

היקף הנזקים בימים הראשונים, לדבריו, היה בלתי נתפס

מאות פחי זבל נשרפו שם, מאות. בהדר, עיר תחתית, חליסה, בוודאי. זה הפך להיות טרנד לשרוף פחים. זה גם נזקים לכבישים, כי כשפח כזה נמס אז גם האספלט נמס. רמזורים, פנסים, מצלמות. דווקא מצלמות היו פחות נזקים.

למרות האירועים יוצאי הדופן, בעלי תפקידים בכירים שרואיינו אינם זוכרים פנייה כלשהי של ראש העיר אליהם, קיום ישיבת חירום לדיון במצב או התוויית מדיניות ברורה להתמודדות עם האתגר העירוני הלא צפוי. כך למשל מתארת זאת טלי, בעלת תפקיד בכיר במערך העירוני

אין לי דברים אופטימיים להגיד. לא היה טיפול בעירייה. היו דיונים פנימיים ברמה של בעלי תפקידים בכירים, אבל לא זכור לי שראש העיר פנתה אלינו או אמרה משהו. כשמערכת העיר ממילא בעייתית אז גם זה בעייתי.

ביום רביעי בצהריים כינסה ראש העיר רבים ממנהיגי הקהילה הערבית בחיפה. באותה עת כבר הסתובבו שמועות על מצעד הימין שתוכנן לאותו ערב, וג'עפר פרח, מנכ"ל מוסאווא, הגיע למפגש עם ציפיות שעוצבו בעקבות התערבותו של ראש העיר דאז, עמרם מצנע, באירועי אוקטובר 2000 בעיר

מצנע, מה עשה? כשהוא הריח שהולך להיות דם. הוא יצא, התקשר לעיסאם מחול, למנהיגי החברה הערבית, אמר 'אני עומד כאן אתכם'. מפקדי המשטרה רצו להיכנס והוא אמר להם 'אני עומד פה ואתם לא תכנסו'. הוא מנע שפיכות דמים באותו יום --- אמרתי לה: 'תהיי כמו מצנע'.

אך ראש העיר, לדבריו, לא נענתה לאתגר, וגם כשהגיעו הטלפונים המודאגים בעקבות פגיעות

מצעד הימין, שררה בלשכתה של קליש בעיקר הפתעה, כפי שמתאר אמיר, מאנשי הצוות בלשכה

התחילו להגיע תמונות שהולך להיות משהו ותהיה התארגנות. אתה חושב שהמשטרה יודעת, אתה מקבל תשובות ש'אנחנו על זה, אנחנו מודעים, אנחנו מטפלים'. אני בדקתי באופן אישי, אמרתי 'יש חשש של התושבים הערבים שיש קבוצות שבאות לפגוע'. אמרו לי 'אנחנו על זה, תרגיע אותם'.

בהמשך, כשצועדי הימין השליכו אבנים על בתי ערבים במושבה ובעיר התחתית, ניסה פרח להשיג את ראש העיר, אך לא הצליח

באותו ערב כשהיה כל הבלגן, התקשרתי אליה והיא לא עונה, שלחתי לה מסרונים והיא לא עונה.

רק ביום חמישי, לאחר שראש העיר פנתה לשר לביטחון הפנים ולשר הביטחון, החלו להגיע לחיפה כוחות נוספים, כפי שמתאר אמיר

אחר-כך הכניסו כוחות והתחלנו לראות סדר. יום למחרת עמדו בכיכרות אנשי משטרה ואנשי צבא

באותו יום ניסו גם פעילות נסערות מארגון 'אישה לאישה' להניע את ראש העיר לפעולה. הן הגיעו למסדרון שלפני לשכתה — ואז, מתארת גליה אביאני מהארגון, הגיעה לפתע ראש העיר בעצמה

היא באה אלינו ודיברה איתנו -- אמרנו לה 'המשטרה פוגעת בערבים, המשטרה לא עוצרת יהודים שעושים פרעות'. היא אמרה 'תקשיבו, זה לא ניו יורק פה, לי אין שליטה על המשטרה'. אמרנו לה 'אבל יש לך קול ואת יכולה להשמיע אותו' —התגובה שלה הייתה 'אני לא פופוליסטית'.

מול העמדה הזו ניסו האזרחיות המודאגות להציע פתרונות משלהן

אמרנו לה: 'זה לא פופוליזם, זה שעת משבר ואת מנהיגה, להרגיע את הציבור זה לא פופוליזם'. --- אמרנו לה 'יש לך כל מיני דברים שאת יכולה לעשות להרגיע את המשטרה. יש לך עיר, זה שלך'. הרגשנו ממש שאנחנו צריכות להראות לה צעד צעד מה היא צריכה לעשות.

מה שנתפס בלשכה כפעילות סבירה מול המשטרה נתפס בעיני האזרחיות האלו, לפחות, כהיעדרות בולטת — ונראה כי הן לא היו היחידות שחשו נטושות. מעבר לנציגי הלשכה עצמה לא היה מרואיין אחד מקרב 45 המרואיינים במחקר, שכלל גם עובדי עירייה בכירים אחרים, שתיאר תחושת ביטחון במנהיגות העירונית בימי האירועים.

ד. ניסיונות למניעת הסלמה

לצד העירייה, שפעלה או לא פעלה באותם לילות, היו גם לא מעט פעילים מקומיים, 'שוברי חומות' שניסו למנוע את ההפרדה וההסלמה. הם עשו זאת בדרכים שונות, לעיתים תוך סיכון עצמי, כשהם מנסים לתווך בין המשטרה לבין המפגינים, או לעצור צעדים של חבריהם לדרך, שנראו להם קיצוניים מדי. ההתגייסות הזו למניעת הסלמה, המבטאת תחושת אחריות ואזרחות עירונית, הופיעה לעיתים גם בקרב אנשי הימין — כפי שמתאר יונתן, סטודנט תושב קריית אליעזר שהצטרף למצעד שאורגן על ידי פעילים במקום, אך נבהל מן האלימות הצפויה

> אחד דיבר שם על בקבוק תבערה וחשבתי לעצמי 'מה, הוא נורמלי? אתה זורק על מישהו בקבוק תבערה הוא נשרף בחיים!'. אז התקשרתי למשטרה ואמרתי להם שיש להם נשק קר וחזיזים, אבל להגיד שהמשטרה עשתה משהו, קשה לי להגיד... איך אני יודע? כי בקבוצות וואטסאפ גם אחרי שעתיים שלוש לא היה כלום, אם היו מגיעים אליהם שוטרים הייתי יודע.

הפנייה למשטרה (שכאמור, התגלתה כלא יעילה במיוחד) איפיינה בעיקר 'מונעי הסלמה' יהודים, בעוד פעילים ערבים ניסו בעיקר להרגיע את המפגינים עצמם, כפי שמתארת שלבי

> ביום חמישי אספנו את כל הילדים בוואדי אמרנו להם 'מבקשים שלא תשרפו ולא תתקפו, אל תסכנו את עצמכם מול המשטרה'

במצבים אחרים, הם נאלצו לפעול מול זרים לא מזוהים, ספק אנשי משטרה, ספק מסתערבים ספק פעילי ימין עצמאיים שהחליטו להיכנס לוואדי. כך מתארת שלבי אירוע שבו היא ופעילים אחרים התערבו פיזית לעצירת האלימות

> פתאום מגיע רכב, יורדים ממנו ארבעה יהודים, רעולי פנים, עם אלות, מתחילים להרביץ לאנשים שעומדים בחצר — ממש, תך, תך. לא מבינה מאיפה הם הביאו את האומץ להיכנס לאמצע הוואדי, בלי לפחד.
>
> היינו כמה מבוגרים, הכנסנו אותם פיזית לאוטו, את היהודים האלו, אמרנו להם 'אל תחזרו לפה'. ואז הם ברחו -- עד היום אין לי מושג אם הם היו יס"מניקים או מי הם היו.

גם פרח מצב של חוסר וודאות ואף סכנת חיים בתוכו נאלץ לתפקד באותו לילה

> פתאום נכנסו שתי ניידות משטרה סמויות ויצאו מתוכן שוטרים שהתחילו לזרוק רימוני הלם. היו חבר'ה צעירים שעמדו שם, והם התחילו להתגרות בהם - המשטרה בצעירים ---.

> **התחיל בלגן שם, אני חששתי על עצמי, לא רק על האנשים האחרים. הייתה שליפת אקדחים, השוטרים שלפו, גז מדמיע. התחננו לשוטרים 'תעזבו את המקום, למה אתם מתגרים באנשים'. --- אני חששתי מאבנים. עמדתי שם ואמרתי 'אם יתחילו לזרוק אבנים אני עומד על יד ניידת המשטרה'.**

העמידה בתווך, או ניסיונות התיווך, הפכו להיות מסוכנים — לא רק ברמה הסימבולית של חציית הקווים בין שני הצדדים, אלא ברמה הממשית, שבה הסתכנו המתווכים באפשרות של פגיעה מכל אחד מן הצדדים. עם זאת, נראה כי גם השוטרים חשו בצורך בתיווך כזה וחיפשו פרטנרים שאיתם יוכלו לנהל משא ומתן. כך מתאר זאת פרח

> **אז מפקד המשטרה אמר 'מי פה אפשר לדבר איתו?' אמרתי 'דבר איתי'. הוא אמר 'אנחנו נצא מפה, רק שלא יזרקו עלינו דברים.' אמרתי לו 'צאו כבר, אתם מתסיסים את האווירה, אתם יכולים להרוג מישהו ומישהו יכול להרוג אותכם. תתחילו לצאת'.**

אלא שיכולת השליטה של פרח בסיטואציה התגלתה כמוגבלת

> **הם התחילו לצאת, וכן זרקו עליהם אבנים. הם עצרו עוד פעם, היו חמישה שוטרים, והיו שם איזה 200 איש והיה צריך את כל הכוח כדי שהם יעזבו את האזור -- הרגשתי שזו מלכודת שלי, כי מצד אחד זורקים אבנים ומצד שני הם עם אקדחים שלופים, זורקים כל הזמן רימוני הלם.**

בשכונת עין הים השתמשו הפעילים בקשרים קיימים בין בעלי תפקידי מנהיגות של שתי הקהילות בשכונה כדי למנוע את ההסלמה, ופעילים ערבים פנו לרב הישיבה המקומית כדי להסכים על התארגנות משותפת להרגעת הרוחות, כפי שמתארת מנאל, אחת הפעילות בשכונה

> **אז הבעל עסק הזה -- הוא דיבר עם הרב וסכם איתו שהוא ישמור על הצעירים שלו ואנחנו נשמור על הצעירים שלנו. שכל אחד שומר על מתינות מהצד שלו. כי גם שם בישיבה יש צעירים שיכולים להתלהם, רובם חוזרים בתשובה מרקעים שונים — רצינו להרגיע אותם, זו הייתה המטרה.**

במקרים אחרים נמנעו התנגשויות ברגע האחרון סתם באמצעות מגע אנושי, כפי שמתאר יקותיאל מהגרעין התורני בהדר

> היה אירוע שהיה מצחיק אם לא היה עצוב — בערך בחצות היינו ברחוב מסדה, אמרו לי 'מגיעים פה כמה ערבים'. אני רואה עשרה חבר'ה, כולם בחולצות שחורות, לא יודע מה כתוב עליהן, חבר'ה איסלמיסטיים. אני פונה למנהיג שלהם, אומר 'אהלן, מה שלומך'. הוא אומר לי 'הכל בסדר?' אני אומר 'כן, אם אתם בסדר אנחנו בסדר'. ככה זה נגמר.

גם אם לא ניתן להוכיח זאת במפורש, בהחלט סביר להניח כי מאמצי התיווך והחלטות מקומיות על הימנעות מהתנגשות פרונטאלית אכן מנעו התפרצויות קשות יותר שעלולות היו להתלקח אילולא ננקטו.

ה. החברה האזרחית

באירועים האלימים השתתפו, אולי, כמה מאות אנשים — מספר זניח בעיר של למעלה מ-280,000 תושבים. סביבם, עם זאת, נמשכו החיים, ותושבים רבים בעיר, גם יהודים וגם ערבים, המשיכו לשמור על קשרים בתוך ולמרות המתחים. חנאן, אשתו של רופא העובד בעיר מתארת שיחות טלפון של המטופלים שלו

> אפילו בעלי רופא, התחלנו לקבל טלפונים מהפציינטים שלו, 'תבוא אלינו, אם אתה לא מרגיש בטוח אנחנו נבוא לקחת אותך'.

גם במקומות עבודה רבים, בייחוד בארגוני מערכת הבריאות, המשיכו קשרים חוצי-גבולות קהילתיים ולאומיים להתקיים גם תוך כדי ימי האירועים. תומר, חובש במד"א, מתאר כיצד ההתעלמות מן הדעות והזהויות השונות, הנתפסת לעיתים כדרך שנויה במחלוקת לניהול קיום משותף בשל המחיר של הכחשת זהות ועמדות הנדרש מן המשתתפים, נתפסה דווקא ככלי רב-עוצמה באותם ימים

> היה איזה יום שהיה ממש מרגש בחמ"ל --- היינו מוזעקים כל כמה דקות לפציעות של שוטרים ומפגינים יהודים וערבים. אנחנו בתחנה כולם ביחד יצאנו למהומות ולא מסתכלים בכלל על הלאום של כל אחד וזה היה ממש יפה, כולם היו ביחד בכיף הולכים לטפל בפצוע לא משנה מי או מה הוא.

גם ד"ר בשיר כרכבי, רופא בכיר באחד מבתי החולים בעיר, מתאר התגייסות של הצוותים והנהלות בתי החולים במטרה להתנגד להפרדה אפשרית. הוא מספר על התכנסויות וצילום סרטונים על שיתוף הפעולה שהעבירו את המסר. לדעתו, היה הבדל בין אירועים אלו לסבבי הסלמה קודמים, שכן העובדים חשו כי מה שעומד בסכנה הוא היכולת שלהם לעבוד במשותף

בניגוד לאירועים קודמים, פיגועים, ההרגשה הייתה שחייבים להרגיש ביחד. זה היה משהו די ספונטני. לא היה צורך במסגרת מסודרת כדי שאנשים יצטלמו לסרטונים 'יהודים וערבים מסרבים להיות אויבים'. היה ברור שגם ההנהלות מאוד תומכות, היו מעסיקים גדולים יצאו בקמפיינים בעניין. האנשים המובילים במשק הכתיבו את הסיסמה הזו.

נאוואל, בעלת עסק בעיר התחתית, מספרת על לקוחות שהתקשרו או באו לעסק דווקא בימי המהומות כדי להביע בכך את התנגדותם לניסיונות ההפרדה

העבודה הייתה מקרטעת, אבל היו אנשים שהגיעו ואמרו 'באנו דווקא'. הדווקא הזה של — 'אנחנו רוצים חיים משותפים אז אנחנו לא מוותרים, אנחנו דווקא באים אליך היום' הם אמרו 'אנחנו לא מפחדים להיות פה'. זה היה מאוד מרגש, את יודעת. מאוד מרגש. זה היה חשוב

באותם ימים ארגנו מספר ארגוני חברה אזרחית כנסים או צעדות סולידריות, שגם הן ביטאו את אותו מסר.

ו. המעצרים

ביום חמישי, ה-13.5.21, בשעה חמש אחר הצהריים היה מאג'ד, צעיר בן 23 וסטודנט למדע המדינה באוניברסיטת חיפה, בהתכנסות הפעילים בוואדי ניסנאס. בעודו מקשיב לתוכניות על רשתות הקשר שיחברו בין מי שיוכלו לתת עזרה ראשונה לנפגעים קיבל מאג'ד טלפון מאחותו, שדיווחה לו כי מספר אנשי שב"כ הגיעו לדירת המשפחה והודיעו לה כי הם הגיעו לעצור אותו. אביו ועורך דין ידיד המשפחה ליוו אותו למשטרה, אך שם הם נאלצו להיפרד

הלכנו לתחנת המשטרה עם אבא שלי והעורך דין, קודם כל אמרו לי ש'אסור לך לראות עורך דין'. הם אמרו שאני מואשם ב'פעילות טרור'. האשימו אותי בתקיפת עובד מדינה, בשריפת רכוש ציבורי, בהפרות סדר ועוד דברים נראה לי, לא יודע.

אחרי שנותר לבדו, הוא ניסה להבין מה צפוי לו

אני שואל את החוקר מה יקרה איתי עכשיו'. זה היה אחרי שאבא שלי והעורך דין הלכו. הוא אמר לי 'ייקחו אותך לג'למה'. שאלתי 'אין לכם חדר חקירות פה?' הוא אמר 'שם יותר טוב'. הוא הסתלבט עלי. שם זה השב"כ, איך זה יותר טוב.

בית המעצר בג'למה אכן התגלה כמקום מאיים

שמו לי אזיקים בידיים וברגליים, לקחו אותי לג'למה, שם הגדירו אותי אסיר ביטחוני, טרוריסט. אתה מקבל את המדים של העצורים הביטחוניים.. זה היה מפחיד --- פעם ראשונה שאתה נעצר, אז כן.

הניסיון להפחיד נמשך גם בשלבים הבאים של המעצר

עברתי אצל הרופא, נכנסתי בסביבות חצות לתא -- כיסו לי את העיניים, העבירו לי לכל מיני מקומות, לא יודע איפה. שמו לי כיסוי, לא שק, הייתי הולך ככה והם גוררים אותי, אני לא רואה. יש סוהרים שאומרים לך 'תוריד את הראש' לא הבנתי מה הוא רוצה. אומר 'תוריד את הראש, יה בן זונה'. ככה. והשב"ס עוזר לתת לך את הדימוי שאתה באמת מחבל.

הימים הבאים, שבהם נחקר באופן מאיים משך שעות ארוכות ובקושי הצליח לישון או לאכול, התגלו כסיוט שהסתיים באופן פתאומי כמעט כפי שהתחיל, כאשר מאג'ד — כמו עצורים רבים אחרים — שוחרר מאחר שלשב"כ ולמשטרה לא היו כל הוכחות נגדו. בין העצורים היה גם ג'עפר פרח, מנכ"ל מוסאווא, שנעצר למרות שפעל משך לילות האירועים למניעת הסלמה. גם הוא התקשה להבין את הסיבה למעצר

כנראה שיש במשטרה רשימה של מנהיגות ערבית, אם קורה משהו הם עוצרים את מי שמופיע שם, כי מבחינתם אנחנו המנהיגים. הם לא מבינים את ההבדל בין מי שמובילים לאלימות למי שעוצרים אותה, מבחינתם כל הערבים הם אותו הדבר.

כמו מרבית העצורים, גם פרח שוחרר בסופו של דבר בלא שהוגש נגדו כתב אישום כלשהו.

ז. ימים אחרונים ודעיכה

ביום חמישי בלילה, כבר אחרי הקמת החפ"ק, הסתמן שינוי בפעולה המשטרה, וייתכן כי כי הלחצים שהופעלו מלשכת ראש העיר פעלו את פעולתם. מצעד נוסף של הימין שניסה להגיע לשכונת עין הים נעצר אז על ידי השוטרים, שאף נותרו במקום — ולהבדיל מן הערב הקודם בו צעדו לצד המפגינים האלימים, הפעם הם ביקשו להבהיר לתושבים הערבים כי הם הגיעו כדי להגן עליהם. מהלך זה גרם למהפך גם ביחס התושבים לשוטרים, כפי שמתארת שלבי, תושבת השכונה

ביום רביעי הם לא עשו כלום, ביום חמישי הם שלחו שמירה להגן עלינו. אני מסתובבת בלילה, אחד השוטרים שואל אותי 'מה קרה?' אמרתי לו 'אני מודאגת'. הוא אומר לי 'אין לך מה לדאוג, את יכולה ללכת לישון, סמכי עלינו'.

השינוי הזה בטון עבר גם לשאר השכנים, היא אומרת

> **הניידת הייתה פה כל הלילה. אז יצאתי לפגוש את השוטרים. הם אמרו 'איך אנחנו מתים לקפה'. אמרתי 'אני אסדר לכם'. אמרתי לשכנים, חזרתי אחרי חצי שעה, כל הלילה ישבו איתם -- הרבה שכנים הביאו להם כיבוד.**

קשה לה להסביר את המהפך, אבל הוא חד-משמעי בעיניה

> **או שהם קיבלו הוראות מעינת, או לא יודעת מה קרה שם. אבל חושבת שקבלת הפנים שהם קיבלו פה שינתה לחלוטין את היחס שלהם לתושבים.**

ביום ג', ה-18.5.21, התקיימה בעיר השביתה הכללית עליה הכריזה וועדת המעקב של הציבור הערבי בישראל. עובדים רבים התלבטו אם לשבות מחשש לאבד את מקומות עבודתם, אבל ראש העיר, מספר חסן, אחד הפעילים, הבטיחה כי לעובדי העירייה לא יאונה כל רע

> **באותו יום ראש העיר באה לשדרות בן-גוריון. ראיתי אותה, אמרתי לה 'ראש העיר, אנשים פוחדים לשבות'. היא אמרה 'מותר להם להביע עמדה, אני אדאג שאף עובד לא יפוטר'. באמת לא שמענו על מקרים כאלו.**

אחר הצהריים ביום השביתה הכריזה תנועת חירק על הפגנת מחאה מול מגדל הנביאים ברחוב חורי. על פי שריף, המקורב לתנועה, הגיעו למקום מאות משתתפים, אבל איכשהו האווירה הייתה שונה — "כבר שם, וקצת לפני, הם התחילו להראות יותר איפוק." הוא אומר על השוטרים. צמרת הרשקו, מאישה לאישה, התרשמה שגם המפגינים היו פחות עוינים

> **הפעם המפגינים היו יותר חכמים ולא התעמתו איתם. הרבה פעמים בהפגנות אנשים מתעמתים עם השוטרים, אבל הפעם הם לא עשו זאת. זה לא שהיו יותר מבוגרים, אני חושבת שאולי הם לא באו להתעמת, אולי הכעס כבר שכך.**

השוטרים כן חסמו את דרכם של המפגינים, אך בסופו של דבר התפזרה ההפגנה בלא התנגשויות אלימות, וככלל, נראה כי באופן מודע או מתואם יותר או פחות, התקבלה החלטה קולקטיבית 'ללחוץ על הברקס'. ספירלת ההסלמה נעצרה בפעם הזו, אך ללא היערכות מונעת, היא עלולה כמובן לחזור.

רשימת מרואיינים
למחקר על אירועי מאי 2021 בחיפה

לצורך המחקר נערכו ראיונות עם למעלה מ-45 איש ואישה מתושבי חיפה — חלקם פעילים או בעלי תפקידים בעירייה ובארגוני חברה אזרחית, ואחרים תושבים שנקלעו לאזורי האלימות ושיתפו מחוויותיהם. חלק מהמרואיינים — בדרך כלל פעילים בחברה האזרחית — בחרו להופיע בשמם המלא והם מצוטטים כך בדו"ח ובנספח. אחרים — בעיקר עובדי עירייה שלא תמיד קיבלו אישור פורמאלי להתראיין, או סתם תושבים — בחרו להופיע בעילום שם וכאשר צוטטו בנספח הדבר נעשה באמצעות שם בדוי. השמות שנבחרו עבורם היו עבריים או ערבים, על פי השם המקורי. הרשימה כוללת הן את שמות המרואיינים המופיעים בשמם המלא והן את אלו המופיעים בשם בדוי.

מרואיינים בשם מלא

	שם	תפקיד
1	שהירה שלבי	חברת מועצה, סגנית ראש העיר בעת המהומות
2	ג'עפר פרח	מנכ"ל מוסאווא
3	יונה יהב	ראש העיר לשעבר
4	צמרת הרשקו	רכזת ארגון אישה לאישה
5	גליה אביאני	פעילה בארגון אישה לאישה
6	יובל בן ארי	פעיל שמאל חיפה
7	בשיר כרכאבי	רופא בכיר בבי"ח כרמל
8	פתחי מרשוד	פעיל חברתי מוביל בחיפה
9	גילה זמיר	פעילה חברתית בחיפה
10	שאהין נסאר	פעיל חברתי בוואדי ניסנאס
11	תומר אוסישקין	פעיל שמאל בחיפה
12	ליאור שורר	מנכ"ל עמותת מבט
13	ודיע אבו נסאר	קונסול כבוד של ספרד בחיפה, אב לבנות שהותקפו
14	אור פז	חבר בקיבוץ העירוני בהדר

מרואיינים בשמות בדויים - בעלי תפקידים בעירייה

	שם	
15	אמיר	בעל תפקיד בעירייה
16	עימאד	בעל תפקיד בעירייה
17	טלי	בעלת תפקיד בעירייה
18	נדב	בעל תפקיד בעירייה
19	ניצה	בעלת תפקיד בעירייה
20	דורון	בעל תפקיד בעירייה
21	רונן	בעל תפקיד בעירייה
22	סרי	בעל תפקיד בעירייה
23	יעל	בעלת תפקיד בעירייה

מרואיינים בשמות בדויים — תושבים ופעילים שרואיינו

24	דן	פעיל ימין מוביל בעיר
25	מנאל	פעילה שכונתית
26	כרים	משפחתו הותקפה בביתה
27	פידאא	פעילה חברתית ערבייה
28	מאג׳ד	פעיל חברתי שנעצר
29	נאוואל	בעלת עסק בעיר התחתית
30	נדים	הותקף במושבה הגרמנית
31	לינה	הותקפה ע״י צעירים ערבים בהדר
32	יוליאנה	בעלת חנות בהדר — חלונות נופצו
33	רננה	חלונות החנות נופצו
34	אלעד	הותקף בעת נסיעה ברכב
35	יונית	הותקפה בעת נסיעה ברכב
36	נטאשה	תושבת נו״ש
37	חמיד	סטודנט ערבי, חי בכרמל,
38	אורית	עובדת בעיר התחתית
39	אלירן	עורך דין, עובד בעיר התחתית,
40	חנין	תושבת שפרינצק
41	סמי	עיתונאי ערבי
42	יפתח	מפגין ימין מקריית אליעזר
43	יונתן	מפגין ימין מקריית אליעזר
44	מיכאל	מפגין ימין מקריית אליעזר
45	אחלאם	פעילה חברתית ערבייה
46	יקותיאל	פעיל בגרעין התורני
47	עידית	פעילה חברתית בחיפה
48	דלית	פעילה חברתית בהדר

משתתפים בסיורים ודיונים פומביים שהתקיימו בעקבות המאורעות ודבריהם נרשמו, מופיעים בשמות בדויים

49	דאוד	פעיל חברתי בחיפה
50	רונית	רופאה, פעילה חברתית
51	יאזן	פעיל חברתי בחיפה
52	רחל	תושבת עין הים
53	תומר	מתנדב מד"א
54	ניר	פעיל חברתי
55	גל	פעילה חברתית
56	עטאף	פעילה שכונתית
57	חנאן	פעילה שכונתית
58	נאסר	רופא ופעיל חברתי
59	סראב	אחות ופעילה חברתית
60	סלאח	רופא ופעיל חברתי

ביבליוגרפיה

אבגר, עידו, וייסבלאי, אתי, שוורץ, רמי ולרר מיכל (2021): **ערבים בערים המעורבות: מבט-על.** מרכז המידע של הכנסת.

אהרונוב אלה (2021): **שביתה כללית במגזר הערבי: אילו עסקים שובתים והיכן המשיכו כרגיל בחיפה.** אתר חי-פה, 18.5.21, https://haipo.co.il/item/277257

אלון, נחי ועומר, חיים (2005): **השטן שבינינו: מדמוניזציה להידברות.** ספרים הוצאה לאור, צפת.

ארד, רועי צ'יקי (2014): פעילי ימין קיצוני הכו את סגן ראש העיר בהפגנה בחיפה. **הארץ,** 20.7.2014, https://www.haaretz.co.il/news/education/2014-07-20/ty-article/0000017f-e28d-d7b2-a77f-e38fe0d80000

בארי-סוליציאנו אמנון וגופר, אורי (2009): **ערים ואזורים מעורבים: פני המחר של מדינת ישראל.** יוזמות קרן אברהם.

ברנשטיין, דבורה (1996): יהודים וערבים במפעל נשר. **קתדרה בתולדות ארץ ישראל וישובה.** כרך 78, עמודים 82-106.

גורן, תמיר: (2009) ייהוד חיפה בתקופת המנדט הבריטי: הממד המוניציפלי. **אופקים בגאוגרפיה,** עמודים 77-96.

גילת, מיכל (2021): כ-300 איש השתתפו הבוקר באירוע סולידריות בבית הגפן. **כלבו,** 14.5.21, https://www.colbonews.co.il/haifa-news/95861/

הופנונג, מנחם (2020): **מחיר המידע - קליטה ושיקום של סייעני מערכת הבטחון בערי ישראל.** מרכז מינרבה לזכויות האדם https://minervaextremelaw.haifa.ac.il/images/Hofnung-sayanim-article20price-of-info-minerva.pdf

הנהגת קהילת יד ביד חיפה (2021): **השלכות אירועי חודש מאי 2021 בעיר על קהילת יד-ביד חיפה ופועלה בעיר.** דו"ח שהוגש לראש העיר, קיץ 2021.

וייס, יפעת (2007): **ואדי סאליב, הנוכח והנפקד.** מכון ון-ליר בירושלים, הוצאת ספרי הקיבוץ המאוחד.

'חיפה לכולנו' (2021): אודות הקבוצה. מתוך עמוד הפייסבוק הקבוצתי https://www.facebook.com/groups/371616381303828

יעקובי, חיים (2003): חיי שיגרה בעיר לוד. **ג'מאעה,** כרך י', עמודים 110-69.

כרתינג'י, סאמר עודה (2019): כתב אישום הוגש נגד השוטר שתקף ושבר את רגלו של ג'עפר פרח ושבעה מפגינים נוספים. **אתר חי-פה,** https://haipo.co.il/item/131333

מבקר המדינה (2022): **דו"ח ביקורת מיוחד | ערים מעורבות. השיטור ואכיפת החוק בערים מעורבות באירועי שומר החומות ובעת שגרה.** פרסומי מבקר המדינה.

מרכז מוסאווא (2022): **המדינה הכירה בצעירה ערביה שאיבדה את עינה באירועי מאי שנה שעברה כנפגעת פעולות איבה.** אתר מוסאווא, http://www.mossawa.org/heb/?mod=articles&ID=970

מיעארי, סמי וחדאד- חאג' יחיא נסרין (2017): **חוסר מעש בקרב צעירים ערבים בישראל.** המכון הישראלי לדמוקרטיה. https://www.idi.org.il/media/8195/neet_among_young_arabs_in_israel.pdf

נג'מי-יוסף, עולא ולוין-חן, רות (2019): **להפסיק את מפעל המשת"פים.** מאקו, 14.11.2019, https://www.mako.co.il/opinions-articles/Article-b134386d8c96e61026.htm

סלומון, דורון: רק חמישה מתוך 75 עובדים בכירים בעיריית חיפה הם ערבים. **ידיעות חיפה,** 18.2.22, עמוד 12.

עודה, איימן (2022): דברים ב'כנס חיפה לפוליטיקה ערבית'. אוניברסיטת חיפה, 17.3.22

עודה-כרתינג'י, סמר (2022): עוזבים את חיפה • 3,569 תושבים נטשו את העיר ב-2021. אתר חי-פה, פורסם ב-11.2.22 https://haipo.co.il/item/342149

עיריית חיפה: השנתון הסטטיסטי https://www.haifa.muni.il/wp-content/uploads/2021/08/%D7%93%D7%9E%D7%95%D7%92%D7%A8%D7%A4%D7%99%D7%94_%D7%A9%D7%A0%D7%AA%D7%95%D7%9F_%D7%97%D7%99%D7%A4%D7%942020.pdf

עלי, נוהאד, לוין-חן רות ונג'מי-יוסף, עולא (2021): **סקר הביטחון האישי בערים המעורבות.** יוזמות קרן אברהם.

פוגלמן, שי (2011): למה נמחקה מספרי ההיסטוריה הפגזה אחת של ההגנה על השוק הערבי בחיפה? **מוסף הארץ,** 26.5.11

פוקס, נינה ואחרים (2019): אוטובוסים נבלמו, מתפללים צעדו - וכביש 1 נחסם לשלוש שעות. **Ynet,** 8.5.21 https://www.ynet.co.il/news/article/BJilByVdoo

קוטנר, רן (2019): **שותפות בין קהילות ערביות ויהודיות לבניית חברה משותפת** — מודל גבעת חביבה. הוצאת גבעת חביבה

קוטנר, רן, בן גל, מיכל, ח'אמייסי, ראסם ושמואלי, דברה (2018): **שיתוף פעולה איזורי להיערכות למצבי קיצון באזור וואדי עארה**. מרכז מינרבה לחקר החוק במצבי קיצון באוניברסיטת חיפה, המרכז היהודי-ערבי בגבעת חביבה והמרכז היהודי-ערבי באוניברסיטת חיפה. https://minervaextremelaw.haifa.ac.il/images/Regional_cooperation_for_extreme-Vadi_Ara-Draft.pdf

קלוש, רחל (2006): העיר הישראלית, המקום של היומיום והלאום. בתוך: יעקובי חיים ופנסטר טובי (עורכים), **עיר ישראלית או עיר בישראל**. ון ליר והקיבוץ המאוחד.

רוזן, רולי (2012): (עורכת): **'חיפה — ממציאות לחזון של עיר משותפת'**. הוצאת שתי"ל..

רון, עודד, פרג'ון, בן, חאג' יחיא, נסרין (2021): **מצבם העגום של התלמידים הערבים בערים המעורבות**. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

שלסקי, שמחה ואלפרט, ברכה (2007): **דרכים בכתיבת מחקר איכותני: מפירוק המציאות להבנייתה כטקסט**. מכון מופ"ת

שמואלי, דברה ובן-יוסף, שי (2021): **ערכת יישום - פיתוח חוסן מקומי**. ישראל 100, פעולה אסטרטגית מקומית לקראת 2048. https://israel100.org/wp-content/uploads/2021/06/%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C100_%D7%A2%D7%A8%D7%9B%D7%AA-%D7%99%D7%99%D7%A9%D7%95%D7%9D-%D7%A4%D7%99%D7%AA%D7%95%D7%97-%D7%97%D7%95%D7%A1%D7%9F-%D7%9E%D7%A7%D7%95%D7%9E%D7%99.pdf

שמריהו, יעל (2020): **מדיניות התיישבות גרעינים בפריפריה ובערים מעורבות: בין לאומיות ונאו ליברליזם**. עבודת דוקטורט, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

שקדי, אשר (2003): **מילים המנסות לגעת — מחקר איכותני, תיאוריה ויישום**. הוצאת רמות, אוניברסיטת תל-אביב.

Amin, Ash (2003): Unruly strangers? The 2001 urban riots in Britain. In: **International Journal of urban and regional Research,** vol. 27.2, p. 460-463.

Appadurai, Arjun (1998): Dead Certainty: ethnic violence in the era of globalization. In: **Development and Change,** vol. 29 p. 905-925.

Appadurai, Arjun (2006): Fear of Small Numbers — An Essay on the Geography of Anger. Duke University Press, Durham and London.

Arabs 48: **Haifa: 12 young men are under arrest due to the popular uprising.** 11.9.22, https://www.arab48.com/%D9%85%D8%AD%D9%84%D9%8A%D8%A7%D8%AA/%D8%AF%D8%B1%D8%A7%D8%B3%D8%A7%D8%AA-%D9%88%D8%AA%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%B1/2022/09/11/%D8%AD%D9%8A%D9%81%D8%A7-12-%D8%B4%D8%A7%D8%A8%D8%A7-%D8%B1%D9%87%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B9%D8%AA%D9%82%D8%A7%D9%84-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%AE%D9%84%D9%81%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%87%D8%A8%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%B9%D8%A8%D9%8A%D8%A9

Avni, Nufar (2021): Between Exclusionary nationalism and urban citizenship in East Jerusalem/El Quds. In: **Political Geography, (86).**

Baker, Alice (2012): From the criminal crowds to the 'mediated crowd': the impact of social media on the 2011 English Riots. In: **Safer Communities,** vol. 11, p. 40-49.

Barker, K., Baker, M., & Watkins, A. (2021). In City After City, Police Mishandled Black Lives Matter Protests. **The New York Times.** https://www.nytimes.com/2021/03/20/us/protests-policing-george-floyd.html

Bhabha, Homi (2004). **The Location of Culture.** Routledge.

Bjoerkdahl, Annika (2013): Urban Peacebuilding. In: **Peacebuilding,** 1:2, p. 207-221.

Body-Gendrot, Sophie, (2007): Urban 'riots' or urban violence in France? In: **Policing,** vol. 1, n. 4, p. 416-427.

Club de Madrid (2009): **Commitments and Approaches for Shared Society.** Club de Madrid.

Diab Ahmed Baker, Shdema Ilan, Schnell Izhak (2021): Arab integration in new and established mixed cities in Israel. In: **Urban Studies.** doi:10.1177/00420980211021346

Engel, R. S., Corsaro, N., Isaza, G. T., & McManus, H. D. (2020). Examining the impact of Integrating Communications, Assessment, and Tactics (ICAT)

de-escalation training for the Louisville Metro Police Department: Initial findings. **Alexandria, VA: International Association of Chiefs of Police.** Retrieved.14.4.22

Fisher, R. J., & Kelman, H. C. (2011). Perceptions in conflict. In D. Bar-Tal (Ed.), **Intergroup conflicts and their resolution: A social psychological perspective** (pp. 61—81). Psychology Press.

Gerometta, Julia., Haussermann, Hartmut., & Longo, Giulia. (2005). Social innovation and civil society in urban governance: Strategies for an inclusive city. **Urban Studies,** 42(11), p. 2007-2021.

Glasl, Friedrich, (1982). The Process of Conflict Escalation and Roles of Third Parties. In: Bomers, G.B.J., Peterson, R.B. (eds) **Conflict Management and Industrial Relations.** Springer, Dordrecht.

Holston, James, & Appadurai, Arjun (1996): Cities and Citizenship. In: **Public Culture,** 8: p. 187-204.

Horowitz, Donald (2001): **The Deadly Ethnic Riot.** University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California.

Huntington, Samuel P. (1996): **The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order.** A Touchstone Book, published by Simon and Schuster.

Jamal, Amal, (2017). Mechanisms of Governmentality and Constructing Hollow Citizenship: Arab Palestinians in Israel. In S. Huneidi (Author) & Nadim. Rouhana (Ed.), **Israel and its Palestinian Citizens: Ethnic Privileges in the Jewish State** (pp. 159-190). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781107045316.007

Karkabi, Nadeem (2018). How and Why Haifa Has Become the "Palestinian Cultural Capital" in Israel. **City & Community,** 17(4), 1168—1188. https://doi.org/10.1111/CICO.12341

Kolodney, Ziva, and Kallus, Rachel (2008): From Colonial to National Landscape: Producing Haifa's City Scape. In: **Planning Perspectives,** 23, p. 323-348

Leibovitz, Joseph (2007): Faultline Citizenship: Ethnonational Politics, Minority Mobilization, and Governance in the Israeli "Mixed Cities" of Haifa and Tel-Aviv Jaffa. In: **Ethnopolitics,** Vol 6., No. 2, 235 — 263.

Marshood, Hala (2019): **Tali'at: Putting feminism at the center of Palestinian liberation.** https://www.madamasr.com/en/2019/10/26/opinion/politics/taliat-putting-feminism-at-the-center-of-palestinian-liberation/

McCord Jr, George, Raymond (2018). **The Need for De-escalation Techniques in Civil Disturbances.** Doctoral dissertation, Walden University.

Newburn, Tim (2016). Reflections on why riots don't happen. **Theoretical Criminology,** 20(2), 125—144. https://doi.org/10.1177/1362480615598829

Rabinowitz, Dan and Moterescu, Daniel (2008): Reconfiguring the "Mixed Towns": Urban Transformations of Ethno-national Relations in Palestine and Israel. **International Journal of Middle East Studies,** 40, p. 195-226.

Sa'ar, Amalia (1998): Carefully on the Margins (1998): Christian Palestinians in Haifa between Nation and State. In: **American Ethnologist** 25 (2): 215-239 1998

Sandercock, Leonie, (2004). Towards a planning imagination for the 21st century. **Journal of the American Planning Association,** 70(2), 133-141

Scacco, Alexandra (2010). **Who riots? Explaining individual participation in ethnic violence.** New York: Columbia University.

Tzfadia, Erez (2011): Mixed Cities in Israel Localities of Contention. In: **Israel Studies Review,** vol. 26, Issue 1 p. 153-165.

Yuval Davis, Nira (2006): Intersectionality and Feminist Politics. In: **European Journal of Women's Studies.** Vol 13(3) p. 193-209

"نحتاج الى من يبني الجسور وليس لمن يحمي الأسوار"

"אנו זקוקים לבוני גשרים ולא לשומרי חומות"

محطّمو الأسوار

التعامل البلديّ مع أحداث أيّار 2021 في حيفا ودُروسٌ مُستفادة لإدارة مدينة مُشتركة

שוברי החומות

ההתמודדות העירונית עם אירועי מאי 2021 בחיפה ולקחים לניהול עיר משותפת

الكتابة: د. رولي روزين

اللجنة التوجيهية:
د. ران كوتنر ود. كيرن شرقيط، برنامج
دراسات السلام وإدارة الصراعات،
جامعة حيفا
روت ليڤين — حين، مبادرات إبراهيم

الترجمة العربية: سماح بصول

الترجمة الإنجليزية: كارلي جولودياك

التصميم: استوديو Oso Bayo

اكتوبر 2022

כתיבה: ד"ר רולי רוזן

וועדת היגוי:
ד"ר רן קוטנר וד"ר קרן שרביט,
התוכנית ללימודי שלום וניהול סכסוכים,
אוניברסיטת חיפה;
רות לוין-חן, יוזמות אברהם

תרגום לערבית: סמאח בסול

תרגום לאנגלית: קרלי גולודיאץ

עיצוב: סטודיו אוסו באיו

אוקטובר 2022

رقم تسلسلي: 978-965-7543-20-7

تم إصدار هذا التقرير بتمويل من الاتحاد الأوروبي. محتوى التقرير ضمن المسؤولية التامة لمبادرات ابراهيم ولا يعكس بالضرورة مواقف وتوجهات الاتحاد الأوروبي
פרסום זה הופק בתמיכה הכספית של האיחוד האירופי. תוכן הדו"ח הינו באחריות הבלעדית של יוזמות אברהם ואינו משקף את עמדות והשקפות האיחוד האירופי

جمعية "مبادرات إبراهيم" (ج.م)

יוזמות אברהם
مبادرات ابراهيم
ABRAHAM INITIATIVES

"مبادرات إبراهيم" هي منظمة مشتركة لليهود والعرب- الفلسطينيين أقيمت عام 9891 بهدف تطوير الدمج والمساواة من أجل مجتمع مزدهر، آمن وعادل في إسرائيل

رؤية المؤسسة، دولة إسرائيل الديمقراطية، بيته القوميّ للشعب اليهوديّ وبيت كل مواطنيها، تكفل وتحمي المواطنة الكاملة والمتساوية لمواطنيها الفلسطينيين; حيث يبني المواطنين اليهود والفلسطينيين معا مجتمعاً متماسكا يعيش بسلام الى جانب دولة قومية فلسطينية مستقلة وذات سيادة.

تتمثل مهمة المنظمة في تعزيز المساواة والتماسك الاجتماعي اليهودي الفلسطيني في إسرائيل من خلال تصميم السياسات، والتأثير على الرأي العام، فضلاً عن تطوير مشاريع وبرامج من أجل مجتمع مشترك.

في سنواتها الأولى قامت المنظمة في توزيع المنح على النشاطات في مجال التعايش والتعليم من أجل الحياة المشتركة. في أعقاب "أحداث أكتوبر 0002" بدأت بعمل منهجي للتأثير على السياسة العامة وتبنت استراتيجية "الإقناع من خلال تطبيق البرامج".

مجالات نشاط المنظمة في السنوات الأخيرة هي التعليم من أجل الحياة المشتركة؛ تعزيز الخدمات المتساوية للمواطنين الفلسطينيين (مع التركيز على حفظ الأمن والخدمات المنقذة للحياة)؛ تطوير سياسات الحياة المشتركة في المدن والمناطق المختلطة؛ تعزيز مشاركة وتمثيل المواطنين العرب في المؤسسات مسارات مركزية في إسرائيل.

بالإضافة إلى أنشطة المنظمة في الكنيست، وأمام الهيئات الحكومية ووسائل الإعلام، فإنها تدير مشاريع ميدانية واسعة النطاق. من أبرز المشاريع في السنوات الأخيرة:

- **"مجتمع آمن"** — النهوض بمكافحة العنف والجريمة في المجتمع العربي من أجل إنقاذ الأرواح وتشجيع الدولة على معالجة الأسباب العميقة للظاهرة.
- **"خدمات الشرطة في مجتمع متصدع"** - تحسين خدمات الإنفاذ وعمل الشرطة للمواطنين الفلسطينيين في إسرائيل.
- **"يا سلام"** - تعليم اللغة العربية المحكية في المدارس الابتدائية العبرية من قبل المعلمين العرب، بهدف إظهار تمثيل وتطبيق التعلم من قبل المعلمين العرب مع

التركيز على الحياة المشتركة والثقافة العربية.

- **"العبرية بسلام"** - تعليم اللغة العبرية لعصرية للطلاب العرب من قبل مدرسين يهود بهدف عرض طرق معالجة التدهور في مستوى إتقان اللغة العبرية بين الطلاب العرب.
- **"التعليم المشترك"** - التدريس المشترك للغة الإنجليزية للطلاب العرب واليهود من المدارس المجاورة بهدف تجذير النموذج في نظام التعليم في المدن والمناطق المختلطة.
- **"شريكات حياة"** - تأهيل وتوظيف للمرأة الفلسطينية بهدف تشجيع الحكومة على التعامل مع صعوبات دمج المرأة العربية في سوق العمل.
- **"الحرم الجامعي كحيّز عام مشترك"** - جعل مؤسسات التعليم العالي على أنها اكثر متاحة ومشتركة ومتقبله للطلاب الجامعيين والمحاضرين من بين الفلسطينيين مواطني إسرائيل.
- **"العيش في بلد واحد"** - تعليم طلاب المعاهد ما قبل الخدمة العسكرية للحياة المشتركة والتعريف بالمجتمع الفلسطيني في إسرائيل.
- **"الكفاءة التنظيمية في بيئة عربية — يهودية"** — تأهيل ومساعدة المنظمات (العامة وقطاع الأعمال والقطاع الثالث) لتقديم خدمات محسنة للمواطنين العرب والحفاظ على بيئة عمل شاملة وعادلة وفعالة لقوى عاملة مختلطة.
- **"المدن المشتركة"** - تعزيز السياسات الحكومية والبلدية، المعدة للتنفيذ في السلطات البلدية المختلطة بهدف تعزيز المساواة والاندماج لسكان هذه السلطات المحلية، من اليهود والعرب.
- **"وسام الحياة المشتركة"** - منح وسامًا سنويًا يعترف بعمل شخص أو منظمة لتعزيز المساواة والحياة المشتركة بين المواطنين اليهود والفلسطينيين في إسرائيل.

يوجد لمبادرات إبراهيم مجلس إدارة دولي بقيادة رؤساء مشاركين والمؤسسة مسجلة في إسرائيل كمنظمة غير ربحية. لديها مكاتب في الولايات المتحدة الأمريكية والمملكة المتحدة ومكتبها الرئيسي في اللد. توظف المنظمة حوالي ثلاثين موظفاً يديرهم مديران عامان شريكان.

عنوان الجمعية: شارع هملخاه 5،
المنطقة الصناعية الشمالية، اللد 7152011
هاتف: 02-3733000 , **فاكس:** 02-3733001
البريد الإلكتروني: info@abrahaminitiatives.org.il

يمكن تنزيل منشورات مبادرات إبراهيم من موقع الإنترنت
www.abrahaminitiatives.org.il

برنامج دراسات السلام وإدارة الصراعات، جامعة حيفا

התוכנית ללימודי שלום
וניהול סכסוכים
באוניברסיטת חיפה

תכנית מ.א. בינלאומית הפועלת בפקולטה למדעי החברה מאז שנת 2011. התכנית מציגה גישה רב תחומית להבנת סכסוכים, ניהולם ויישובם ויש בה התייחסות לסכסוכים ברמות שונות, החל מסכסוכים בין אישיים, דרך סכסוכים מקומיים בקהילות המאופיינות בגיוון תרבותי ועד לסכסוכים לאומיים ובינלאומיים. **דרכי ההתערבות הנסקרות נוגעות אף הן ברמות שונות, החל ברמה הגבוהה ביותר של מנהיגי מדינות, דרך רמת הביניים של מנהיגים קהילתיים ומעצבי דעה, ועד לרמת הציבור כולו.** מטרת התכנית להקנות לאנשי מקצוע ידע תיאורטי וכלים מעשיים להתערבות בסכסוכים ומחלוקות ברמות שונות, באופן שמקדם הגעה להסכמות הממקסמות תועלת עבור כל הצדדים, תוך מניעת דינמיקה לעומתית ומהלכים חד-צדדיים הרסניים. ההוראה בתכנית שואבת ידע מהדיסציפלינה המתפתחת של לימודי שלום וסכסוכים, כמו גם מדיסציפלינות רבות במדעי החברה ומעבר להן, בין היתר פסיכולוגיה, חינוך, עבודה סוציאלית, סוציולוגיה, מדע המדינה, יחסים בינלאומיים קרימינולוגיה, תקשורת, כלכלה, ייעוץ ארגוני, משפטים, פילוסופיה, היסטוריה ובשנים האחרונות גם ממדעי המוח.

כתובת התוכנית:
אוניברסיטת חיפה, הר הכרמל, חיפה
טלפון: 04-8249096

אתר האינטרנט של התוכנית:
http://peacon.haifa.ac.il/

על הכותבת, ד"ר רולי רוזן

ד"ר רולי רוזן היא אנתרופולוגית המתמחה בשאלות של ערים מעורבות ומשותפות. בשנים 2007-2015 ריכזה, יחד הם שותפתה שהירה שלבי, את תוכנית 'חיפה עיר משותפת' של ארגון שתי"ל בחיפה, במסגרתה ערכה גם את הספר 'חיפה — בין מציאות לחזון של עיר משותפת'. בהמשך כתבה דוקטורט במחלקה לאנתרופולוגיה באוניברסיטת חיפה על יישום בינלאומי של עקרונות החברה המשותפת וניהול ערים בין-תרבותיות. רולי ילידת חיפה ומתגוררת בעיר עם משפחתה.

المُحتوى

شُكر ____ 90

ملخّص ____ 91

الباب الأول: خلفيّة المُدن المختلطّة، وضع العلاقات في المدينة قبل الأحداث، ومنهجيّة البحث ____ 96

1. المُدن المُختلطّة والمُشتركّة، العنف البلديّ، التاريخ الحيفاويّ والفجوات بين اليهود والعرب ____ 97

2. وضع العلاقات بين المجموعات السُّكانيّة في المدينة قبل الأحداث ____ 103

3. منهجية البحث ____ 108

الباب الثاني: تطوّر الأحداث، ردّ فعل البلديّة، محاولات منع التصعيد، المجتمعيّ المدنيّ، الاعتقال، الإضراب، الردّ والخبوّ ____ 110

4. تطوّر الأحداث ____ 111

5. ردّ فعل البلديّة ____ 118

6. مُحاولات منع التصعيد ____ 121

7. المُجتمع المدنيّ ومُعارضة الفصل ____ 124

8. الاعتقالات ____ 127

9. الأيّام الأخيرة، الإضراب العامّ وخُبوّ لهيب الأحداث ____ 129

الباب الثالث: تلخيص ومقترَحات للمتابعة ____ 132

10. تلخيص، استنتاجات وتوصيات للمتابعة ____ 133

المصادر ____ 139

شُكر

لم يكن هذا البحثُ ليُكتب لولا مشاركة عشرات سكّان حيفا، موظفو البلدية وناشطون مختلفون في المدينة، واللّذين كرّسوا لي ساعات من وقتهم، دعوني إلى بيوتهم ومكاتبهم أو مقاهيهم، وشاركوني بقصصهم حول أحداث أيام 2021 في المدينة. شُكري وتقديري لهم جميعًا.

د. ران كوتنر، ود. كيرن شرقيط من برنامج دراسات السلام وإدارة الصراعات في جامعة حيفا رافقوا كتابة البحث منذ أيامه الأولى، أحاطوني برعايتهم الأكاديميّة وساهموا بمعرفتهم المهنيّة بكرم. روت ليڤين- حين، نائبة مدير عام شريكة للنشاطات والمبادرات في منظمة مبادرات إبراهيم، انضمّت إلى السيرورة وساهمت بمعرفتها الغنيّة من خلال الملاحظات البنّاءة. لم يكن باستطاعتي خوض هذا المسار دونهم.

جزءٌ من المقابلات التي اعتمد عليها البحث أجريت على يد طلاب من العيادة لتجسير الصراعات في كلية الحقوق في جامعة حيفا، بتوجيه المحاميّة والعاملة الاجتماعية دانا جيلو. هذه فرصة لتقديم الشكر على التعاون الكريم، وكذلك شكر للطلاب: شاحار ددياه، عوفري بيرتس، داني شفير، موریاه ستروك، نيكول بلوتكين، طالي كاسبي وميخال ملينا، الذين شاركوا في عيادة العام الدراسي 2021. وكذلك مراد عباس، هشام خطيب، سلاڤا كلتشيكوف وإيندي دوهان، طلاب العيادة في العام الدراسي 2022. إن المقابلات التي أجراها الطلاب وسعّت بشكل كبير دائرة المشاركين وقدّمت وجهات نظر لم أكن لأصل إليها دونهم. شكري لكم ولأساف رون مدير عام بيت الكرمة، جعفر فرح مدير عام مركز مساواة، وشهيرة شلبي عضو المجلس البلدي، الذين قدموا من خبرتهم الواسعة وساعدوا جدًا في التواصل مع المشاركين في المقابلات.

إضافة إلى كل هؤلاء، أود إهداء البحث بتقدير كبير للناشطين الذين تجولوا في تلك الليالي في شوارع المدينة وخاطروا بحياتهم أحيانًا من أجل منع التصعيد. **خلال عملية "حارس الأسوار" الذي يدل اسمه على الرغبة في تعميق الفصل؛ كان الناشطون "محطّمو الأسوار" الذي دافعوا بأجسادهم عن إمكانية استمرار العيش المشترك.** كُتب هذا البحث بهدف تسليط الضوء على نشاطهم كما يستحق، وعلى أمل تقديم شيء لوضع لا نحتاج فيه "خدمات" من ها النوع مستقبلًا.

رولي روزين

"نحتاج الى من يبني الجسور وليس لمن يحمي الأسوار"

فيل وودس، مؤسس شبكة المدن متعددة الثقافات

ملخّص

على مدار أسبوع ونصف خلال شهر أيار 2021، بالتزامن مع عملية عسكرية في غزة أطلق عليها اسم "حارس الأسوار"، اندلعت في حيفا اشتباكاتٌ عنيفة بين اليهود والعرب. **يهدف البحث الحاليّ إلى فهم الديناميكيات التي أدّت إلى هذه الاشتباكات العنيفة ومن ثم تراجعها وخُبو نارها، وفحص أداء أصحاب الوظائف، والمؤسسات والمنظمات المختلفة التي عملت على منع التصعيد في المدينة، وصياغة توصيات يمكنها أن تساعد في منع تكرار أحداث شبيهة.** أُجريّ البحث خلال الأشهر تموز 2021 حتى آب 2022، واعتمد على مقابلات مع أكثر من 45 شخصًا من السكّان، والناشطين وموظفي البلديّة في حيفا. كذلك؛ أجريَت مشاهدات خلال لقاءات وجولات مختلفة أقمن في أعقاب الأحداث بمبادرة منظمّات المجتمع المدنيّ في المدينة، وأحيانًا استخدِمَت المعلومات المنشورة في وسائل الإعلام والشبكات الاجتماعية. بشكل عام، تستند المعلومات الواردة أدناه إلى مجموعة متنوعة من وجهات النظر، ولكن لا ينبغي للمرء أن يستنتج من ذلك أن تطور الأحداث كما هو معروض في الوثيقة يصف بشكل كامل "ما حدث بالفعل"، بل هو مجرد مجموعة من قصص من أجريت معهم المقابلات وتجاربهم الشخصية في ذلك الوقت. تم تحليل الموادّ باستخدام برنامج Narralizer ومنهجيّة تحليل مضامين متعارف عليها في أبحاث نوعيّة كهذه. للأسف؛ رفضت شرطة إسرائيل وبلديّة حيفا طلبنا بإجراء مقابلات من أجل البحث، ولذلك، لا يشمل البحث وجهة نظر هذين الطرفين.

تشمل الفصول:

- مسح مصادر معرفية حول موضوع أحداث الشغب البلدية والتاريخ الحيفاويّ.
- وصف منهجيّة البحث
- وصف وضع العلاقات بين المجموعات السكّانيّة في المدينة قبل الأحداث
- وصف تطوّر الأحداث
- ردّ فعل البلديّة وكيف تبدّت في نظر السكان
- وصف محاولات منع التصعيد التي قام بها ناشطون مختلفون
- المجتمع المدنيّ ومعارضة أخرى لتوجّهات الفصل
- التوقيف وتأثيره
- الأيّام الأخيرة، الإضراب العامّ للمجتمع العربيّ، وتخفيف حدّة الاشتباكات العنيفة
- تلخيص، استنتاجات وتوصيات للمتابعة

يتضح من المعطيات أنّ

الاشتباكات البلديّة (Urban Riots) تحوّلت في السنوات الأخيرة إلى ظاهرة في دول الغرب، وكذلك في دول العالم الثالث. ينبع الأمر؛ من بين أمور أخرى، من التوتر المتعاظم بين مجموعات سكانيّة على خلفيّة العولمة وعمليّات الهجرة، وضعف منظومات السلطة المركزيّة وقدرة التوصّل إلى تفاهمات في دول مختلفة، وكذلك من سهولة تنظيم احتجاجات ومظاهرات باستخدام شبكات التواصل الاجتماعيّ. في الكثير من الحالات، يكون الردّ العنيف جدًا من قبل الشرطة سببًا في تصعيد العنف وليس في اعتداله.

لحيفا **تاريخ مركّب** من العلاقات اليهودية – العربيّة. منذ أن بدأت بالنموّ كمدينة مختلطة مع بداية الانتداب البريطانيّ، شهدت علاقات شراكة تجاريّة واقتصاديّة بشكل خاصّ، وليس ذلك فحسب، بالمقابل بُنيت فيها أحياء منفصلّة ووقع فيها نضال قوميّ بين المجموعتين. في سنة 1947 كان في المدينة 150000 ساكنًا، نصفهم من اليهود ونصفهم من العرب. في سنة 1948 طُرد و/أو هرب من المدينة حوالي 70000 من السكّان العرب، وبشكل تدريجيّ نمت فيها مجموعة فلسطينيّة هامّة. في القرن الـ 21 تعتبر حيفا كمتروبولين ثقافيّ واقتصاديّ للعرب في الشمال. 11% من سكانها هم عرب وفيها طبقة متوسطة آخذة بالنموّ – إلى جانب طبقة واسعة من أصحاب الدخل المنخفض، الذين لا يحصلون على الخدمات التي يحتاجونها. أحد المجالات الإشكاليّة بشكل خاصّ هو خدمات الشرطة، والتي – وفق ادّعاءات الكثيرين من السكّان العرب – تغضّ الطرف عن ممارسات عنيفة للعملاء ومجموعات أخرى، ولا توفّر الحمايّة للسكّان من تلك المجموعات. كذلك، تنشط في المدينة مجموعة كبيرة من مؤسّسات المجتمع المدنيّ، من بينها منظّمات تعمل على تعزيز الشراكة اليهوديّة- العربيّة إلى جانب منظّمات منفصلة يرى جزء منها في المدينة بشكل خاصّ منصّة لإدارة النضال القوميّ.

بدأت **الأحداث في حيفا** بمظاهرة نشطاء مقربين من "الحراك" يوم الأحد الموافق 9.5.2021. جاءت هذه التظاهرة ردًا على الأحداث التي شهدتها القدس في الأسابيع التي سبقتها، وشملت نوايا إخلاء منازل في الشيخ جراح، واشتباكات عنيفة في باب العمود نابلس والمسجد الأقصى. انتقد أعضاء الحراك بشدّة سياسات إسرائيل في الضفّة الغربيّة وبشكل عامّ، ولم يطلبوا تراخيص للمظاهر لدوافع مبدئيّة. تمّ تفريق هذه المظاهرة بعنف من قبل الشرطة، وعلى أثر ذلك انتشر العنف في الشوارع المحاذيّة وقام العديد من الشبان العرب – جزء منهم على ما يبدو كان من المتظاهرين، وآخرين انضمّوا للحدث لاحقًا – بحرق حاويات القمامة وممتلكات عامّة أخرى في أحياء كريات إليعيزر وهدار، وقاموا بقذف الحجارة باتّجاه بيوت يسكنها يهود، وحطّموا واجهات زجاجيّة. لم تنجح الشرطة – التي أُرسلت أعدادًا كبيرة من قوّاتها إلى القدس التي بدت كمركز الأحداث – في منع الشغب، وشعر اليهود سكّان هذه الأحياء بأنَّ أمنهم مُهمل.

يوم الاثنين الموافق 10.5.2021، بدأ نشطا ء حماس في قطاع غزّة بإطلاق الصواريخ باتّجاه القدس كردٍ على الأحداث في المسجد الأقصى وحيّ الشيخ جراح، وكذلك على أثر مسيرة الأعلام الّتي تمت في اليوم ذاته لإحياء يوم القدس. في تلك الليلة وفي اليوم التالي، أقيمت في شارع بن غوريون في حيفا مظاهرة احتجاجيّة والتي على ما يبدو كان جزءٌ منها عنيفًا وتم تفريقها بعنف شديد من قبل الشرطة. نتيجة لإلقاء قنابل صوتيّة أو قذف حجارة، فقد شبان اثنين أعينهما، واحدة من الإصابتين، اعتُرِفَ بها لاحقًا كـ "ضحيّة عمليّة عدائيّة". قامت الشرطة بتوقيف عدد كبير من الشبان، لكن أطلق سراح معظمهم لاحقًا. بالمقابل استمرّ حرق حاويات القمامة والمسّ بالممتلكات العامّة في حيّ هدار، والبلدة التحتى، كريات إليعيزر والحيّ الألماني. وفق ادّعاءات عدد من المشاركين في المقابلات يدور الحديث عن شغب منظّم، لكن لا يوجد أيّ دليل قاطع على ذلك.

ردًا على الإحساس بقلّة الحيلة لدى السكان اليهود في هذه الأحياء، قررت جهات يمينيّة تنظيم "مسيرة إثبات حضور" في الأحياء يوم الأربعاء 12.5.2021. شارك في المسيرة المئات من المتظاهرين وقام جزءٌ منهم بالاعتداء على بيوت يسكنها العرب، وكذلك على ثلاث نساء تحدّثن فيما بينهن بالعربية في أحد مصّفات السيارات في شارع أللنبي. رافقت الشرطة المتظاهرين لكنّها لم تقم بأَيّ شيء لوقفهم. زعزع هذا الأمر بشكل كبير الإحساس بالأمن والمواطنة في أوساط سكان حيفا العرب.

خلال تلك الليالي تجوّل في المدينة عددٌ من النشطاء العرب، جزءٌ منهم أعضاء في الأحزاب وآخرون ناشطون في الأحياء حاولوا الوساطة بين المتظاهرين والشرطة، وخاطروا بأنفسهم أحيانًا **لمنع التصعيد**. يمكن أن تكون تصرفاتهم قد منعت فعلًا كوارث مسّ بالأرواح والتي كان من الممكن أن تؤدّي إلى أضرار أصعب بكثير. بالمقابل، نشط في تلك الأيام عددٌ من منظمات المجتمع المدنيّ الذين أعربوا عن تضامنهم مع المتضرّرين العرب في أحداث مختلفة وكذلك أفراد كُثر حافظوا على علاقات مع الأصدقاء من المجموعات الأخرى، وعرضوا المساعدة والعون وعارضوا توجّهات الفصل.

في البلدية، سادت في الأيّام الأولى حالة من الهلع وعدم فهم الموقف. نشرت رئيسة البلدية عددًا من المنشورات في الفيسبوك، لكنها لم تقم بجمع الموظفين أو إدارة البلدية، لم تضع سياسة للتعامل مع الوضع وافترضت أنّ الشرطة هي المسؤولة عن معالجة الأحداث. عقدت لقاءات مع قيادات دينيّة وكذلك مع سكّان عرب، لكنها امتنعت عن الوصول إلى مناطق الشغب بنفسها. فقط يوم الخميس، بعد مسيرة اليمين، تمت إقامة غرفة إدارة طوارئ بلديّة، عمل فيها ممثلو البلدية مع الشرطة وعاد الهدوء إلى المدينة تدريجيًا. حتى في ذلك الوقت، لم تعقد في البلدية جلسة تلخيص مع أصحاب الوظائف الرائدة، ولم تكن هناك محاولة عميقة وواسعة لفهم ما الذي حدث أو كيف يجب الاستعداد لأحداث شبيهة

مستقبلًا. معظم السكّان والناشطين الذين تمت مقابلتهم أعربوا عن خيبة أمل كبيرة من أداء البلدية في تلك الأيام.

منذ يوم الخميس الموافق 13.5.2021، بدأت عمليّات توقيف لمئات الشباب العرب في المدينة، جزءٌ منها تمّت على يد جهاز الأمن العام — الشاباك. اتّهم جزءٌ منهم بممارسة العنف، وتم التحقيق معهم تحت التهديد بصورة مخالفة للقانون، لكن الشرطة استصعبت إثبات الادعاءات ضدّهم. في نهاية الأمر تم تحرير معظمهم، فيما تم تقديم لوائح اتّهام ضدّ قلّة منهم. وفق تقرير مراقب الدولة (2022)، فإنّ من بين 112 لائحة اتّهام قدّمت في المحكمة المركزيّة في حيفا، كانت اثنتان (!) فقط مقدّمة ضدّ يهود. هذا العدد الضئيل من لوائح الاتهام يعزّز ادّعاءات السكان العرب بأنّ الشرطة لم تقم بأيّ فعل لوقف المتظاهرين اليهود في مسيرة يوم الأربعاء، ولا في مسيرة إضافية أقيمت في حيّ "عين هيام" (עין הים) يوم الخميس الموافق 13.5.2021. في هذا الحيّ أيضًا نشطت مجموعة من السكان لمنع التصعيد، أحيانًا بالشراكة مع القيادة اليهوديّة في الحيّ. في تلك الليلة تم الاعتداء على بيني سلمان، من سكان حيّ كريات إليعيزر، عندما كان يتمشى في الحيّ وأصيب إصابة بالغة لم يُشفَ منها حتى اليوم.

يوم الجمعة الموافق 14.5.2021 أقيم في المركز العربي - اليهودي في بيت الكرمة مؤتمر تضامنٍ يهوديٍ —عربيّ نظمته مؤسّسات المجتمع المدنيّ، بالإضافة إلى عددٍ من الفعاليّات الشبيهة الأخرى التي نُظمت في المدينة خلال الأيام التالية. يوم الثلاثاء الموافق 18.5.2021، شهدت حيفا — كما في عددٍ من المناطق في الدولة — الإضراب العام الذي أعلنته لجنة المتابعة العُليا للجماهير العربيّة في إسرائيل. كثيرون من أصحاب المصالح أغلقوا مصالحهم، لكن معظم العاملين في جهاز الصحّة والمواصلات لم يُضربوا عن العمل، ولم يترك هذا الإضراب أثرًا كبيرًا في أوساط اليهود.

في الأسبوع التالي **بدأت حدّةُ العنف تخبو**- هذا على الرغم من أنّ عمليّة "حارس الأسوار" استمرّت حتّى نهاية الأسبوع. يمكن أن يكون هذا قد حدث بعد أن فهم الكثيرون أن استمرار الأحداث سيُشكّل خطرًا على النسيج البلدي كله. مع ذلك؛ بقيت هناك ترسّبات عميقة من انعدام الثقة في السلطات، ومعظم الذين تمت مقابلتهم واثقون من أَنّ الأحداث قد تتكرر. يتضّح من البحث أنّه خلال الأيام الصعبة التي تم فيها الاعتداء على الممتلكات والتنكيل والعنف في الشوارع، برز انعدام التدخّل المنهجيّ المخطّط والمُؤسَّس من قبل أصحاب الوظائف أو العمل المُنسّق والمنظّم مع السلطات التي كان من واجبها العمل على منع التصعيد. كذلك، برز انعدام استخدام طرق عمل وُضعت في أماكن أخرى، وكان بمقدورها مساعدة القيادة المحلّيّة والناشطين لمنع التصعيد، واستبداله بإدارة بنّاءة للصراع. على ضوء كلّ ما ذُكر، وعلى ضوء الأبحاث الدوليّة المختلفة في نفس المجال، **يشمل البحث**

نوعين من التوصيات: تلك المُتعلّقة بمعالجة جذريّة للأسباب التي أدت إلى اندلاع الأحداث؛ وتلك المتعلّقة بالاستعداد لوضع مستقبليّ في حال اندلعت الأحداث مجدَّدًا.

التوصيات المُتعلّقة بالأسباب العميقة التي أَدّت إلى اندلاع الأحداث كثيرة، ولا يوجد متسّع لتفصيلها. هي أسباب متعلّقة بالصراع الواسع بين إسرائيل والفلسطينيّين، والذي لا يلوح حلّه بالأفق؛ لكن تتعلّق أيضًا بتقليص التمييز الذي يعاني منه المواطنون العرب في إسرائيل بشكل عام وفي حيفا على وجه الخصوص. مبادئ المنظّمات الدوليّة الّتي تتطرّق إلى بناء مجتمعات مشتركة يمكنها أن تدعم هذه السيرورة، وهي تشمل توجهًا يرى في الاختلاف موردًا وليس تهديدًا، تطلّع نحو تطوير إحساس الملكية المشتركة للحيّز المشترك، تقسيم موارد متناسب مع احتياجات المجموعات المختلفة، وكذلك احترام الروايات المختلفة وتعزيز سيرورات بنا ء الهويّة البلديّة المشتركة، التي تقوم إلى جانب الهويات المختلفة (Club de Madrid, 2009, Wood, 2006). في البلاد وُصفت التغييرات المطلوبة بتوسّع في الماضي (חזן, 2012) وحتى في تقرير مراقب الدولة (2022) الذي اختصّ في وضع المدن المختلطة.

موضوع مصيريّ لا يمكن التقليل من أهمّيّته، ولا يتم ذكرُه دائمًا في هذه المستندات، هو معالجة مشكلة "الشباب غير المؤطر" الذين لا يتواجدون في إطار تعليم أو عمل. بالإضافة إلى ذلك، يبدو أنه من أجل المعالجة الجذريّة للمشكلة على المستوى البلديّ، يتطلّب الأمر إلتزامًا شرطيًا واضحًا **للحفاظ المتساوي والملائم على حقوق المواطن الأساسيّة لدى السكّان العرب،** الّذين أهملوا على مدار سنوات طويلة بسبب تجاهُل منظّمات وعائلات الإجرام في المجتمع العربيّ بشكل عامّ، وأحيانًا بسبب "غضّ النظر" عن نشاط عائلات العملاء (المتعاونين) بشكل خاصّ.

فيما عدا ذلك؛ يوصي التقرير **ببناء نظام متانة بلدي يكون مستعدًا لمنع التصعيد في حالات اندلاع مواجهات عنيفة أخرى.** بالاعتماد على التجربة التي جُمعت خلال أحداث أيار 2021 وكذلك بالاعتماد على التجربة الدوليّة في هذا الموضوع؛ من المقترح أن يكون هدف النظام هو منع التصعيد، من توجه إدارة بنّاءة للصراعات الذي يأخذ بالحسبان أن الطرفين مُلزمان باستمرار العيش جنبًا إلى جنب بعد انتهاء مرحلة العنف. **من المقترح أنْ يعتمد على الالتزام المُعلَن للدفاع عن حقوق جميع السكّان، وكذلك الشراكة مع الناشطين في الأحياء ومنظمات المجتمع المدنيّ واتّصال مسبق بينها وبين الشرطة والبلديّة.** الفرضيّة هي أنّه من المهمّ بناء نظام كهذا في أوقات الهدوء استعدادًا للحالات المتطرّفة — إذا وقعت.

الباب الأول: خلفيّة

المُدن المختلطّة، وضع العلاقات في المدينة قبل الأحداث، ومنهجيّة البحث

من صفحة الفيسبوك لبلدية حيفا

1. المُدن المُختلطّة والمُشتركّة، العنف البلديّ، التاريخ الحيفاويّ والفجوات بين اليهود والعرب

1.1 خلفية: حول المُدن المُختلطة في إسرائيل وبشكل عامّ — المدينة بين القوميّة والمكان

المُدن المُختلطة في إسرائيل هي مواقع تتأرجح بشكل دائم على التوتّر بين قوتيّن: من جهة، تُدار المُدن في ظلّ الصراع الإسرائيليّ — الفلسطينيّ الواسع، وسكّان المُدن المختلطة هم جزء لا يتجزّأ من الصراع. من جهة أخرى، الحياة فيها تعتمد على تطلّع معظم السكّان للعيش اليوميّ المقبول، وهذا التطلّع يتطلّب تنازلًا معينًا عن النضال القوميّ، وإقامة منظومة علاقات مع الجيران (צפדיה, 2011; רוזן, 2012; שמריהו, 2020).

هذه العلاقات هشّة، ديناميكية وتتأثّر بتصعيد الصراع الواسع. يُضاف إلى هذه التوتّرات توترات محلّيّة أيضًا تعود أسبابها إلى أحداث تاريخيّة للصراع، وإلى التمييز في الميزانيات والخدمات البلدية، أو عمليّات تحسين مُمَأسَسة يقوم خلالها سكان يهود أصحاب دخل عالٍ إلى مناطق عاش فيها السكان العرب ذو دخلٍ منخفض، ويدفعونهم بعيدًا عن مكان سكناهم (שמריהו, 2020). ومع ذلك، في مدن عديدة وفي حيفا على وجه الخصوص، هناك أماكن عمل وسكن وتجارة وترفيه مشتركة، وكذلك علاقات تقارب شخصيّ. كهذا، تُنتج المُدن منظومات فصل استعماريّة وقوميّة متعدّدة القوى، ومعارضة فعّالة لها (Rabinowitz and Monterescu, 2008).

في مدن في الولايات المتحدة على سبيل المثال؛ تطور تصوّر الاندماج ووفقًا له كان يتوجّب على المدن العطاء من أجل استيعاب المهاجرين ودمجهم في الهويّة الوطنيّة الجديدة، **التحضّر في المدن في اسرائيل — فلسطين صُمم مسبقًا لدمج الخطوط القومية** (יעקובי, 2003). فعليًا؛ فقدت أربع مدن -كانت مختلطة قبل الحرب — كلّ سكّانها الفلسطينيّين

(طبريا، صفد، غرب القدس وحيفا) فيما تحوّلت مدن فلسطينية أخرى لمدن مختلطة عندما دخلتها مجموعة سكانيّة يهوديّة بشكل مكثّف بعد 1948 (عكا، اللد، الرملة ويافا). النتيجة في جميع الحالات كانت حيزًا عامًا مُختلَف عليه (צפדיה, 2011; יונה 2005).

منظمات دولية مختلفة (من بينها نادي مدريد وشبكة المدن متنوعة الثقافات) **عرضت عددًا من المبادئ لإدارة المدن متعدّدة الثقافات.** تشمل المبادئ توجّهًا يعتبر الاختلاف

موردًا وليس تهديدًا، وتطلّع لتطوير إحساس بالملكيّة المشتركة، فعليًا وذهنيًا، للحيّز العام المشترك، وتقسيم الموارد المتناسب مع احتياجات الفئات المختلفة، والحفاظ على حقوق الفئات — حتى لو كانت أقلّيّات — والشراكة في اتّخاذ القرارات والترتيبات المتعلِّقة بتقسيم القوى والتي تأخذ بالحسبان احتياجات الفئات المختلفة وكذلك حضور الفئات المهمشة من خلال احترام الروايات المختلفة وتعزيز سيرورات بناء الهويّة والمواطنة البلديّة المشتركة والتي تقوم إلى جانب الهويّات المختلفة (Club de Madrid, 2009; Wood, 2006).

الهويّة المدنيّة المذكورة (التي يسميها البعض city-zenship) لا تدّعي الحصريّة، ليست أحادية القيّم ولا تُعرّف من خلال الهويّة أو جواز السفر، إنما **تُقاس بالإحساس بالانتماء والمسؤولية اتجاه سائر سكان المدينة. هذه المواطنة تعتبر استراتيجيّة للتعامل مع الصراعات القوميّة في الحيّز البلديّ.** يعرض باحثون متنوّعون سيرورات سلام مدنيّ-محلي، بلديّ متّصل بالحياة اليوميّة. يفكر هؤلاء بشكل خاص بالمدن المقسّمة التي يعيش فيها الناس كأعداء لدودين، والمدينة هي مكان لقاءات ومفاوضات يوميّة. السلام البلدي المعروض بهذه الطريقة مصمَّم على يد الحيّز والزمان والظروف التي يمكن أن يتحقّق فيها. هو ليس "وضع" إنّما سيرورة ديناميكية ومتغيرة طوال الوقت، تخلق "أوقات سلم" او "مناطق سلميّة" تكون إلى جانب مناطق أو أوقات الحرب. يمكن أن يكون لمنظمات المجتمع المدنيّ دور هام في هذه السيرورات (Holston & Appadurai, 1996; Sandercock, 2004; Bjoerkland, 2013).

1.2. أحداث عنف بلدية (Urban Riots)

الترتيبات المحليّة التي تعتمد على المواطنة البلديّة- أصبحت أكثر حيويّة في السنوات الأخيرة، على ضوء زيادة وتيرة أحداث العنف البلدي (Urban Riots). هذه الظاهرة تحدث في الغرب وفي ضواحي باريس أو في أحياء مركز لندن وكذلك في مدن أخرى في دول العالم الثالث. يقترح عدد من الباحثين تفسيرًا لهذه الهبّة: جزء منهم يرى في العنف ردّ فعل على وضع بنيويّ من انعدام المساواة، فيما يعزو آخرون ذلك إلى ثقافات مهاجرين معيّنين والتي تميل لكونها "عنيفة بطبيعتها". وكذلك العولمة التي حوّلت الغرباء إلى جيران، واستخدام شبكات التواصل الاجتماعيّ التي تسهّل تنظيم التجمّعات بشكل كبير ويُنسب لها دور كبير في زيادة أحداث العنف في المدن. وفق النظريّات، المرحلة الأولى من "التصرفات الجماعيّة" هي شرط للهبّة العنيفة مثل ما يحدث بواسطة التحريض عبر الشبكات الاجتماعية، يصل النشطاء إلى مناطق التجمّعات وهم في المرحلة الثانية وجاهزون للتصرّف بشكل عنيف ضد جيرانهم (Body-Gendrot, 2007; Baker, 2012 Amin, 2003;).

بيّنت أبحاث مختلفة أيضًا أنّ **الشرط الأساسيّ لاندلاع أعمال شغب هو ضعف السلطة المركزيّة وانعدام ثقة السكان بحماية الشرطة لهم ولممتلكاتهم** (Scacco, 2008). ردًّا على وضع كهذا تتنظّم ميليشيات محليّة تميل للصدام ضدّ بعضها البعض والتسبّب بضرر بالغ – وهذا عندما تكون نسبة المشاركين في الأحداث العنيفة فعليًا نسبةً ضئيلةً من مُجمل سكّان المدينة. أبحاث أخرى (Newburn, 2016) تبيّن أنّ **القيادة الفئوية المحلّيّة يمكنها أن تساهم في اعتدال تأثير أعمال شغب من هذا النوع، لكن لتحقيق ذلك يجب على القيادة أن تعمل بروح المجتمع المشترّك، والمدينة متعدّدة الثقافات والمواطنة البلديّة:** يجب عليها رؤية الفائدة المشتركة وعدم تأجيج اللهب.

1.3 حيفا بين الشراكة والنضال القومي

مع بداية الانتداب البريطاني في العام 1917 كانت حيفا مدينة صيادين صغيرة يسكنها حوالي 17000 نسمة. تطوّرت المدينة بسرعة كمدينة مختلطة بعد قرار إقامة الميناء، وفي سنة 1947 كان عدد سكانها حوالي 150000 نسمة – نصفهم من العرب ونصفهم من اليهود. خلال عشرات السنوات بُنيت فيها أحياء ومؤسّسات اجتماعيّة منفصلة، لكن وجدت فيها أيضًا مساحات مشتركة- مثلًا في المجال التجاريّ والاقتصاديّ والتنظيمات العمّاليّة (ברנשטיין, 1996). كان المجلس البلديّ أحد الأطر السياسيّة الوحيدة التي اجتمع فيها العرب واليهود معًا جنبًا إلى جنب، وكان هناك صراع حول السلطة في المدينة، لكن بالمقابل تطورت توجهات شراكة. إن انتماء السكان لمجتمع مسيّس عدائيّ من جهة، ولمجتمع مدنيّ ثنائيّ من جهة أخرى؛ أَدّى أحيانًا إلى ظواهر مشبّعةً بالتناقضات، مثل الشراكات في المجال الاقتصاديّ حتى من قبل مؤيدي الفصل في المجال السياسيّ (וייס, 2007).

في **نيسان من العام 1948، وكجزء من عملية احتلال حيفا على يد الهجناة، تم طرد أو هروب معظم سكّان المدينة العرب.** الروايات حول تطوّر الأحداث في هذه المرحلة غير متفق عليها، لكن وفق رأي عدد من الباحثين فإنّ المساعي للتوقيع على نصّ استسلام انتهت برفض القيادة العربيّة المحلّيّة ونتيجة لذلك طُرد أو هرب من المدينة معظم السكان الفلسطينيّين – حوالي 70000 شخص. كانت حيفا أكبر مدينة شهدت عملية "تطهير"، وشكّل سكانها حوالي 10% من مجمل اللاجئين الفلسطينيين في ذلك العام. في تموز 1948 فور بداية مرحلة الهدوء الثانية، بدأت في المدينة عملية "شكمونا" وهو اسم مشفّر لعملية هدم المدينة العربية القديمة (וייס, 2007; Kallush and Kolodney, 2008)

في السنوات التي تلت العام 1948 عاد عرب كُثر للعيش في حيفا التي تحوّلت إلى مركز تمدّن بالنسبة للمجتمع العربيّ في إسرائيل. وفق الفصل الديمغرافيّ في

النشرة السنويّة لإحصاء حيفا والذي نشر في موقع البلدية على شبكة الانترنت؛ يظهر أنّه حتّى نهاية العام 2019 سكن في المدينة حوالي 285،300 شخص، من بينهم 250،900 "يهود وآخرون" و 32700 عربيّ شكّلوا 11.5% من سكّان المدينة. وفق موقع الانترنت، فإنّ السنوات العشر الأخيرة شهدت زيادة في نسبة السكّان العرب في المدينة بـ 2% من المعدل السنويّ، وذلك بسبب كون حيفا مركزًا لحياة التمّدن المفتوحة، وفيها ثقافة وتجارة مزدهرة بالنسبة للمجموعة العربيّة في المدينة على وجه الخصوص وفي منطقة الشمال بشكل عام (Karkabi, 2018).

كما في الفترة التي سبقت العام 1948، وأيضًا بعد قيام الدولة ومحاولات تحويل المدينة لمدينة "عبرية"، تأرجحت العلاقات بين المجموعات السكانيّة في المدينة بحركة بين التوتّر القوميّ ورسم حدود قوميّة في الحيّز البلديّ، وبين حياة يوميّة مشتركة تتخطى الحدود القومية (רוזן, 2011). هكذا، إلى جانب التمييز والتطلّع إلى فرض فكرة "دولة القومية اليهوديّة" في المدينة أيضًا، نشأت في المدينة مجموعة فلسطينيّة أحيَت الثقافة بشكل فعّال (Karakabi, 2018). نتيجة لهذه السيرورات والمفاوضات حول الهويّة في المدينة، يمكن أن نجد في الحيّز البلديّ عددًا من الهويّات الهيبريديّة (المتنقّلة) و "مساحات ثالثة"، وكذلك مواقع يتمّ فيها التعبير عن الرفض التخريبيّ للإجماع من خلال وبمقابل محاولات الاندماج فيه. أحيانًا تنتج هويّة ونشاط اجتماعي محلّيّ، متمدّن ومتعدّد الهويات الإثنيّة، وخلال عملية إنتاجه يرى الناس؛ الذين اعتادوا اعتبار أنفسهم منتمين لمجموعات منفصِلة؛ كأصحاب مصالح مشتركة (רוזן, 2012; Sa'ar, 1998; Leibovitz, 2007). مع ذلك؛ وقعت في المدينة خلال السنوات الأخيرة صدامات عنيفة على خلفيّة الصراع القوميّ الواسع. فمثلًا؛ خلال عملية الجرف الصامد "צוק איתן" في غزّة في العام 2014، اعتدى متظاهرون يمينيّون على مظاهرة احتجاجيّة للعرب ونشطاء اليسار، وقاموا بضرب عدد منهم — من بينهم نائب رئيس البلدية آنذاك د. سهيل أسعد (ארד, 2014). في سنة 2018 تم توقيف 21 شخصًا في أعقاب مظاهرة صاخبة في البلدة التحتى من بينهم مدير عام مركز مساواة جعفر فرح الذي كُسرت رجله عندما تعرّض للضرب خلال التحقيق في محطة الشرطة (כרתיינגי, 2019).

على الرغم من كلّ ذلك؛ فإنّ استطلاع مواقف سكّان المدن المختلَّطة الذي نفذته جمعية مبادرات إبراهيم في العام 2019 يُظهر بأنّه **من بين المدن المختلَطة كان سكّان مدينة حيفا الأكثر إيجابيّة في تقييمهم للعلاقات بين اليهود والعرب:** 5% من العرب و 9% من اليهود وصفوا العلاقات بأنها سلبيّة (علاقات غير جيدة/ غير جيدة بتاتًا)، وهذا بالمقارنة مع الأعداد الكبيرة جدًّا في مدن مثل الرملة، اللد وتلّ أبيب- يافا. بالإضافة إلى ذلك، تمّ تدريج المدينة كرائدة المدن المختلطة في العلاقات في أماكن العمل. 72% من العرب الذين يعيشون فيها صرّحوا أنّهم بعلاقة مع اليهود، و 48% من اليهود صرّحوا أنّهم بعلاقة مع العرب. 14% من

اليهود في حيفا صرّحوا أنهم يخافون التجوّل في الأحياء العربيّة مقارنة بنسب عالية جدًّا في مدن مختلطة أخرى (مبادرات إبراهيم، 2019).

بيّنت أبحاث أخرى أن حوالي **30% من سكان حيفا العرب شعروا بمستويات اندماج وأمن عالية، وفقط 14% اعتُبروا كأصحاب اندماج منخفض في هذه المقاييس** (Baker et al, 2021). إلى جانب ذلك، عرضت أبحاث إضافيّة فجوات واضحة في الانتماء لشرائح اجتماعيّة- اقتصاديّة بين السكّان اليهود والعرب في المدينة. فيما تُصنَّف حيفا في المستوى 7، كشفت المعطيات أنّ حوالي 30% من سكّان المدينة العرب يعيشون في أحياء مصنّفة في المستويات 1 و 2، فيما 6% من سكان المدينة اليهود يعيشون في أحياء بذات التصنيف. بالمقابل فإنّ 10% من السكّان العرب يعيشون في أحياء مُصنّفة في المستوى 7، فيما 53% من سكان حيفا اليهود يعيشون في أحياء ذات التصنيف (אבגר ושות', 2021).

يتجلّى انعدام المساواة في ميزانيّات المدارس، حيث إنّ الفوارق في الميزانيّات بين مدارس التعليم العربيّ والعبريّ يمكن أن تكون نابعةً من مميّزات مختلفة تؤثّر على قيمة الميزانيّة الّتي تحوّلها وزارة التعليم للمدارس ومنها حجم المدرسة، عدد الطلّاب في الصّفّ، الطلّاب القادمون الجُدد، مميّزات المعلّمين، نسبة الطلّاب في التعليم الخاصّ وعدد صفوف التعليم الخاصّ في تلك المؤسسات وغيرها. يُظهر تحليل المعطيات في حيفا وجود فجوات بين الميزانية الممنوحة للطلّاب اليهود والعرب، وتتجلّى هذه بشكلٍ خاصّ في المراحل الإعداديّة والثانوية، خاصّة بالمقارنة ما بين ميزانيّة التعليم الرسميّ- الدينيّ اليهودي: فيما يتلقّى الطلاب في التعليم الرسميّ- الدينيّ اليهوديّ ميزانية تصل قيمتها إلى 40،349 شيكل للطالب، يتلقى زملاؤهم في التعليم الرسميّ العربيّ نصف المبلغ وتصل ميزانية الطالب إلى 20،933 شيكل. حتى في التعليم الابتدائي يتلقّى الطلّاب العرب أقلّ من زملائهم اليهود، ولو أنّ الفجوة أقلّ دراماتيكيّة (20,933 للعرب مقابل 22,281 لليهود) (אבגר ושות׳, 2021).

الفروقات في الميزانيات والوضع الاجتماعيّ — الاقتصاديّ تتجلّى أيضًا في نتائج الامتحانات التربويّة المختلفة مثل الميتساڤ أو استحقاق البجروت. مثلًا، يتضح من بحث لمركز معلومات الكنيست (2021) أنّه وبشكل جارف، علامات الميتساڤ لدى الطلاب اليهود في حيفا أعلى من علامات الطلاب العرب. على الرغم من أنَّ جزءًا كبيرًا من الطلّاب العرب في حيفا يدرسون في مدارس خاصّة تعتبر رائدة من ناحية مستوى التعليم فيها. في المحصّلة تظهر الفجوات ذات الأهمّيّة في نسب استحقاق البجروت — في استحقاق الشهادة بشكل عامّ وفي استحقاق خمس وحدات في مواضيع الرياضيات واللغة الإنجليزيّة بشكل خاص، والّتي تعتبر أحيانًا شرطًا لمتابعة التعليم العالي. تبرز هذه الفجوات بشكل خاصّ في أوساط الطلّاب الذكور، إذ أَنّ 73% من الطلاب اليهود يحصلون على استحقاق البجروت، فيما 65% فقط من الطلاب الذكور العرب يستوفون متطلّبات البجروت. نسب الاستحقاق

لخمس وحدات في الرياضيات أَقلّ بشكل خاصّ في أوساط الطلاب الذكور العرب (10% لدى العرب، مقابل 28% لدى اليهود) الأمر الذي يؤثّر بالطبع على إمكانيّات اندماجهم في التعليم والتشغيل لاحقًا (רון ואחרים, 2021).

معطى آخر تتجلّى فيه الفجوات بين اليهود والعرب هو تبليغ الطلّاب عن حالات العنف في المدرسة – وبشكل خاصّ نسبة الطلاب الذين يبلّغون عن تعرّضهم للعنف. تُظهر النتائج أنّه فيما تقلّ نسبة تورّط اليهود في أحداث عنيفة مع التقدّم بالعمر (מ-9% في صفوف الخامس- السادس، إلى 5% في صفوت العاشر- الحادي عشر) هناك انخفاض مؤقّت لدى العرب في فترة المرحلة الإعداديّة، لكنها ترتفع مجدَّدًا في المرحلة الثانوية: 12% من الطلاب يبلّغون عن تورّطهم في أحداث عنف في الصفوف الخامس- السادس، و 8% في جيل المرحلة الإعداديّة، لكنّها ترتفع مجدّدًا إلى 12% في المرحلة الثانويّة (רון ואחרים, 2021).

تتجلّى الفجوات أَيضًا بمقارنة نسب الاتّهامات الجنائيّة لألف شخصٍ في أوساط مجموعات الجيل المختلفة في المدينة. وفق البحث ذاته لمركز معلومات الكنيست (אבגר, 2021) يظهر أَنّه نسبة المتّهمين في أوساط جيل 12 سنة فما فوق في العام 2017 بلغت 1.7 لألف شخص في أوساط اليهود في المدينة، فيما وَصلت النّسبة إلى 7.1 لأَلف شخص في أوساط العرب. في أوساط جيل 19 فما فوق بلغت نسبة المتّهمين اليهود 1.9 لكلّ أَلف شخص، فيما بلغت 7.6 لدى العرب.

يبدو أنّه، كما هو تاريخ المدينة الذي يتأرجح بين حياة مشتركة وتاريخ نهب، وتمييز وإهمال، كهذا هي المعطيات وأحداث الماضي تعكس توجّهات متناقضة وليست أحاديّة المعنى دائمًا. كانت هذه صورة الوضع في حيفا في أيّار 2021، عندما تغلغل تصعيد الصراع اليهوديّ – العربيّ الواسع إلى المدينة، وحولها إلى مكان إضافيّ للصراعات العنيفة بين عدد قليل من مجموعات الشباب – لكن بصورة أَثّرت على مجمل سكان المدينة. يمكن الافتراض بأنّ انعدام المساواة والإحساس بالظلم التّاريخيّ غذّت الأحداث، لكنها حتمًا لم تكن المسبّب الوحيد لذلك – وتأثير التصعيد في الصراع الواسع كان مسببًا مصيريًا للتطورات.

2. وضع العلاقات بين المجموعات السُّكانيّة في المدينة قبل الأحداث

قد يبدو أحيانًا أَنّ أحداث أيّار "وقعت على حيفا كالرّعد في يوم مشمس" لكن من المحتمل أكثر الافتراض – كما يحدث أحيانًا في أوضاع شبيهة – بأنّها نتيجة لسيرورات عميقة بعيدة المدى، وأنّ "العاصفة المثاليّة" للأحداث كشفت الواقع أو أخرجته إلى النور. إلى جانب الميل لوصف حيفا بأنّها "مثال للعيش المشترك"، أفرزت المقابلات صورة أكثر تعقيدًا للمدينة كما تُدعي بيروكدال، فيها مساحات من العيش المشترَك والمساواة إلى جانب مساحات من الإقصاء والإهمال، أحياء للطبقة المتوسّطة ذات أساس ماديّ متين إلى جانب أحياء ضائقة، وكما عُرض في الفصل السابق – فجوات اقتصاديّة عميقة أيضًا بين اليهود والعرب (Bjoerkdahl 2013,). فوق كلّ هذا ظهرت مجموعات تطمح لعيش حياة يوميّة مشتركة إلى جانب تلك التي تضع تركيزها ومواردها في الصراع القوميّ، وترى في المدينة موقعًا إضافيًا لإدارة الصراع.

- **حيفا كمدينة عيش مشترك:** في الحديث العام المقبول تعتبر حيفا "رمزًا للعيش المشترك" – المدينة الأكثر نجاحًا من بين المدن المختلطة، موقع المساواة النسبيّة والحياة المشتركة. يمكن أنْ نجد لهذه الصورة – كما يتضح – تأكيدًا من قبل المشاركين في المقابلات، الذين يصفون المدينة قبل الأحداث كموقع لعلاقات عابرة للحدود: يظهر من المقابلات أَنّ الأَوصاف المتكرّرة لهشاشة حدود الفصل هي ظاهرة تتجلى مثلًا في سكن العرب في أَحياء كانت تعتبر في الماضي أحياءً "يهوديّة"، أو بالتواجُد البارز للطلّاب العرب في التخنيون والجامعة وكذلك كموظفين في مناصب كبيرة في أماكن عمل في المدينة – من بينها مؤسّسات الجهاز الصحّيّ. كهذا توصف سيرورات "تبدّل علاقات القوّة" عندما يكون العرب في مناصب إداريّة أو أصحاب مصالح يشغّلون عمالًا يهود (في مجال المطاعم والترفيه مثلًا). هناك توجّه يُفترض بأَنّه من السهل على اليهود رؤية صورة إيجابيّة للعلاقات لأَنّهم لا يعانون من التمييز والظلم. لكن المقابلات مع عرب كُثر وَصفت حيفا كمدينة يطيب العيش فيها من جهتهم. يتّضح من كلامهم أنّهم يتوقّعون معاملة ظالمة لكن في هذه المدينة – كما يقولون – لا يتعرّضون لمعاملة كهذه، أو أَنّ ذلك يحدث في أوقات متباعِدة فقط. خلال مقابلات عديدة تطرّق المشاركون إلى "DNA الحيفاويّ" الذي يعتمد على التاريخ البلديّ ويُتيح حياة مشتركة – لكن إلى جانب الإيمان بال "معًا" يتّضح الوعي تجاه هشاشة الوضع الّتي تتجلّى في التعامل مع التقلّبات النابعة من سيرورات التصعيد في الصراع الواسع وكذلك أمل حذر بأنّ "سيستمر هذا الحال".

- **نمو الطبقة المتوسّطة:** جزء من سيرورات طمس حدود الفصل وتبدّل نظام القوى كما وُصف سابقًا؛ نابع من نمو طبقة وسطى عربيّة ذات أهمّيّة في المدينة وأثره عليها. حسب عودة (2022) عند تأسيس جامعة حيفا في سنة 1972 كان هناك 5% من الطلاب عرب، وفي سنة 2006 شكّلوا 12% واليوم تقترب نسبتهم من الـ 40%. الزيادة الهامّة تظهر في عدد الأطباء والطواقم التمريضيّة في المستشفيات وكذلك موظفو شركات الهايتك. يبدو أنّ أعدادًا كبيرة من خرّيجي مؤسّسات التعليم العالي يختارون البقاء في المدينة ويطوّرون فيها مجموعة عربيّة ذات أساس ماديّ تتمتّع بالمساواة والرفاهيّة نسبيًا. الحضور العربيّ يبرز أيضًا في المساحات العامّة – في المجمّعات التجاريّة مثلًا. جزء من المشاركين العرب في المقابلات عبّروا عن التقدير البالغ لجودة الحياة التي يمكنهم التمتّع بها في المدينة، خاصّة منذ فشل الربيع العربيّ ونشوب الحرب الأهليّة في سوريا. ومع ذلك، صورة "الحياة المشتركة" جزئيّة فقط.

- **تصدّعات في صورة الحياة المشتركة وتأثير الصراع** الواسع: إلى جانب سكان كُثُر، عرب ويهود، يصفون حياة يوميّة مقبولة وأكثر، هناك من يشكّكون بهذه الصورة ويعرضون الظلم وانعدام المساواة. تزداد هذه عمقًا بالطبع في ظل تأثير الصّراع الواسع أكثر على الحياة في المدينة، في الماضي والحاضر. مثلًا، في مكان يرى فيه الحيفاويّون مبانٍ قديمة، يرى حيفاويّون فلسطينيّون كُثُر المدينة التي كانت ولم تعد موجودة. جزء من الناشطين الفلسطينيّين يشعرون أنّه منذ العام 1948 تُدار الحياة في المدينة "تحت سلطة الاحتلال" ومواطنتهم الإسرائيليّة هي "مواطنة فارغة" (Jamal, 2017). ناشطون في حركات قوميّة يعيشون الصراع بالأساس، ويرون محاولات بناء حياة مشتركة كخطوة تُضعف الهوية المنفصلة والرغبة في استمرار النضال. آخرون يرون أنّ الحياة في المدينة المختلطة هي خطوة متواصلة للتوازن بين التطلّع لإدارة الصراع القوميّ وبين التطلّع لحياة يوميّة مقبولة، تتطلّب بعض التنازلات. هذه المواقف ليست ثابتة وهي تتغيّر حسب السياق: حالات التصعيد في الصراع القوميّ الواسع تزيد تأثيرها على الحياة في المدينة، فيما تتيح حالات الهدوء التركيز على الحياة اليوميّة الأقل صراعًا.

- **الضائقة الاقتصاديّة في المجتمع العربيّ:** إلى جانب الصعوبات البنيويّة للتصرّف في حالات الصراع وتأثير الماضي، يصف عدد كبير من المشاركين في المقابلات – جزؤهم عرب وجزؤهم يهود يعملون في جهاز الرفاه البلديّ- الضائقة الاقتصاديّة الصعبة لدى جزء من السكّان العرب. إلى جانب الطبقة المتوسّطة النامية الّتي تأتي للمدينة، يقول موظفو أقسام الرفاه، تصل إلى المدينة عائلات تعاني من صعوبات معيشة – نساء مطلّقات وأحاديات الوالديّة اللّواتي يَترِكْن البلدان العربيّة في المنطقة ويبحثن عن حياة جديدة، أو شباب خريجو جهاز التعليم الرسميّ (وليس الخاصّ) أنّهوا دراستهم دون تأهيل أساسيّ كحدٍّ أدنى ويجدون صعوبة في إيجاد عمل مناسب. عرب كُثر أصحاب

دخل منخفض يعيشون في وادي النسناس، البلدة التحتى أو الحليصة، أحياء لا تتلقى الخدمات البلديّة الملائمة. تُضاف إلى كلّ هذا أزمة السكن الحادّة التي تسببها عمليّات تحسين في منطقة السوق ووادي النسناس أو الهدار، والتي تدفع خارجًا أصحاب الدخل المنخفض الذين عاشوا في السابق في شقق في هذه المناطق. يتم ترميم هذه الشقق وتتحوّل إلى عقارات جذّابة، لكن السكّان القدماء لا يستطيعون إيجاد حلٍّ ومسكن بديل بأسعار يمكنهم دفعها. تشغل هذه المشاكل بال المشاركين في المقابلات من المجتمع العربيّ، لكن المشاركين في المقابلات من اليهود — عدا عن موظفي قسم الرفاه البلديّ- فلا يعون وجود مشكلة كهذه تقريبًا.

- **أزمة العملاء والمتعاونين:** هناك مجموعة إضافيّة تستصعب الاندماج في المدينة ويتمّ إقصاؤها أحيانًا كثيرة على يد اليهود والعرب على حدّ سواء، وهي عائلات العملاء والمتعاونين التي تصل إلى المدينة بمساعدة قوّات الأمن. وفقًا لنجمي- يوسف وليڤين — حين (2019)، الحاجة الأمنيّة للمتعاونين من جهة الشاباك ومن جهة الشرطة الإسرائيليّة أدّت إلى حالة من فقدان السيّطرة والأذى. يعيش اليوم في دولة إسرائيل عشرات آلاف المتعاونين وأبناء عائلاتهم، وبسبب "خدماتهم" للمنظومة الأمنيّة في الماضي أو الحاضر، يحظون بحقوق إضافيّة، ويتمتّعون بالحصانة الجنائيّة التي تمكّنهم من الاستمرار في تنفيذ مخالفات عنيفة قاسية دون تلقّي العقاب بسبب "علاقاتهم التعاونيّة" (المصدر السابق). يبدو أن أبناء هذه العائلات يشعرون بالضياع بشكل خاصّ — أحياناً كثيرة لا يتحدّث هؤلاء العبريّة، لا يملكون بطاقة هويّة إسرائيليّة، احتمالات دمجهم في سوق العمل أو التعليم ضئيلة، وهم يشكّلون احتمالًا للانخراط في صفوف منظّمات الإجرام التي تعرض عليهم الانتماء والهويّة والأفق الاقتصاديّ. عدد كبير من المشاركين في المقابلات يتحدّثون عن وضع قائم منذ سنوات، إذ تتغاضى الشرطة عن وجود محطّات بيع سموم نشطة في الشوارع تشغّلها تلك العائلات، وتتغاضى كذلك عن الشكاوى ضدّ أعمال عنف من قبل أبناء هذه العائلات.

- **انعدام الثقة بالشرطة:** ينتج عن كلّ هذا إحساس بالإهمال وانعدام الأمن الشخصيّ في أوساط الكثيرين من السكّان العرب كوضع دائم استبق الأحداث. يُضاف إلى ذلك إحساس بالقمع والملاحقة جراء ممارسات الشرطة لمنع مظاهر الاحتجاج. هذا الوضع صحيح بشكل خاصّ فيما يتعلّق بمظاهرات الحراك الذين لا يتقدمون بطلب ترخيص لمظاهراتهم على أساس مبدئيّ، ويتعرّضون بشكل عام لردّ فعل شرطويّ عنيف. بصورة عامّة إذًا، يبدو أنّه من جهة سكّان عرب كُثر تبرز الشرطة بغيابها عند الحاجة، وفي حالات أخرى تُعتبر عاملًا مُعاديًا. إلى جانب ذلك، فإنّ تجربة الشاباك تجنيد وُشاة تتسبّب في خلق أجواء من عدم الثقة بين الناس أنفسهم، وتشكّل عاملًا هدّامًا لبناء مجتمع عربيّ في المدينة.

- **منظّمات المجتمع المدنيّ:** الشراكة الأولى بين اليهود والعرب بعد العام 1948 بدأت في حيفا برعاية الحزب الشيوعيّ الذي كان حاضرًا بقوّة في أوساط العرب الذين بقوا في المدينة. كانت حيفا مركز حياة الحزب، ومنها صدرت صحيفة "الاتّحاد" وعقدت اجتماعات سياسيّة ولقاءات اجتماعيّة مشتركة هامة. على المستوى البلديّ كانت حيفا واحدةً من المدن المختلَطة الأولى التي استوعبت أنّه يجب الاستثمار في بناء حياة مشتركة في المدينة، وفي سنة 1963 أقيم في المدينة بيت الكرمة – مركز ثقافيّ عربيّ- يهوديّ يعمل كجمعيّة تحت رعاية البلديّة. إلى جانبه تنشط في حيفا مجموعة من منظّمات المجتمع المدنيّ المشتركة الّتي تعمل بشكل فعّال ومستمرّ على العلاقات بين الفئات المجتمعيّة في المدينة، من بينها رياض الأطفال والمدرسة ثنائيّة اللغة التابعة لجمعيّة يد بيد، ومركز امرأة لامرأة، وائتلاف المنظّمات النسائيّة في حيفا، التي تضمّ التنظيم النسويّ الفلسطينيّ كيان، الذي يعمل على تمثيل مختلف احتياجات النسا ء العربيّات في إسرائيل، والتنظيم المشترك إيتاخ- معك، وحقوقيّات من أجل العدالة الاجتماعية. ويعمل في الجامعة تنظيم مباط الذي يفعّل برامج حوار سيروراتيّة، ومبادرات قيادة اجتماعيّة، وجولات وورشات تبادل ثقافات. من بين المنظّمات الحقوقيّة الناشطة في المدينة يمكن إيجاد مركز مساواة الذي يعمل على تعزيز الحقوق السياسيّة والاجتماعيّة والاقتصاديّة والثقافيّة للمواطنين العرب في إسرائيل بواسطة تطوير سياسات، تنظيم مجتمعيّ، تأثير على الرأي العام، واستخدام الإعلام وغيرها.

بالمقابل ينشط مركز عدالة الذي يختصّ بالدفاع عن حقوق الإنسان للفلسطينيّين العرب، مواطني إسرائيل وحقوق الفلسطينيّين في المناطق المحتلّة بأدوات قضائيّة. جمعيّة التطوير الاجتماعيّ في حيفا تعمل على تمكين المجتمع العَربيّ في المدينة وتنظّم مشاريع اجتماعيّة مختلفة. إلى جانبهم تنشط في المجتمع الفلسطينيّ في حيفا منظّمات وجمعيّات تركّز على القوميّة الفلسطينيّة وإحياء الموروث التاريخيّ للمدينة لدى الأجيال القادمة – من بينها مثلًا حركة شباب حيفا وهي حركة شبابيّة مستقلّة أقيمت في العام 2014، وكذلك الحراك وهو تنظيم غير مستقرّ ينظّم بشكل خاصّ مظاهرات واحتجاجات يطمح لتمكين المجتمع الفلسطينيّ في حيفا. في الجانب اليهوديّ من الخارطة هناك بالطبع تنظيمات مختلفة – وكما في مدن مختلطة أخرى تنشط في حيفا أيضًا نواة توراتيّة تحمل اسم هدار لهدار. هذه النواة هي نواة صغيرة أكثر من تلك الفاعلة في مدن مثل عكّا واللد وحضورها ليس بارزًا ومؤثّرًا، لكن حضورها يترك أحيانًا شعورًا بالقمع في أَوساط السكّان العرب.

بشكل عامّ تنشط في المدينة منظّمات وجمعيّات ترى في حيفا مكانًا لإدارة الصراع القوميّ إلى جانب منظّمات تعمل على تعزيز الحوار، والتفاهم المتبادل وحماية الحقوق. بنظرة أوسع، من المهمّ الأخذ بالحسبان أنْ عددًا من الناشطين في مجمل المنظمات

المذكورة ضئيل بالمقارنة مع عدد السكّان الشامل، وجزء كبير منهم ليسوا معروفين في أوساط الجمهور الواسع. بالإضافة إلى ذلك، من المهم أنْ نفهم أَنّ في المجتمع اليهوديّ والمجتمع العربيّ تعدديّة كبيرة جدًا، وتشملان داخلهما مواقف متنوّعة ومتناقِضة، مثل التوتّرات التي عُرضت في بنود الفصول السابقة. هذه التوتّرات يمكنها أنْ تظهر مجدّدًا وتطفو على السطح مع اندلاع الأحداث.

- **تحضيرات البلديّة للتعامل مع العنف بين المجتمعات:** بعد حرب لبنان الثانية في العام 2006 بُني في المدينة نظام متانة، وشهد عمال البلديّة أَنّهم يعرفون ماذا ستكون وظائفهم في حالة حرب وحتّى أنّهم يتدربون على ذلك بشكل منتظم. مع ذلك، السيناريوهات التي استعدَّ لها نظام المتانة البلديّ لم تشمل إمكانيّة صدامات بين السكّان داخل المدينة.

في قسم العمل المُجتمعيّ يعمل فعلًا مركز حيفا للحوار وحل النزاعات والذي يعرض على كلّ سكّان حيفا والمنظّمات المحلّيّة مجموعة متنوّعة من الخدمات لحلّ النزاعات بالاتّفاق، وورشات لبناء قدرات للتعامل مع الصراعات. إلّا أَنّ المركز كلّه عبارة عن شخص واحد يعمل بوظيفة نسبتها 75%، وهو يعمل فعليًّا بواسطة متطوّعين ويركّز بشكلٍ خاصّ على حلّ نزاعات بين الجيران. محاولات توسيع توصيف وظيفة المركز لتشمل رؤية مانعة لم تنجح على الرغم من اقتراحات قُدّمت لهذا الموضوع. بغياب الموارد، وربما بغياب القدرة على تخيّل إمكانيّة الصدام العنيف في شوارع المدينة، لم تستعدّ البلديّة ولم تتنظّم لمواجهة وضع كهذا.

كانت هذه إذًا صورة الوضع - وربما ينبغي القول صورة المنَصّة التي وقفت عليها البلدية بجميع موظفيها، وسكّان المدينة، والناشطين السياسيين وناشطي الأحياء، والعملاء والمتعاونين والشرطة، والأطباء في المستشفيات وسائر سكّان المدينة بعشرات آلافهم في أيّار 2021. في القدس، أصرّ الناشطون اليمينيون في تلك الأيّام على تجريد سكّان الشيخ جراح من حقهم في بيوتهم التي أسكنتهم إيّاها الحكومة الأردنيّة في الخمسينيّات من القرن الماضي، وتمت مُضايقة المحتفلين بشهر رمضان في محيط باب العمود من قبل الشرطة بصورة أدّت إلى اندلاع اشتباكات، ويوم الخميس 6.5.2021 اندلعت مواجهات في حيّ الشيخ جراح أيضًا وفي محيط المسجد الأقصى وقبّة الصخرة، واستمرَّت حتّى اليوم التالي خلال صلاة الجمعة الأخيرة من شهر رمضان. أُوقِفت حافلات المصلّين العرب من إسرائيل الّذين حاولوا وصول المسجد الأقصى وقبّة الصخرة — عند مفترق حيمد، حاول المصلّون السير على الأقدام باتّجاه القدس ممّا أدّى إلى إغلاق شارع رقم 1 لعدّة ساعات (פוקס, 2021). وفقًا للوصف على موقع ويكيبيديا: "قام آلاف من المصلّين برشق الحجارة وإلقاء أغراض، وإطلاق الألعاب الناريّة باتّجاه الشرطة - عملت القوّات على تفريق مثيري الشغب مستخدمةً

قنابل الصوت وغيرها من وسائل تفريق المظاهرات. أصيب 205 فلسطينيّين و 17 شرطيًا في الاشتباكات، وأدخلت الشرطة جميع المصلّين إلى المسجد وأغلقت جميع مداخل المنطقة". في الأيام التالية تدهورت الأوضاع، أوّلًا في القدس وبعد ذلك في غزة أيضًا. هذه الأحداث لم تحدث في حيفا، لكنّ تردّداتها قد تؤثّر في حيفا، وتؤدّي إلى سلسلة أحداث فاجأت معظم سكّان المدينة، وبالطبع قيادتها أيضًا.

3. منهجية البحث

منهجيّة البحث المستخدمة هي منهجيّة البحث النوعيّ التي تعتمد على الاستماع لقصص المشاركين في الأحداث التي نتحقّق فيها بهدف فهمها بعمق. من أجل فهم الطرق المختلفة الّتي تتعامل فيها الأطراف الفاعلة في حيفا مع أحداث أيار 2021، **أجريَ أكثرُ من 45 مقابلة معمّقة مع سكّان وأَصحاب مناصب في حيفا** - يهود وعرب، والذين شاركوا أو تضرَّروا جرّاء الأحداث أو شاهدوها عن بُعد، وكذلك ناشطين وأصحاب وظائف مختلفة في النظام البلديّ.

بالإضافة إلى ذلك، كانت هناك مشاهدات للأَحداث المختلفة الّتي نُظّمت في أعقاب أعمال الشغب- جولات في الأحياء، واجتماعات ومناقشات مشتركة. في المُحصلّة، استند البحث إلى أكثر من 45 متحدّثًا أو مشاركًا/ة في المقابلات، وفي بعض الأحيان اعتُمِدَ على مصادر من وسائل الإعلام أو تقارير على شبكات التواصل الاجتماعيّ. **خلال المقابلات، طُلب من المشاركين وصف تجاربهم خلال أيّام الأحداث،** بالإضافة إلى مشاركة محاولاتهم (إن وجدت) لمنع العنف، ودرجة نجاح (أو عدم نجاح) هذه المحاولات، والطرق الّتي اختبروا بها القيادة البلديّة والقوميّة وأداءها خلال تلك الأيام.

فرضية أساسيّة أخرى رافقت البحث هي أن التقسيمات الاجتماعيّة المختلفة، مثل المكانة أَو النوع الاجتماعيّ أو الهويّة القوميّة والعرقيّة، لها أبعاد مشتركة متعدِّدة، لكن الشرائح الاجتماعيّة ليست متجانسة، ولا يتشارك كلّ من ينتمي إلى مجتمع معيّن مجمل الصفات مع الجميع. التقسيمات متعلِّقة بالسياق وديناميكيّة وذات تأثير متبادل (Yuval Davis, 2006). يتطلّب هذا الافتراض تضمين أكبر عدد ممكن من الأشخاص في التحليل، وفحص مواقفهم دون رؤيتهم كممثّلين لشرائح اجتماعيّة ثابتة. على افتراض أنّ جزءًا كبيرًا من العرب الذين يعيشون في حيفا يعتبرون أنفسهم أيضًا فلسطينيّين، يتمّ استخدام هذين المصطلحين بالتبادل.

في منهجيّة البحث النوعيّ، يُنظر إلى القصص والكلمات على أنّها أدوات لفهم وبناء الواقع وكذلك لوصف التجارب الكامنة فيها. ومع ذلك، **لا ينبغي الاستنتاج أنّ تطوّر الأحداث كما هو معروض في الملفّ يصف بشكل كاملٍ ووافٍ "ما حدث بالفعل"، إنما تشكّل فقط مجموعة من وجهات نظر المشاركين في المقابلات حول تجاربهم الشخصيّة في ذلك الوقت**. الفرضيّة هي أنّ تعدّد وجهات النظر يخلق صورة مركبّة لكيفية إدراك الأحداث وتجربتها، ولكن من الممكن أن يزوّد مشاركون إضافيّون في المقابلات قصصًا أخرى من شأنها تغيير الصورة وإضافة وجهات نظر غير متوفرّة حاليًا (שלסקי ואלפרט, 2007; שקדי 2003). في هذا السياق، من المهمّ الإشارة إلى أنّه **على الرغم من الطلبات المتكرّرة، رفضت رئيسة البلديّة الدكتورة عينات كاليش روتيم إجراء مقابلة لصالح البحث**، كما قوبلت التوجّهات للناطق بلسان الشرطة أو إلى قسم العلوم السلوكيّة في التنظيم - بالرفض. **في نهاية الأمر اشترطت الشرطة منح موافقتها على مشاركة أفرادها في الدراسة بالتحكّم الكامل بنشر النتائج** - وهو طلب بدا لنا غير معقول في السياق الحالي. **لذلك، للأسف، لم يتم تضمين وجهات نظر ممثّلي الشرطة أو رئيسة البلدية في البحث.**

الباب الثاني:

تطوّر الأحداث، ردّ فعل البلديّة، محاولات منع التصعيد، المجتمعيّ المدنيّ، الاعتقال، الإضراب، الردّ والخبوّ

تصوير: عمر موزر

4. تطوّر الأحداث

بدأت التوتّرات في حيفا فعليًّا في الأسبوع الذي سبق الأحداث، وكانت متعلّقة بما يحصل في حيّ الشيخ جرّاح وباب العمود في القدس. في تاريخ 5.5.21 نظّم الحراك مظاهرة في جادة بن چوريون احتجاجًا على هذه الأحداث. حسب رأي عددٍ من المشاركين العرب في المقابلات والذين شاهدوا الحدث، كان سلوك المتظاهرين مستفزًّا، بينما أبدت الشرطة ضبط النفس - لكن بعد ساعتين انتهى ضبط النفس وتم تفريق المُظاهرة بوسائل عنيفة واعتقالات. انتشرت صورٌ لبعض الاعتقالات على شبكات التواصل الاجتماعيّ وأدّت إلى تعميق مشاعر الغضب في أوساط المتظاهرين ومؤيديهم. أشار بعض المشاركين في المقابلات الذين تواجدوا في المظاهرة إلى الحدث على أَنّه "لعبة" يضايقون فيها رجال الشرطة، فرجال الشرطة وكأنّهم يلعبون "لعبة الجريّ والإمساك بشخص" (الزُقيطّة)، ولكن كلّ ذلك يحصل مع الحفاظ على القواعد وبدون أي خطر حقيقيّ على المشاركين. هذا الوضع قابلٌ للتغيير في الأيّام التالية.

مظاهرة يوم الأحد الموافق 9.5.2021: في 9.5.2021 قبل يوم من "يوم القدس" والتوجّه المتوقّع إلى محيط المسجد الأقصى وقبّة الصخرة، وبعد الاشتباكات عند باب العمود وحيّ الشيخ جرّاح؛ أقيمت مظاهرة احتجاجيّة أُخرى في جادة بن چوريون في المدينة ضِدّ سياسة إسرائيل في هذه القضايا. وفقًا للعديد من المشاركين في المقابلات، تم تنظيم هذا الحدث أيضًا (حتى لو يكن ذلك مُعلنًا) من قبل مؤيّدي الحراك، لكن انضمّ إليهم متظاهرون آخرون ليسوا على صلة مباشرة بالحراك. يظهر من الوصف أَنّ رجال شرطة الخيّالة وصلوا إلى المكان وفرّقوا المُظاهرة بوسائل عنيفة للغاية، منها إلقاء قنابل الصوت واعتقالات واسعة النطاق. على ما يبدو ، تُسبّب تفريق المظاهرة في فقدان السيطرة على المكان، فوفقًا للأوصاف، فرّ العديد من المتظاهرين إلى الشوارع المجاورة حيث بدأوا هم أو غيرهم من الشباب الذين انضمّوا إليهم بإشعال النار في حاويات القمامة وغيرها من الممتلكات العامّة.

حرق حاويات القمامة وغيرها من الحرائق في أعقاب المظاهرة: وفق ادّعاء عدد من المشاركين العرب في المقابلات، لم يكن مثيرو الشغب هم المتظاهرون أنفسهم، إنّما عدد من الشباب الآخرين الذين انضموا للحدث - بعضهم على ما يبدو هو أولئك "الشباب المُعطّلون" الموصوفين في تقرير المعهد الإسرائيليّ للديمقراطيّة (מיערי, 2017) أو أبناء عائلات المتعاونين والعملاء (נג'מי-יוסף ולוין- חן, 2019). حسب رأي المشاركين في المقابلات، فقد ربط هؤلاء بين اليأس الناتج عن وضعهم الشخصيّ والغضب القوميّ جرّاء تصعيد الصراع واستخدموا الفوضى، بالأساس لتخريب الممتلكات العامة، ولكن في بعض

الأحيان للمسّ بالأفراد أيضًا. أثارت أفعالهم جدلًا بين العديد من السكّان العرب الذين ادّعوا أنَّ الأَضرار التي لحقت بالحاويات أو محطات الحافلات التي تخدمهم؛ تضر بهم ولا تقدّم شيئًا للنضال. كما وُجّهت انتقادات قاسية للمسّ بالأبرياء.

توجه مشاركون يهود في المقابلات من سكّان حيّ كريات إليعيزر أو الهدار الذين تضرّرت ممتلكاتهم أو شعروا بالخوف من الفوضى في الشوارع، إلى الشرطة، لكن معظمهم أفادوا بأنّهم لم يتلقوا أي استجابة لتوجّهاتهم. حسب تقرير مراقب الدولة (2022)، نتج هذا الوضع عن حقيقة إرسال العديد من قوّات الشرطة من المدن المختلطة، وربّما من حيفا أيضًا، إلى القدس التي كانت تعتبر مركز الأحداث في ذلك الوقت، لأنّ الشرطة لم تتوقّع اندلاع أعمال عنف في المدينة.

خلال الليل، انتشرت حرائق حاويات القمامة في العديد من الأحياء، وأُشعِلَت النيران في بعضها بهدف إغلاق الطرق - كما حدث، مثلًا، في ميدان إميل حبيبي أو في نقاط معيَّنة على طول شارع اللنبي والمجينيم. **رسمت الأحداث حدودًا جديدة في الحيّز البلديّ، وجعلت بعض المناطق غير آمنة بالنسبة لليهود**، لكن كان هناك أيضًا نشطاء أكبر سنًّا حاولوا حمايتهم وساعدوهم على مغادرة المكان. من ناحية أخرى، وصف العديد من المشاركين في المقابلات قوّات الشرطة بأَنّها سلبيّة — لقد تكرّر وصف أفراد الشرطة بأنّهم كانوا يراقبون، ما يحدث دون أن يحاولوا وقفَه، ربّما بسبب نقص القوّات أو لأسباب أخرى.

حسب بعض الشهادات، فقد شارك في الأحداث أيضًا شباب جاؤوا من خارج المدينة - مثلًا، أفاد سكان من وادي النسناس أَنّ شبابًا من إحدى قرى المثّلث وصلوا في ساعات الفجر إلى مدخل الحيّ، وأحرقوا حاويات القمامة عند مدخل الحيّ وأعلنوا أَنّهم حضروا "كيّ لا يدخل اليهود". لم يستجب هؤلاء للسكّان الذين طلبوا منهم إطفاء النار في الحاويات لأَنّها ممتلَكات عامّة وجدت لخدمتهم. جزءٌ من المشاركين في المقابلات كان لديهم انطباع بأَنّ هذه مجموعات منظّمة، لكن لا يوجد دليل واضح على ذلك. بشكل عام، شعر العديد من المشاركين في المقابلات أنّه في ذلك اليوم تمّ تخطي الخطوط الحمراء، وتصاعد العنف بشكل لا يمكن السيطرة عليه، وربّما تجاوز نقطة "اللاعودة".

المظاهرة يوم الاثنين 10.5.2021: في صباح يوم الاثنين 10.5.2021 الذي حلّ فيه "يوم القدس"، اقتحم رجال الشرطة المسجد الأقصى مرّة أخرى، بعد أن رشق المصلّون الحجارة وبدأوا في إطلاق الألعاب الناريّة اتّجاه قوّات الشرطة في المكان. اندلعت اشتباكات عنيفة بين الطرفين أسفرت عن إصابة ما لا يقلّ عن 12 شرطيًا وأكثر من 215 شخصًا. في تمام الساعة الخامسة من بعد ظهر ذلك اليوم، وجّه الجناح العسكريّ لحركة حماس إنذارًا لحكومة إسرائيل وبموجبه يجب إخلاء محيط المسجد الأقصى من القوّات الإسرائيليّة بحلول الساعة السادسة. وعندما لم يُنفَّذ ذلك، بدأت حماس بإطلاق الصواريخ باتّجاه

بلدات محيط غزّة ومنطقة القدس. استمرّ إطلاق الصواريخ من قطاع غزّة باتّجاه إسرائيل حتّى خلال الليل. وردًّا على ذلك، شنّ الجيش الإسرائيليّ عمليّة أطلق عليها اسم "حارس الأسوار" قصف خلالها سلاح الجوّ غزّة.

في ذلك المساء، نُظّمت مظاهرة مرّة أخرى في جادّة بن چوريون في حيفا. حسب أقوال المشاركين في المقابلات الذين كانوا ناشطين في حيفا لسنوات عديدة، لم يكن المشاركون في المظاهرة معروفين لهم - أي أنّهم لم يكونوا من النشطاء السياسيّين المحليّين المعروفين في المدينة، إنّما شباب آخرين. وفق ادّعاءات جزء من النشطاء فإنّ هؤلاء شباب جاؤوا من خارج المدينة، وقد تعرّفوا عليهم بسبب "لهجتهم الريفيّة". اعتقد البعض الآخر أنّهم طلّاب محليّين. على أيّ حال، يتّفق المشاركون في المقابلات على أنّها مجموعة منظّمة- كما يبدو، والتي ردّت أيضًا بعنف على محاولات الشرطة التفريق. وأثناء المظاهرة، أُلقيَت مفرقعات باتّجاه الشرطة وسُمعت هتافات "الله أكبر" وهي غير مقبولة بشكل عامّ في مظاهرات حيفا.

المسّ بالممتلكات والأشخاص في حيّ كريات إليعيزر والهدار: حرق حاويات القمامة وممتلكات عامّة أخرى وتحطيم واجهات المحلّات التجاريّة في الهدار والبلدة التحتى، أو رشق منازل يهود في كريات إليعيزر بالحجارة، على سبيل المثال، خلقت مشاعر خوف عميقة لدى السكّان اليهود في هذه الأحياء — هذه المشاعر تفاقَمَت بسبب عدم استجابة الشرطة لمكالمات الطوارئ. في عدد من حالات وصف سكّان الحيّ حالات شارفت على الصدام بين مجموعات شباب يهود ومجموعات شباب عرب، لكن يبدو أنّ كلا الجانبَين فضّلا - على الأقلّ في تلك المرحلة - تجنّب الصدام وجهًا لوجه، وأفاد شباب يهود أَنّ العرب مسّوا بالممتلكات العامّة وواجهات المحلّات ولكن لم يمسّوا بالناس. في إحدى الحالات، اندلع شجار جماعيّ فعلًا، ولكن سرعان ما تمّ فضّه من قبل القوّات الخاصة (اليسّام) التي وصلت المكان.

في الهدار، أفاد أصحاب المحلّات التجاريّة أنّ العديد من واجهات المحلّات تم تحطيمها أثناء اللّيل، وتمّ التبليغ عن حالة واحدة على الأَقلّ تم فيها الاعتداء على طالبة وهي تسير في الشوارع، وقد حاصرها شباب عرب وهدّدوها. لم تنته الحادثة بإلحاق أذى جسديّ، بل إلحاق ضرر جسيم بالشعور بالأمان في الشارع. وحول هذه الأحداث أيضًا علت أصوات تدّعي أنّ الحديث عن مجموعات منظّمة، حيث تركّز العنف في أماكن معيّنة في أوقات معينة، ووصف بعض مراقبي الأحداث أنّ الشباب الّذين تواجدوا في المكان قاموا بفعلتهم بشكل مخطّط ومنسّق.

المظاهرات في جادة بن چوريون يوم الثلاثاء 11.5.2021: في اليوم التالي لافتتاح ما سُمّي لاحقًا بـ "عمليّة حارس الأسوار" تمّ الإعلان عن تنظيم ثلاث مُظاهرات في جادة بن چوريون: دعت منظّمة "امرأة لامرأة" و "نقف معًا" ومنظّمات يساريّة أخرى إلى مظاهرة

يهوديّة- عربيّة مشتركة في الساعة 7:30 في ساحة اليونسكو. وتجمّع نشطاء اليمين لدعم الحكومة والشرطة، وفي الساعة 8:30 كان من المفترض أنْ تُقام مظاهرة لمُقربي الحراك في القسم السفليّ من جادة بن چوريون. كما تصف بيكر (Baker, 2012)، **جزءٌ من المظاهرات نُظّمَت من خلال مجموعات WhatsApp، ولم يكن لها مُنظّمون واضحون ومعروفون.** من وجهة نظر السلطات، فإنّ **مثل هذه التجمهرات يعني عدم وجود قيادة معروفة، وبالتالي يصعب التفاوض على شروط إقامتها أو تفريقها.** وفقًا للشهادات، جاء للمشاركة في هذه المظاهرات أشخاص لا يشاركون عادةً في أَحداث من هذا النوع - سواء من الشباب اليهود من كريات إليعيزر والهدار الذين شعروا أنّ أمنهم قد انتُهك، وكذلك شباب أو سكّان عرب آخرون شعروا بالغضب جراء الأحداث في المدينة في الأيام التي سبقت المظاهرات ومن التطوّرات في القدس وغزة.

نشطاء اليمين الذين جاؤوا إلى المكان حاملين الأَعلام الإسرائيليّة، وهتفوا دعمًا للشرطة، حتّى عندما قامت الشرطة بالفصل بين المتظاهرين العرب. ورأى بعضهم أنّ الشرطة تتحلّق حولهم وتمسّ بحرّيّتهم في التظاهر، لكن المتظاهرين العرب فسّروا ذلك على أنّه حماية الشرطة لمن أرادوا مهاجمتهم. فيما انتهت مظاهرة "نقف معًا" و "امرأة لامرأة" بشكل سلميّ، وُصفت مظاهرة الحراك بأَنّها "حماسيّة للغاية" وفي ذروتها قام أَحد الشبان بتعليق العلم الفلسطينيّ على أحد أعمدة مصابيح الشارع. بحسب الأوصاف، اقتحمت الشرطة - التي تواجدت في المكان بقوّات كبيرة من الخيّالة- المظاهرة وبدأت تفريقها بعنف شديد، كما وأطلقت قنابل الصوت واعتقلت العديد من المشاركين فيها. في هذه الحالة أيضًا انتهى الحدث بمناوشات امتدَّت إلى الشوارع المجاورة، واستمرَّت لساعات عديدة، وشملت حرق حاويات القمامة وممتلكات عامَّة أخرى. ومن بين الضحايا العرب في نهاية الأحداث، فقد شابّان أعينهما جراء إطلاق النار من قبل الشرطة أو من رشق متظاهري اليمين الحجارة، إضافة إلى عدد كبير من المصابين. إحدى الضحايا التي فقدت عينها هي طالبة في المدرسة الثانويّة صادف مرورها في المكان، وتمّ الاعتراف بها لاحقًا كضحيّة لعمل عدائيّ (مركز مساواة، 2022).

مسيرة نشطاء اليمين يوم الأربعاء 12.5.2021: في الوقت نفسه ودون صلة للأحداث في حيفا، استمرّ إطلاق صواريخ حماس باتجاه بلدات الجنوب وهجمات إسرائيل على غزة يومي الثلاثاء والأربعاء 11 و 12.5.2021. بحسب رأي بعض من المشاركين في المقابلات، اعتبر نشطاء اليمين في حيفا المظاهرات الاحتجاجيّة العربيّة في المدينة بمثابة "خيانة في زمن الحرب". لقد رأوا تنظيم الاحتجاج على أَنّه انتفاضة قوميّة مخطّطة، وعدم استجابة السلطات بشكل عامّ، والشرطة بشكل خاصّ، زاد في رأيهم الحاجة إلى "ردّ فعل يهوديّ فخور". نتيجة لذلك، قرّر بعض هؤلاء النشطاء تنظيم "استعراض للوجود اليهوديّ" في الأَحياء المختلطة من

أجل "إعادة السيطرة إلى أَيدي اليهود" وإظهار "من هو مالك المكان". لم يرَ هؤلاء النشطاء الحدث على أَنَّه محلّيّ، بل فسّروه على أَنّه "خطوة صغيرة" ضمن الصراع اليهوديّ- العَربيّ الأَوسع.

مساء يوم الأربعاء 12.5.2021، تجمع المئات من النشطاء اليهود في كريات إليعيزر، وقد وصل العديد منهم - حسب الشهادات - في حافلات من خارج المدينة ولم يكونوا على دراية بالمكان الذي يتواجدون فيه. كانوا مجهّزين بقضبان حديديّة وأَعلام إسرائيل، وحمل بعضهم أَسلحة، وبعض منهم هتف "الموت للعرب" - وهي هتافات قال المنظّمون إنّهم (أي هم المنظّمون) حاولوا استبدالها بهتافات "شعب إسرائيل حيّ". وفق أقوال بعض المشاركين في المسيرة، فقد تلقوا الشكر من سكّان الأحياء اليهود الذين شعروا بأَنّهم مُهملون في الأيام التي سبقت الحدث. من جهتهم، شعر السكّان العرب بالتهديد، وازداد هذا الشعور في الساعات التالية عندما سار نشطاء اليمين في الشوارع ورشقوا منازل العرب بالحجارة، وفي إحدى الحالات اعتدوا جسديًا على ثلاث شابات تحدّثن العربيّة فيما بينهن في مصف للسيّارات في شارع اللنبي، أو رشقوا الحجارة باتّجاه شرفة منزل عائلة عربيّة في شارع المچينيم بطريقة عرّضت حياة سكّانه للخطر. كذلك، لحقت أضرار بعشرات السيّارات المملوكة للعرب في الشوارع التي جابتها المسيرة وتحطّمت نوافذ المنازل. وفقًا للعديد من الشهادات، سار رجال الشرطة جنبًا إلى جنب مع المتظاهرين، لكنّهم لم يحاولوا منعهم - حتّى عندما رشقوا الحجارة أو ألحقوا الضّرر بمنازل العرب بطرق أخرى.

هذا الحدث، وخاصّة عدم وجود ردّ فعل للشرطة، قوّض إلى حدّ كبير الشعور بالأمان لدى سكان الأحياء العرب الذين كانوا قبل ساعات قليلة فقط متأكّدين من أنّهم يعيشون في منطقة محميّة وأَنّ حقوقهم كمواطنين محميّة أَيضًا. ردًّا على ذلك، وفي نفس الليلة، بدأت تتشكّل مجموعات للدفاع عن النفس. في وادي النسناس على سبيل المثال، توجّه الشباب إلى مدخل الحيّ لمنع المشاركين في المسيرة من الدخول. لم يصل المشاركون في المسيرة إلى هناك - ربّما لأَنّهم شعروا بأمان أكبر في الأحياء المختلَطة، لكنّهم كانوا يخشون دخول الأحياء التي تمّ تعريفها أَنّها "عربيّة بالكامل". بالمقابل، أحاطت قوّات الشّرطة بالحيّ (ربّما أيضًا بهدف منع الاشتباكات بين السكّان والمشاركين في المسيرة). اعتبر وجودهم عاملًا يمكن أن يتسبّب في التصعيد، واعتبر عدد من القياديّين العرب، بمن فيهم نائب رئيسة البلديّة آنذاك شهيرة شلبي، ومدير عام مركز مساواة جعفر فرح وموظّفي المركز، وكذلك نشطاء من مختلف الأحزاب وناشطين محلّيّين، عملوا خلال الليل من أجل فصل القوّات ومنع الاشتباكات العنيفة. وفي إحدى الحالات دخلت سيّارة إلى وادي النسناس يستقلّه أربعة أشخاص بملابس مدنيّة - ربّما "مستعربون" وربّما رجال شرطة "متخفّون"، وربّما ناشطون دخلوا من تلقاء أنفسهم. خرج رُكّاب السيّارة منها وهم مزوَّدون بالهراوات وحاولوا الاشتباك مع مئات الشباب الذين تواجدوا في المكان. في خطوة محفوفة بالمخاطرة

الذاتيّة العالية، أُخرجوا بسرعة من قبل النشطاء، وبالتالي كان من الممكن تجنّب حدوث تدهور خطير. كانت هذه إحدى الخطوات المُثيرة للإعجاب التي سعت لخفض التصعيد والتي تمّ تنفيذها خلال تلك الليالي في المدينة.

تنظيمات للدفاع عن النفس واعتداءات على اليهود يوم الخميس الموافق 13.5.2021:

أدّى عدم تدخل الشرطة في مسيرة اليمين يوم الأربعاء، كما ذكرنا، إلى تنظيم مجموعات للدّفاع عن النفس. في حيّ وادي النسناس مثلًا، وحيّ عين هيام. حضر العديد من السكّان هذه الاجتماعات على الرغم من أنّ معظمهم ليسوا ناشطين سياسيًّا، لكنّهم شعروا أَنّ حياتهم وممتلكاتهم مُهملة ولم يعد لديهم خيار سوى الدّفاع عن أنفسهم. في هذه الاجتماعات، تم تصميم الأَشكال الأولى للتنظيم لتستجيب لاحتياجات معالجة وإخلاء الجرحى، وبناء شبكات اتصال تمكّن من مساعدة أولئك الذين ستتعرّض منازلهم للهجوم، إلخ. في النهاية، وصل عشرات الشباب إلى مطعم بيتسا يُسمّى "دكتور بيتسا" الواقع في زاوية شارعي اللنبي وهچيفن من أجل حماية المنطقة من عودة محتملة لمتظاهري اليمين، لكن تمّ تفريقهم بعنف من قبل الشرطة. لقد تمّت هذه الخطوة على الرغم من أنّهم لم يهاجموا أحدًا، وعلى الرغم من محاولات النشطاء الأكبر سنًّا من سكّان الحيّ مطالبة الشرطة بالسماح لهم بالعودة إلى منازلهم بطريقة سلميّة. وصلت مسيرة نشطاء اليمين المسلّحين بالقضبان الحديديّة وأعلام إسرائيل إلى حيّ عين هيام مرّة أخرى، وبدا للحظة أَنّ تصعيدًا للعنف سيحدث هناك أيضًا، عندما اعتدى متظاهرون على صاحب أحد المنازل في الحيّ، وخرج للدِّفاع عن نفسه مُسلَّحًا وصلت الشرطة ومنعت التدهور، وتمّ فيما بعد تفريق باقي المتظاهرين.

في جادة هتسيونوت، تعرّض شابّان يهوديّان كانا يستقلّان سيّارة في تلك الليلة لاعتداءٍ من قبل شبّان عرب أرادوا رشقهم بالحجارة. نجوا بأعجوبة بعد أن تمكّن السائق من مراوغة المُعتدين باستخدام حيل قيادة تعلمها في الجيش. وفي كريات إليعيزر تعرّض بيني سلمان للاعتداء أيضًا، وهو شابّ يهوديّ كان يسير في الحيّ وواجه مجموعة من الشبّان العرب الذين اعتدوا عليه وضربوه في جميع أَنحاء جسده. يتمكّن من جرّ نفسه بصعوبة إلى مبنى قريب وطلب المساعدة، وبعد ذلك نقِلَ إلى مستشفى رمبام وهو يعاني من إصابات خطيرة لم يتعافَ منها حتّى يومنا هذا.

الأحداث في حيفا من منظور مقارن: تطوّر الأحداث في حيفا يناسب أوصاف مواقفٍ مماثلةٍ في مدن ممزقّة أخرى: وفقًا لهذا النمط من التطوّر، هناك حياة يوميّة معقولة في المدينة، ولكن تحت السطح هناك توتّرات كثيرة هي جزء من الصراع القوميّ الواسع. تبدأ الهبّة بحادثة عينيّة يصاحبها عجز وعدم استجابة من قبل الحكم المركزيّ. **عندما لا تتدخّل**

السلطات ولا توفّر الحماية، يبدأ تنظيم المجتمعات للدّفاع عن النفس ضدّ بعضِهما البعض بطريقة تصعيديّة متزايدة، يتبع كل عمل عنيف عملٌ انتقاميّ من الطرف الآخر، حتّى فقدان السيطرة بشكلٍ كامل، وترسيم حدود الفصل في الحيّز البلديّ، وصراع مستمرّ بين الميليشيّات المختلفة، وتدمير كامل لنسيج الحياة المشتركة. هذا ما حدث في مدينة ديري (Derry) في شمال إيرلندا عام 1969-1968، فيما أصبح يُعرَف لاحقًا ببداية الاضطرابات التي استمرّت لمدّة 30 عامًا، وهذا ما حدث في بيروت عام 1975، في الأحداث التي أدّت إلى اندلاع الحرب الأَهليّة هناك، وكذلك في مدينة جوس (Jos) في شمال نيجيريا عام 2001 - إذا درسنا فقط ثلاثة أمثلة ذات صلة (Madueke, 2018; Munck, 1992; Stoakes, 1976).

وفقًا لادّعاء مادوكا، فإنّ العامل الآخر الذي تسبَّب في العنف الشديد في نيجيريا هو **الافتقار إلى هوية بلديّة مشتركة وهيمنة التفكير القبليّ الإقليمي فيما يتعلّق بمناطق المدينة:** حسب قوله، كان قادة المجموعات مُنشغلين بالتفكير في السيّطرة والمُلكيّة الحصريّة على الأحياء، كانوا يطمحون إلى "النقاء العرقيّ" وسعَوا إلى تعزيز سيطرتهم وملكيتهم الحصريّة لها (Madueke ،2018). حدثت عمليّات مماثلة، على ما يبدو، أيضًا في بيروت- لبنان، وديري في شمال أيرلندا. في حيفا لم تصل الأمور بالطبع إلى نفس المستوى من العنف، وكما ظهر وسيظهر لاحقًا، نشطت قوى أُخرى في المدينة أيضًا في محاولة لمنع التصعيد. من الواضح أيضًا أنّ الهياكل الاجتماعيّة والتاريخيّة، وقوّة وشرعيّة الحُكم المركزيّ في نظر السكّان، وعناصر ثقافيّة عميقة مهمّة أيضًا للفهم الهادف والقدرة على مقارنة السيرورات المختلفة. ومع ذلك، بعض سمات السيرورات التي وصفها الباحثون يمكن تمييزها في المدينة أيضًا: على سبيل المثال، يمكن تحديد **التشابه بين ردّ فعل الشرطة المُفرط على مسيرة الاحتجاج في داري ورد فعل شرطة حيفا على الاحتجاجات التي اندلعت في جادة بن جوريون. انتشار العنف من بؤرة واحدة إلى أحياء أخرى** ميّز أحداث حيفا كما حدث في داري وبيروت وجوس، **وانعدام استجابة الشرطة وتقويض كامل للإحساس بالأمان من قبل المواطنين المُعرضين للاعتداء، كما حدث في المدن الثلاث، ممّا أدّى إلى ظهور منظّمات محلّيّة أَوَليّة للدفاع عن النفس في مختلَف الأحياء.** في داري وبيروت وجوس، أدّى هذا الوضع إلى حروب استمَرَّت سنوات بين مختلف الميليشيّات المجتمعيّة. بينما في حيفا، تمّ وقف الأحداث قبل أن تتدهور الأمور إلى هذا الحد. كانت هناك عوامل مختلفة شريكة في هذه الخطوة، كما سيظهر لاحقًا.

5. ردّ فعل البلديّة

حسب أقوال عددٍ من المشاركين في المقابلات من أصحاب الوظائف العُليا في النظام البلديّ، فإنّ الفرضيّة الأَساسيّة لدى البلديّة في المرحلة الأولى من الأحداث كانت أنّ هذه ظاهرة مألوفة - فقد أقيمت مظاهرات في جادة بن چوريون في الماضي، كما حُرق حاويات النفايات، على الرغم من كونه غير مسبوق، لم يتمّ التعامل مع الحدث على أنّه حدث يتطلّب استعدادات طوارئ خاصّة. لاحقًا، عندما اتّضحت حدّة الأَحداث، بدا أنَّه حتَّى في المبنى الواقع في شارع حسن شكري، كان ردّ الفِعل الأوَّل هو المفاجأة والصدمة. على عكس حالات الطوارئ الأخرى، التي اعتادت البلديّة الاستجابة لها، مثل الزلازل، أو الهجمات في إطار حرب، لم يسبق لموظّفي النّظام البلديّ الاستعداد أو التدرّب على التعامل مع هذا النوع من الأحداث.

حسب رأي جزء من طاقم نظام الطوارئ البلديّ، كان هذا عملًا مُنسَّقًا ضدّ السلطات. هكذا يصفون المواقف الّتي تمّ فيها رشق رجال الإطفاء أَو رجال الشرطة الذين استجابوا للمكالمات الّتي وَصلت إلى مَقرّ الشرطة أو مقرّ البلديّة — بالحجارة؛ أي، بتقديرهم، كانت هذه "مصيدة" مخطَّطة. تسبَّب هذا الوضع، إلى جانب أُمور أُخرى، لاتّخاذ قرار بإرسال قُوّات استجابة لمثل هذه المكالمات بمرافقة الشرطة فقط- الأمر الّذي مَسّ بالطبع بقدرة السلطات على الاستجابة، وتأخير كبير أَو توقّف تام لوصول سيارات الإسعاف لنقل مُصابين. بشكل عامّ، وصفت البلديّة الأَضرار الجسيمة التي لحقت بممتلكات البلديّة - حرق مئات من حاويات القمامة الذي تَسبَّب أيضًا في إتلاف الإسفلت (بسبب انصهار البلاستيك عليه) بالإضافة إلى أَضرار جسيمة في إشارات المرور ومُمتلكات عامّة أخرى.

ومع ذلك، **كانت الفرضيّة الأساسيّة في مكتب رئيسة البلديّة هي أنّ هذا كان حادثًا يجب أن تتعامل معه الشرطة وليس البلديّة.** يوم الثلاثاء الموافق 11.5.2021 نشرت رئيسة البلديّة منشورًا على فيسبوك كتبت فيه أنّ "المتظاهرين الذين يأتي معظمهم من خارج حيفا، يهدّدون بإلحاق الضرر بنسيج الحياة المشتركة في المدينة، وكذلك إلحاق الضرر بالمصالح التجاريّة المحلّيّة". ودعت سكّان المدينة إلى"التنديد بالمظاهرات العنيفة" والشرطة الإسرائيليّة "عدم السماح بأيّ عنف". هكذا حاولت الحِفاظ على صورة المدينة "كرمز للحياة المشتركة ووصم من يؤذيها على أنّه من لا ينتمي للمدينة. أثار المنشور نقاشات محتدمة على الشبكات، حيث ادّعى بعض النقاد أنّها تتجاهل عنف الشرطة الذي أدّى إلى تفاقم الأحداث. كما تلقّى الادّعاء بأنّ المتظاهرين ليسوا من حيفا ردود فعلٍ غاضبة سواء من اليهود (الذين ادّعوا أنّ مثيري الشغب محلّيّين) ومن العرب الذين كانوا غاضبين من وصف المتظاهرين بأنّهم لا ينتمون إلى المدينة، وبالتالي فهم ليسوا متظاهرين شرعيّين.

إضافة إلى ذلك، دعت رئيسة البلديّة إلى اجتماع لقادة الطوائف الدينيّة في المدينة يوم الثلاثاء مطالبةً إيّاهم بالتهدئة. تم انتقاد هذا الاجتماع الذي نشره مكتب رئيسة البلديّة على الشبكات، أيضًا بسبب الادّعاء بأنّ هؤلاء القادة لديهم تأثير محدود للغاية على الأحداث في المدينة، وأنّهم تمّ اختيارهم فقط لكونهم "مُتاحين" وسمحوا لرئيسة البلديّة التقاط الصور مع ممثّلي جميع الأديان، إنْ جاز التعبير. في تلك الليلة عُقد اجتماعٌ آخر في البلديّة بين رئيسة البلديّة كاليش روتم ونائبتها شهيرة شلبي، طلبت شلبي خلاله من كاليش روتم التوجّه إلى مواقع الاحتجاجات والتدخّل، لكن رئيسة البلديّة تمسّكت بموقفها من أن الشرطة هي المسؤولة عن معالجة القضية وأنَ هذا لا يقع ضمن صلاحياتها.

وفقًا لشهادات المشاركين في المقابلات من النظام البلديّة، لم يتمّ عقد اجتماع طارئ لمديري الأقسام أو جميع الموظفين في البلديّة، ولم تُخاطب رئيسة البلديّة موظفيها أو إدارة المدينة، ولم تُصدر صوتًا واضحًا فيما يتعلق بالأحداث سوى المنشور على Facebook، ولم تُعبّر عن دعمها للسكّان أو الموظفين، ولم تُحدد أهدافًا أو تضع سياسات للتعامل مع الموقف. يتضّح من المقابلات أَنّ مديري الأقسام المختلفة اتّخذوا قرارات مستقلّة حول طرق التعامل مع موظّفيهم، وحاولوا الاستمرار في الأعمال الجارية أو الردّ على الأحداث من ناحية، وحماية حياة موظّفيهم من ناحية أخرى. وفقًا لشهادات العديد من الموظّفين، في قسم العمليّات حرصوا على تنظيف الشوارع التي وقعت فيها الأضرار، وفي أقسام الرفاه حاولوا الحفاظ على تواصل مع المُعالجين، وفي منظومة العمل الجماهيريّ عملوا على فحص احتياجات الناشطين في الأحياء، لكن يبدو أَنّ كلّ هذا تمّ دون توجيه واضح من رئيسة البلديّة.

في يوم الأربعاء الموافق 15.5.2021 ، عُقد اجتماع في مكتب كاليش مع وفدٍ من السكّان العرب الذين أَعربوا عن قلقهم من الشائعات الّتي انتشرت حول مسيرة اليمين التي كان من المفترض أن تنطلق مساء ذلك اليوم. طالب مدير عام مركز مساواة جعفر فرح رئيسة البلديّة التواجد في المكان كما فعل متسناع في أكتوبر 2000، لكن رئيسة البلديّة وعدت فقط أنّ "الشرطة في الصورة" وأن "كل شيء تحت السيطرة" وأَنّه لن يقع للسكّان أي مكروه. وفق أَقوال المشاركين في المقابلات يبدو أنّه عندما أَصبح واضحًا بأنّ "المسيرة انطلقت" وأنّ الشرطة ترافقها ولا تفعل شيئًا لوقف مثيري الشغب، كان ردّ الفعل في مكتب رئيسة البلديّة مفاجأة وصدمة. أفاد عدد من النشطاء، بمن فيهم فرح، بأَنّهم حاولوا إجراء اتّصال مباشر مع رئيسة البلديّة، لكنّها لم تستجب – حسب رأي بعض المتوجّهين فإنّ رئيسة البلديّة كانت في حفل زفاف ذلك المساء، لكن هذا الادّعاء غير مثبت. ومع ذلك، يبدو أنّه في ذلك الوقت أَيضًا استوعب مكتب الرئيسة أنّ الاعتماد على الشرطة فقط لم يكن كافيًا. وفقًا للشهادات، في هذه المرحلة، وبعد محادثة أخرى مع النائب شلبي، التي وصفت لرئيسة البلديّة خطورة الاعتداءات، قرّرت رئيسة البلديّة محاولة الاتصال بالسلطات الأخرى مثل وزير الدفاع ووزير الأمن الداخليّ.

وفق الشهادات، فقد اتّخِذَ قرار من قبل البلديّة والشرطة في الاجتماعات التي عقدت يوم الخميس الموافق 13.5.2021، بتفعيل مركز مراقبة الطوارئ في البلديّة، وهو مركز مراقبة لحالات الطوارئ يستقبل المعلومات من الكاميرات المنتشرة في أرجاء المدين ممّا يسمح بالمراقبة والتنسيق الأكثر تنظيمًا للأحداث المختلفة. فُتِح هذا المركز على الفور في منطقة بيت داجون، ممّا مكّن تدفّق المعلومات ومنظومة اتّخاذ القرار بالتنسيق بين البلديّة والشرطة وقد يكون ساهم في الهدوء لاحقًا (على سبيل المثال أثناء المسيرة في "عين هيام" ليلة الخميس). إضافة إلى ذلك، ضخّت الشرطة العديد من القوّات في المدينة وزادت من تواجدها عند المفارق المعرضة لأعمال الشغب.

في ذلك الخميس، ذهبت رئيسة البلديّة إلى جولة في وادي النسناس، لكنها واجهت ردود فعل غاضبة من السكّان الذين شعروا بتخليها والشرطة عنهم، فغادرت المكان. كما التقِطت صورة لها مع سترة واقية وخوذة من قبل ضابط شرطة البلديّة - وهي صورة تلقت تعليقات الازدراء والسخرية، لأَنّها تنقل صورة "البطولة المتخَيَّلة" والوجود في "منطقة خطرة"، على الرغم من أنّه لم يكن هذا هو الحال خلال اليوم. بالمقابل، زارت منازل العائلات العربيّة التي تضرّرت خلال مسيرة اليمين وانتقدت بشدّة الأَذى الذي لحق بهم - وهو ردّ حاز على التشجيع حتى في المجتمع العربيّ في المدينة.

بشكل عام، يبدو أنّ مُجمل الإجراءات وربّما أيضًا حالة الذُعر العام بشأن ما كان يحدث، انحسر العنف فعلًا في الأيّام التالية. في نهاية الأحداث، أَطلقت البلديّة حملة لدعم الحياة المشتركة - ولكن بعد ذلك لم يكن لدى المنظّمة أي عمليّة منظّمة ومدروسة للتعلّم واستخلاص العبر مما حدث. بشكل عام، أعرب كبار المسؤولين في البلديّة عن رضاهم عن عمل البلديّة خلال الأحداث، لكن مراجعة المقابلات مع السكّان ترسم صورة مختلفة.

أعرب العديد من السكّان عن عدم رضاهم عن أداء رئيسة البلديّة، حتّى أنّ عددًا من النشطاء الرئيسيّين وصفوا مناشدتها باليائسة خلال المسيرة مساء الأربعاء - وهي نداءات لم تتلقَّ أيّ ردّ. يوم الخميس، جاءت مجموعة من الناشطات النسويّات إلى مكتب رئيسة البلديّة وطلبن مقابلتها بشكل عاجلٍ بسبب الاعتداءات الواسعة ضدّ السكّان العرب. في طريقهن إلى مكتبها قابلتهم رئيسة البلديّة في الممرّ، لكن وفق إفادتهن، فقد أعطتهن انطباعًا بالعجز واستمرّت في الادّعاء بأنَّ هذا كان حادثًا يتطلّب التعامل معه من قبل الشرطة وليس من قبل البلديّة. على عكس رئيس البلديّة السابق يونا ياهاف الذي ادّعى في مقابلة أنّه حتّى في حالة عدم وجود صلاحيّات رسميّة يمكن لرئيس البلديّة التأثير على عمل الشرطة في المنطقة الّتي يتولّى مسؤوليّتها، يبدو أنّ كاليش كانت تعتقد أنّ هذه الأشياء ليست ضمن صلاحياتها أو مسؤوليّاتها، كما أنّها لم تستجب لمقترحات تنشيط القيادة المدنية والشعبيّة لمنع التدهور.

بشكل عام، يبدو أنّ السكّان شعروا بالفراغ القياديّ، ومن بين أكثر من 45 شخصًا مشاركًا في المقابلات في هذا البحث، لم يتمّ العثور على أيّ شخص يشعر بأنّ البلديّة تصرّفت بشكل فعّال أو مهمّ للتهدئة في المدينة أثناء الأحداث - بالنسبة لهم يبدو أنّ غياب البلديّة كان حاضرًا وبارزًا. تأتي الانتقادات من اتّجاهات مختلفة: يدّعي البعض بأنّ رئيسة البلديّة كان يجب عليها إحضار المزيد من قوّات الشرطة والجيش، أو منع دخول حافلات المتظاهرين من خارج المدينة - بينما توقّع آخرون (عربًا ويهودًا) نوعًا مختلقًا من القيادة، والتزامًا بحماية جميع المواطنين، بيان واضح بشأن الخطوط الحمراء التي لن تسمح بتجاوزها وخاصّة فيما يتعلّق بتواجد رئيسة البلديّة في الميدان إلى جانب قوّات الشرطة، وحتّى في أنشطة منع التصعيد. لذلك، كانت التوقّعات متناقضة جزئيًا، لكنّ الشعور بخيبة الأمل وتجربة القيادة المفقودة كان مشتركًا بين الجميع.

6. مُحاولات منع التصعيد

في وصف مراحل تطوّر الصراع، يقترح جلاسل (Glasl1982,) تسع مراحل: **في المرحلة الأولى**، حسب رأيه، هناك وعي بالمشكلة، ومحاولات لحلّها بعقلانية ؛ **في المرحلة الثانية**، هناك صراع قوى ومحاولات لفرض حلول، بما في ذلك مزيج من الهجمات الشخصيّة. **في المرحلة الثالثة**، انتقال من الحديث إلى الفعل، ويتوقّف التواصل؛ وتُعزَّز العلاقات داخل المجموعة. في جميع المراحل الثلاث الأُولى لا تزال هناك بعض الاتّصالات والمحاولات لإجراء حوار، ولكن من الآن فصاعدًا تتعقّد الأُمور: **في المرحلة الرابعة** يكون التصوّر "لعبة محصّلتها صفر". الافتراض هو أنَّه لا يمكن أن يكون هناك سوى فائز واحد وخاسر واحد، وتضيع القدرة على قبول حلول مركبّة من التسوية. يحاول كلّ جانب تجنيد المؤيّدين. **في المرحلة الخامِسة**، يتحوّل النضال إلى صراع على الهُويّة، ولا مجال للتسوية. تعني الخَسارة فقدان احترام الذات الذي يُنظر إليه على أنّه ثمن يستحيل دفعه؛ **المرحلة السادسة** هي مرحلة التهديد. تفترض الأطراف أنّ التهديد سيمنع التصعيد، ولكنّ هذا عادة ما يؤدّي إلى نتيجة عكسيّة - حتّى يكون التهديد ذا مصداقيّة، من الضروريّ تنفيذ جزء منه، ممّا يتسبّب بالتصعيد. السمة المشتركة لهذه المراحل الثلاث هي انعدام الثقة والعداء الصريح وفقدان الرغبة في التسوية. من هنا تتصاعَد الأمور ثمّ تتدهور.

المرحلة السابعة، حسب رأيه، هي المرحلة التي يكون فيها الدافع الرئيسيّ هو إلحاق الأذى بالطرف الآخر. يُنظر إلى تدمير الجانب الآخر على أنّه تعويض عن الخسارة من "جانبنا".

المرحلة الثامنة هي مرحلة السعيّ من أجل التدمير الكامل للجانب الآخر؛ **والمرحلة التاسعة** هي المرحلة الّتي تزيد فيها الرغبة في تدمير الآخر عن الرغبة الذاتيّة في البقاء، وتؤدّي إلى تدمير متبادل كامل. هذه المراحل الثلاث الأَخيرة خطيرة للغاية، يدّعي جلاسل، لكنّ معظم الصراعات لا تصل إلى تلك النقطة لأنّ الجهود المبذولة لمنع التصعيد، وكذلك غريزة الحياة والموانع الداخليّة للمشاركين، تمنع التدهور.

لم يدُر الصراع في أيّار 2021 في حيفا بالضبط وفقًا لمراحل التصعيد التي من المقبول بموجبها تحليل مثل هذه الأحداث، أحداثٌ كهذه، والحديث عن "تفرّع" أو رد فعل محليّ للتصعيد المؤقّت داخل صراع قوميّ ممتدّ منذ أكثر من 120 عامًا. في هذا السياق، كلا الطرفين ومحور النزاع ليسا بديهييّن- وبالتأكيد لم يكن صدامًا بين "كلّ اليهود" و "كلّ العرب"، وبمعنى آخر، لم يكن واضحًا تمامًا سبب الصراع أو ما مطالب الجانبين. لم يسبق اندلاع العنف مفاوضات منظّمة ولم تُقدَّم أيّ مطالب تمّ رفضها. ومع ذلك، فإنّ تحليل الأحداث يجعل من الممكن الادّعاء بأنّ **محور الصراع في حيفا كان السيطرة على الحيّز العام** والقدرة على التعبير عن أصوات مختلفة فيه. بدأ برغبة نشطاء الحراك وغيرهم في التعبير عن احتجاجهم على ما يحدث في غزّة والقدس في جادة بن چوريون، يرغبون في ذلك من حيث المبدأ وهم يلوّحون بالأعلام الفلسطينيّة ودون الحصول على تصريح بالتظاهر. كما يصف جلاسل (1982)، فإنّ **هذا النوع من السلوك يتوافق مع المرحلة الثالثة من التصعيد، عندما يفقد الطرفانّ الثقة في بعضهما البعض،** ويتوقّفان عن التفاوض، فيتّخذان إجراءات أحاديّة الجانب ضدّ بعضهما البعض.

ردًّا على ذلك، قرّرت الشرطة حرمانهم من هذا الحقّ، وعندما فرّق الاحتجاج بعنف، أصبح الاحتجاج عنيفًا أيضًا وامتدّ العنف إلى الشوارع المجاورة - وهو ما يتوافق مع **المرحلة الرابعة** في "سلم" جلاسل - **وهي مرحلة يصل فيها الصراع إلى مرحلة "لعبة محصّلتها صفر"؛** حيث لا يمكن أن يكون هناك سوى فائز واحد، ويريد كلّ جانب إيذاء الآخر في ديناميكيّة الفائزين والخاسرين. في هذا السياق، من المهمّ الإشارة إلى أنّ عدد المشاركين في "اللعبة" كان محدودًا للغاية ووصل - ربّما - إلى بضع مئات من الشباب الذين أَلحقوا أضرارًا بالممتلكات العامّة، في حين أنّ معظم عشرات الآلاف من سكّان الأحياء حيث جرت الأَحداث - يهودًا وعربًا - كانوا بمثابة جمهور يشاهد الأَحداث. مع ذلك، فإنّ عدم استجابة الشرطة وشعور السكّان اليهود بإهمال أمنِهم أَدّى إلى تنظيم مسيرة يمينيّة يوم الأربعاء 12.5.2021 ، سعى فيها المنظّمون لإثبات "ملكيّة المكان والسيطرة على الحيّز العام". **تتوافق هذه الخطوة مع المرحلة الخامسة - النضال من أجل المكانة والاحترام،** حيث يمكن تصنيف حرق الحاويات وكذلك سلوك بعض المتظاهرين اليهود أثناء المسيرة على أنّه مناسب **للمرحلة السادسة - فقدان السيطرة، والغضب والاندفاع** - وربّما لاحقًا أيضًا إلى **المرحلة السابِعة، المبادرة للعنف** بهدف إلحاق الأذى.

من وجهة نظر نظريّة أخرى، يمكن القول بأنّ الصراع لم يتطوّر على مراحل بطريقة خطيّة ولكن كما هو موصوف في نظريّة الفوضى، حيث قد يتسبّب حدث صغير وغير مخطّط له في اندلاع العنف واسع النطاق بشكل غير متوقّع. وهكذا، أدّت المواجهة بين الشرطة ومتظاهري الحراك يوم الأحد 9.5.2021 والثلاثاء 11.5.2021 إلى اتّساع دائرة العنف ثمّ ردّ فعل مضادّ عنيف أيضًا، توسّعت دائرة المشاركين حتّى خرجت عن نطاق السيطرة.

يمكن أن يُعزى وقف التصعيد إلى الحقيقة بأنَّ عدد المشاركين في أحداث العنف (ربّما عدّة مئات من كلّ جانب) كان منخفِضًا نسبيًّا، وإلى نشاط عدد من النشطاء - من اليسار واليمين على حدّ سواء- في محاولة تهدئة الوضع ومنع المزيد من التّدهور والتّصعيد.

تكشف مراجعة قِصص المشاركين في المقابلات أَنَّ محاولات منع التصعيد قد حدثت في أوساط المتظاهرين اليهود والمتظاهرين العرب. ترسم مجموعة مُتنوّعة من الاستراتيجيّات التي يستخدمها النشطاء صورة لمستوى متزايدٍ من المخاطر، حيث تشمل قائمة الاستراتيجيّات:

- **الانسحاب أو إلغاء المشاركة في أعمال العنف:** بهذه الطّريقة قال المتظاهرون المحتملون، ومعظمهم من اليهود، الذين خطّطوا أو حتّى انضمّوا إلى مظاهرات اليمين، أنّهم قرّروا التخلي عن الانضمام إلى المظاهرات أو الانسحاب منها عندما بدا الأَمر بالنسبة لهم متّجهًا في اتّجاهات عنيفة للغاية في نظرهم.
- **توجّه المتظاهرين المُعارضين للعنف إلى الشرطة:** بهذه الطريقة، قام المتظاهرون، وخاصّة اليهود الذين كانوا يخشون أنْ يُمارس أصدقاؤهم بالعنف، بإبلاغ الشرطة بذلك. لم يبلّغ أيّ من العرب المشاركين في المقابلات عن إجراء مماثِل، على ما يبدو تعبيرًا عن عدم ثقتهم بالمنظّمة، أو خوفهم من أن يؤدّي تدخّل الشرطة إلى تصعيد.
- **مخاطبة المُتظاهرين بهدف الحدّ من العنف:** في بعض الحالات دعا منظمو التظاهرات إلى اعتدال الهتافات - على سبيل المثال، اقترح متظاهرون يمينيّون الهتاف "شعب إسرائيل حيّ" وليس "الموت للعَرب". في حالات أخرى، طلب النشطاء العرب الأَكبر سنًّا من النشطاء الشباب التوقّف عن حرق حاويات القمامة أَو إطفاء الحريق.
- **محاولات لإشراك البلديّة:** في بعض الأحيان قام الناشطون بالاتّصال بالبلديّة أو رئيسة البلديّة لإبلاغها بالتطوّرات وطلب تفعيل الشرطة.
- **التدخّل المُباشر:** هذه الحالات كانت نادرة جدًّا، قام النشطاء أنفسهم بإطفاء الحاويات المحترقة أو غيرها من الحرائق الّتي أُشعلت في الشوارع. في بعض الأحيان واجهوا بشكلٍ شخصيّ وجسديّ المتظاهرين العنيفين من أجل صدّهم.

- **الاعتماد على العلاقات القائمة بين المجموعات السكّانيّة من أجل منع التصعيد:** في بعض الأحياء اعتمد النشطاء على العلاقات القائمة بين اليهود والعرب وقاموا بالاتّصالات مع معارفهم من المجتمع الآخر بهدف تنسيق المواقف ومنع التصعيد في الحيّ بشكلٍ محلّيّ.
- **الوساطة بين المتظاهرين والشرطة:** في كثير من الأَحيان حاول نشطاء عرب التوسّط بين المتظاهرين والشرطة من أجل منع العنف والتصعيد بين الأَطراف. حاولوا إقناع الشرطة بمغادرة المكان، ووعدوا بتحمّل مسؤوليّة منع العنف بأنْفسهم.

كما ذُكر، في ظلّ الفوضى التي حدثَت فيها محاولات منع التصعيد، انطوت بعض هذه الإجراءات على مستوى متزايد من المخاطر على النشطاء. البعض منهم تصرّف فعلًا في مواقف تهدّد الحياة، ولكن منَ المُمكن أنَّ قيامهم بذلك منع إزهاق أرواح الآخرين. يصعب عادة إثبات **الكوارث التي يتمّ تجنّبها، لكن من المحتمل أنّه لولا التدخّلات المختلفة للنشطاء لكان الوضع أسوأ بكثير، ولكان التدهور أسرع وأكثر حدَّة.**

يتضّح من المقابلات أنّ هذا النشاط كان مرتبطًا بالعديد من التحدّيات، من بينها حقيقة أنّ من بين المتظاهرين كثيرون ممَّن لم يعرفوا النشطاء وكرهوا محاولاتهم لممارسة الصلاحيّة. كما أنّ حقيقة كو النشطاء قد تصرّفوا بشكل عفويّ دون تنسيق فيما بينهم ودون أيّ اعتراف من السلطات أو اتّصال مسبَق بالشرطة، جعل الأمر صعبًا، وغالبًا ما تُثار مشاعر الريبة وانعدام الثقة بين اليهود والعرب. **تُظهر نظرة شاملة على التدخّلات أنّ هذه كانت عادة إجراءات متفرّقة وغير منسَّقة، وأنّه لم يكن هناك أيّ هيئة - بلديّة أو غير ذلك - تصرّفت بطريقة مُنسّقة لمنع التصعيد.** أعرب النشطاء الذين شاركوا في هذا النشاط عن إحساس عالٍ بالمواطنة البلديّة والمسؤولية اتّجاه جميع سكّان المدينة.

7. المُجتمع المدنيّ ومُعارضة الفصل

وفقًا لفيشر وكيلمان، معَ تَعمُّق الصراع، يميل أَعضاء المجموعات المتصارِعة إلى التأكيد على أوجه التشابه بين أعضاء مجموعتهم والاختلافات بينهم وبين أعضاء المجموعة الأخرى (intra-group similarity and inter group difference) (Fisher and Kelman, 2011). يؤثر التصوّر الذاتيّ وتصوّر الآخر بدوره على عمليّات التصعيد، تتعمّق كلّ من الصورة

الذاتيّة وصورة العدو - ومعهما تزداد أَيضًا معارضة معالجة المعلومات الّتي تتعارض مع التصورات.

إنّ فحص تصورات الصراع بين نشطاء منظّمات المجتمع المدنيّ أو المواطنين العاديّين الذين عملوا على التأكيد على التضامن المُشترك خلال الأحداث، يُظهر أَنّهم تصرّفوا في الاتّجاه المعاكس لعمليّة التصعيد الّتي يصفها فيشر وكالمان:

- **استمرّ هؤلاء النشطاء والناشطات أو المواطنون في رؤية القواسم المشتركة بينهم وبين أعضاء المجموعة الأخرى.** وهكذا رسموا خطوط الاختلاف ليس بالتوازي مع خطوطِ الفَصل القوميّ، ولكن بطريقة تجاوزتها - بحيث فَصلت الحُدود التي رسَمها مثيرو الشغب العنيفون (على الجانبَين) عن السكّان الّذين كانوا يتَطلّعون إلى استمرار حياة مشترَكة واستمرّوا في رؤية القواسم المشتركة بينهم.
- على عكس العمليّة الّتي تكوَّن فيها صورة ثابتة للعدو مع مقاومة أيّ معلومات تتعارض معها، كما وصفها فيشر وكالمان، رفض النشطاء والناشطات - بالإضافة إلى العديد ممّن حضروا فعاليّات تضامن المجتمع المدنيّ - الإبقاء على مثل هذه الصورة/ صورة العدو على أَساس قوميّ. وعلى الرغم من أحداث العنف، إلّا أَنّهم كانوا يتطلّعون إلى رسم صورة مركّبة ومتباينة لا تجعل "كلّ العَرب" أَو "كلّ اليهود" أعداءً وعنيفين. بهذه الطريقة، وفي تصريحاتهم العلنية حول الرغبة في مواصلة العيش معًا، أَوجدوا نقطة محوريّة لمعارضة التصعيد والتدهور.

مثلهم فعل العديد من المواطنين غير المنظّمين الذين استمرّوا في التواصل مع أفراد المجتمع "الآخر" وحتّى تقديم نوع من الحمايّة لهم أثناء الأحداث، كذلك أَماكن العمل وحملة البلديّة الّتي عبّرت عن رسالة واضحة لدعم استمرار الحياة المشترَكة.

مجموعة الاستراتيجيّات الّتي استخدمها النشطاء والناشطات شملت على:

- **الحفاظ على العلاقات العابرة للحدود أثناء الأحداث:** ظلّ العديد من اليهود والعرب الذين كان لهم معارف أو صداقات قبل الأحداث، على اتّصال - حتّى لو لم يتمكّنوا من الالتقاء جسديًّا. تواصلوا وتمنّوا السلامة لبعضهم البعض كإعلان واضح عن معارضة العنف ومحاولات الفصل.
- **إجراءات الحماية المتبادَلة خلال حوادث العنف:** وفقًا للشهادات، في بعض الحالات قدّم اليهود أو العرب المساعدة لأصدقائهم وأعربوا عن استعدادهم لاستضافتهم في منازلهم إذا لزِم الأمر، أَو وصلوا بشكل خاصّ إلى مصالحهم التجاريّة كشكل من أشكال

التعبير من التضامن. أَصدرت العديد من أماكن العمل، بما في ذلك المستشفيات، رسائل واضحة مفادها أنّ "اليهود والعرب يرفضون أَنْ يكونوا أعداء". كما فعلت البلديّة الشيء نفسه.

- **زيارات تضامنيّة للمتضرِّرين:** في عدّة حالات تضرّرت بها عائلات عربيّة، تمّ تنظيم "زيارات تضامن" من قبل ناشطين أو مواطنين يهود. في حالتين كانت رئيسة البلديّة من بين الزوار.
- **الحفاظ على الشراكة السياسيّة:** خلال الأَحداث حافظ النشطاء العرب واليهود على الشراكة السياسيّة. في بعض الأحيان، كما في حالة "نقف معًا" أو "امرأة لامرأة"، تم تنظيم فعاليّات ومظاهرات مشتركة، وفي حالات أُخرى شارك اليهود كـ "مؤيّدين من الجانب" في مظاهرات الحراك. كانت شراكة محدودة في بعض الأحيان ولكنها مهمّة.
- **الفعاليّات العامّة الّتي دَعت إلى حِماية العيش المُشترك:** معَ اقتراب نهاية الأسبوع، نظّمت مختلف الهيئات عددًا من الفعاليّات العامّة التي دعت إلى استمرار العيش المُشترك. هكذا بادر نشطاء "نقف معًا" إلى إقامة مسيرة بهذه الروح مساء الخميس بين شارعي مسادا وأَرلوزوروف في الهدار، يوم الجمعة عُقد مؤتمر في بيت الكرمة بمبادرة من منظّمة "امرأة لامرأة"و "إيتاخ-معك" وعضوات المجلس البلديّ نعماه لازيمي وشهيرة شلبي. في نفس اليوم كانت هناك وقفة احتجاجيّة من قبل نشطاء "احتجاجات بلفور" في جادة بن چوريون، ومساء السبت كانت هناك مظاهرة لـ "نقف معًا" في بيت هكرانوت وقامت ناشطات "امرأة لامرأة" بالسير في مسيرة تضامنيّة في وادي النسناس. في سلسلة فعاليّات صغيرة أخرى، قام نشطاء الحديقة المجتمعيّة في "عين هيام" (עין הים) بتوزيع الزهور على المارّة في حي شبرنتساك، وكانت هناك فعاليّات صغيرة مشتركة للأَطفال. وفي28.5.2021 نظّم مجتمع "يد بيَدٍ" مسيرةً مشترَكةً مسيرة يهوديّة -عربيّة عَلى الشاطئ.
- **مبادرات طويلة الأَمد للاستماع إلى قصص الضحايا وتعميق التعارف بين المجتمعات:** منظمّات مثل بيت الكرمة أو جمعيّة "مباط" التي شاركت سابقًا في تنظيم مجموعات حوار، فعّلت مثل هذه المجموعات حتّى أثناء الأحداث أو بعدَها مباشرة، وبالتالي خلقت مساحة حيث يمكن لمجتمعات حيفاويّة مشاركة قصصها في جوّ متعاطِف وداعم. خلال الصّيف، نظّمت جمعيّتا "يد بيد" و "امرأة لامرأة" جولات في أحياء عين هيام ووادي النسناس، روى خلالها الأَهالي حكاياتهم عن أيّام الأحداث. في آب 2021 قرّر عدد من النشطاء اليهود والعرب إنشاء مجموعة تسمى "حيفا لنا جميعًا" تواصل نشاطها حتّى يومنا هذا.

بشكل عام، **منَ الصعب تقييم تأثير هذه النشاطات على الوضع في المدينة،** لأنَّ عدد المشاركين فيها — كما يبدو- لم يتجاوز بضعة آلاف (في أحسن الأحوال). في المقابلات، وُصفت فعاليّات معارضة المجتمع المدنيّ بشكلٍ رئيسيٍّ من قبل أولئك الذين شاركوا فيها وبدرجة أقلّ من قبل الآخرين. ومع ذلك، فمن المحتمل أنّهم لعبوا دورًا مهمًّا في الحفاظ على العلاقات عابرة حدود المجتمع في المدينة. ويبدو أنّ التنسيق والعمل المشترك مع الهيئات الرسميّة كانَ منَ المُمكن أنْ يعزّز تأثير هذه الفعاليّات ويدفعها إلى إحداث تغيير جوهريٍّ خلال الأَحداث.

8. الاعتقالات

تمّت الاعتقالات الأولى خلال الأحداث في مظاهرات جادة بن چوريون على وجه الخصوص من الأحد إلى الثلاثاء (9-11.5.21). ولم تقدّم الشرطة مُعطيات عن عدد المعتقلين، لكن وفق تقدير نشطاء ومحامين تعاملوا مع القضيّة، كان هناك عشرات المعتقلين. لم تُجمَع أَدلّة مهمّة ضدّ الغالبيّة العظمى منهم، وأفرِج عنهم في اليوم التالي أو بعد عدّة أيام.

حسب تقرير مراقب الدولة، يوم الأربعاء الموافق 12.5.2021، "قرّر نائب المدّعي العامّ أنّ مشاركة شخص في حدث إثارة شغب، أو في حدث تحريضيّ، أو عنف ضدّ شخص أو ممتلكات أثناء أعمال الشغب، تدلّ على خطورته. وبالتالي، فإنّ هناك التزامًا من جانب سلطات تطبيق القانون لمحاسبته". كما أوعزَ نائب المدّعي العام للشرطة والنيابة أنّ "البُعد الأيديولوجيّ الّذي يرافق حوادث التحريض والعنف يمكنه أنْ يتطوّر إلى عمل إرهابيّ يجب معالجته" (مراقب الدولة، 2022 ، ص 153). في ظلّ عدم وجود بيانات دقيقة، من الصعب الحكم على فوريّة تنفيذ هذا الأمر، ولكن يبدو أنّه على الأَقلّ في مسيرة اليمين في حيفا، التي أقيمت ذلك المساء، لم يتمّ تنفيذه. وحسب شهادات العديد من المشاركين، سار ضبّاط شرطة إسرائيل إلى جانب المتظاهرين اليهود، حتّى عِندما دَمّروا الممتلكات واعتدوا على العرب، امتنعوا عن اعتقالهم. وعندما طالَب الضحايا الشرطة بوقف المُعتدين، أمرهم أفراد الشرطة بالتوجّه إلى منازلهم.

بالمقابل، بدأت في حيفا يوم الخميس الموافق 13.5.2021 عمليّة اعتقال واسعة النطاق ضدّ الشباب العرب. اعتقل قسم منهم خلال الأَحداث التي سعى فيها الشباب لحماية حيّ وادي النسناس في منطقة "دكتور بيتسا"، فيما اعتقل آخرون في منازلهم. زاد عدد الاعتقالات بشكل أكبر بعد 23.5.2021، عندما تمّ الإعلان عن حملة "חוק וסדר"، والتي كانت

تهدف -حسب تقرير المراقب - إلى معاقبة مثيري الشغب مخالفي القانون وكلّ من تورّط في الإخلال بالنظام وأعمال شغب أثناء أحداث "حارس الأسوار" (المصدر السابق، صفحة 154).

يصف تقرير مراقب الدولة حالة لم توضّح فيها للشرطة نفسها، عدد الشباب الذين اعتقِلوا خلال هذه الأيّام، حيث توجد فجوة تزيد عن 1000 (!) شخص بين معطيات قسم التحقيقات (حيث تمّ التبليغ عن حوالي 3200 مُعتقل) ومعطيات قسم البحث والإحصاء في الشرطة، حيث تمكّنوا من التبليغ عن حوالي 2200 معتقل فقط. هذه الفجوة المذهلة لحوالي ألف شخص لم يتضّح ما إذا كانوا قد اعتقِلوا أم لا، ربّما تكشف بشكل غير مباشر عن السهولة التي نُفِّذت فيها الاعتقالات في تلك الأيّام.

حسب تقارير النشطاء، اعتُقِل أطفال تتراوح أعمارهم بين 12 و 13 عامًا كانوا يراقبون ما يحدث هذه الأيّام فقط، بالإضافة إلى العديد من الشباب الّذين لم يشاركوا في الأَحداث. معتقَلون آخرون كانوا نشطاء سياسيّين، وتعرّض بعضهم لأساليب تحقيق تتّسم بالتهديد وإساءة المُعاملة والتهجّم. أفاد العديد من المعتقَلين الآخرين تعرّضهم للعنف الشديد أثناء الاعتقال. كان بعض المعتقَلين من النشطاء السياسيّين الّذين أَمضوا ليالي الأَحداث؛ كما هو موصوف في الفصل السادس، مُحاولين منع تدهور الأَوضاع، وأحيانًا عرّضوا حياتَهم وأجسادهم لخطرٍ حقيقيٍّ. ولم يتّضح ما إذا كان سبب الاعتقال هو حقيقة كونهم قياديّين، بغضّ النظر عن مناصبهم، أو ما إذا كان ذلك بسبب جهل الشرطة بطبيعة تصرّفاتهم.

في نهاية الأمر، يبدو أنّ مُعظم الاعتقالات انْتَهت بلا نتيجة، وأُطلِقَ سراح معظم المعتقَلين وعادوا إلى منازلهم دون توجيه لوائح اتّهام ضدّهم. وفقًا لتقرير مراقب الدولة، في إسرائيل عمومًا "قدّمَت 337 لائحة اتّهام ضدّ 574 مشتبهًا فقط (18٪ من مجمَل المعتقَلين)" (المصدر السابق، صفحة 158). في لواء حيفا، قدّمَ 112 لائحة اتّهام، وإذا حافظنا هنا على النسبة فمن بين 18٪ من لوائح الاتّهام من مُجمَل عدد الاعتقالات، ربّما سيكون هناك حوالي 622 معتقلاً، معظمهم لم توجَّه إليهم أيّ تهمة.

لا يسعى تقرير مراقب الدولة إلى التساؤل عن سبب هذه الاعتقالات، ومدّتها، وماذا حدث للمعتقَلين أثناء الاعتقال، وكيف أثّر ذلك عليهم وعلى بيئتهم للمدى الطويل. فهو يذكر أَنّه من بين حوالي 3200 معتقَل (حسب معطيات قسم التحقيقات كما ذُكِرَ) كان هناك 240 يهوديّ فقط (7.5٪). ومن بين 112 لائحة اتّهام قُدّمَت في منطقة حيفا، تم تقديم اثنتَين فقط (!) ضدّ يهود، ولم يتّضح كم منها قدّمَ ضدّ النشطاء في المدينة نفسها.

بالإضافة إلى ذلك، يصف التقرير فجوة كبيرة بين الادّعاء بارتكاب أَفعال "على خلفيّة عنصريّة" والقدرة على إثباتها، حيث إنّ نسبة المشتَبَه بهم الذين حوكموا في نهاية المطاف عقب الأحداث التي وقعت في المدن المختلطة اللد ويافا بمخالفات على خلفيّة

عنصريّة كانت منخَفِضة جدًّا (3٪ أو 11٪ بالتناسب (مراقب الدولة، 2022، ص 163). لا يتضمّن التقرير معطيات عن عدد لوائح اتّهام من هذا النوع الّتي قُدّمَت في حيفا. وبحسب شهادات النشطاء، فإنّ 12 معتقلاً، تم استجوابهم من قبل الشاباك لا يزالون في السجون حتّى يومنا هذا، كلّهم عرب. انتهت محاكمة خمسة منهم وحُكم على أحدهم بالسجن لمدّة ثماني سنوات، وآخر لمدّة سبع سنوات وثلاثة آخرين لمدّة ثلاث سنوات لكلّ منهم (عرب 48، 2022). لم يُعرف عن وجود أيّ يهوديّ بقيَ رهن الاعتقال، على الرغم من الأضرار الجسيمة التي لحقت بالممتلكات والأرواح خلال المسيرة يوم الأربعاء الموافق 12.5.2021. ولا يبدو أيضًا أنّه قد بُذِلَت جهود حثيثة للتعرّف على النشطاء الذين تواجدوا في مصفّ السيارات في شارع اللنبي وقت الاعتداء، على الرغم من احتمال تحديد مكانهم من خلال تتبّع هواتفهم النقّالة، كما لا يشير تقرير مراقب الدولة إلى هذه الحادثة أيضًا.

بشكلٍ عامّ، يبدو أنّ تقرير مراقب الدولة، على الرغم من أهمّيّته، قد كُتب من وجهة نظر "حربيّة": فهو يقترح تحسينات لوجستيّة وغيرها في الأحداث القادمة، وتحسين نظام جمع المعلومات الاستخباراتيّة أو توثيق الأدلّة - ولكنّه لا يشير إطلاقًا إلى احتمال أن يكون عنف الشرطة نفسها أثناء تفريق المظاهرات في الأَيّام الأُولى قد ساهم في التّدهور كما ظهَرَ من شهادات العديد من النشطاء (انظر الفصل الرابع). كما أَنّ التقرير لا يقترح استخدام الأَدوات المدنيّة لمنع التصعيد، بما في ذلك إمكانيّة التعاون مع الناشطين المحلّيّين، ولا يشير إلى الثمن الذي دفعه العديد من المعتقلين الّذين انتهى اعتقالهم بلا نتيجة، والضرر المحتمَل لشعور المواطنة والانتماء، أو الفجوة الكَبيرة بين عدد المعتقَلين والمتّهمين اليهود والعرب.

في حين أبدى العديد من العرب المشاركين في المقابلات قلقًا من ظاهرة الاعتقالات، إلّا أنّ هذا الموضوع كان غائبًا تمامًا عن المحادثات مع اليهود الذين قابلناهم. هذا تعبير آخر عن عوالم وعيّ متوازية يعيش فيها المُجتمعان حتّى عندما يتقاسمان مساحة جغرافيّة مشترَكة.

9. الأيّام الأخيرة، الإضراب العامّ وخُبوّ لهيب الأحداث

بعد العاصفة الّتي أثارتها مسيرة اليمين يوم الأربعاء، والاشتباكات بين مختلَف القوى يوم الخميس، يبدو أنّه بطريقة غير منسّقة وغير مخطَّطة، قرَّرت مختلف القوّات في المدينة "الضغط على المكابح" في نهاية الأسبوع من 14-15.5.2021. تختلف الأسباب المَنسوبة إلى

"الانقلاب" وستُعْرَض لاحقًا، لكن كلّا من اليهود والعرب يصفون تغييرًا - سواء في سلوك الشرطة أو في سلوك المتظاهرين. هكذا اختفى حارقوا حاويات القمامة من الشوارع، ولم يعد المتظاهرون اليمينيّون للسير فيها أيضًا وهم يهتفون "الموت للعرب". وصلت قوّات الشرطة إلى حيّ عين هيام ووعدت بحماية الأهالي، وحصلت منهم بالمقابل على قهوة وتضييفات أخرى. كان الهدوء واضحًا في الأحياء الأخرى أيضًا.

صادف يوم السبت الموافق 15.5.2021 يوم النكبة الّذي يتزامن مع الذكرى الثالثة والسبعين لتأسيس دولة إسرائيل والكارثة الّتي حلّت بالشعب الفلسطينيّ جرّاء هذه الخطوة التاريخيّة. أُلغيت الفعاليّات المُخطَّطة لذلك اليوم بسبب الوضع، لكن في المساء نظّمت حركة "طالعات" النسائيّة مظاهرة انتهت دون اشتباكات مع الشرطة. عقدت لجنة المتابعة العليا بمشاركة مركزيّ مساواة وعدالة يوم الأحد الموافق 16.5.2021، مؤتمرًا صحفيًّا في مركز مساواة، ودعا أَعضاؤها إلى وقف الاعتداءات العنصريّة والحرب وفتح المساجد.

أعلنت لجنة المتابعة العليا للجماهير العربيّة في إسرائيل يوم الثلاثاء الموافق 18.5.2021 يوم إضرابٍ عامٍّ في جميع أنحاء البلاد. وأقيمت خلال هذا اليوم لقاءات ثقافيّة وفعاليّات للأطفال في جميع أنحاء المدينة شارك فيها الكثيرون، بالإضافة إلى إغلاق العديد من المصالح التجاريّة في وادي النسناس ومناطق أخرى. ومع ذلك، وفقًا لتقرير موقع "חי-פה"، تجنّب معظم العمّال الإضراب في مجالات أُخرى مثل المواصلات أو الخدمات الصحّيّة (אהרונוב, 2021).

في أوساط العاملين في القطاع الصحّيّ على وجه الخصوص؛ والذي كان في تلك الأيّام في مراحل التعافي الأُولى بعد جائحة كورونا؛ تسبّب طلب الإضراب في خلافات في وجهات النظر، حيث خشيَ الكثيرون من الضرر المحتمَل لقطاع الخدمات الصحّيّة في حالة الاستجابة لطلب الإضراب، وربّما بالأساس من النتائج المحتمَلَة التي يُمكن أن تنجُمَ عن ذلك. في نهاية الأمر، يبدو أنّ معظم العاملين في القطاع الصحّيّ قَرّروا عدم الإضراب، وقد برّر بعضهم ذلك بدعم الحياة المشتَرَكة الّتي عبّرت عنها إدارات المستشفيات خلال أيّام الأحداث. ورأى آخرون أَنّ التخلّي عن الإضراب هو في الواقع خيانة للتضامن القوميّ الذي أرادوا التعبير عنه.

بشكل عامّ، يبدو أنّ الإضراب العامّ، كما هو الحال مع موضوع الاعتقالات، شغل العرب المشاركين في المقابلات بشكلٍ كبيرٍ، لكنّه لم يترك بصمة في أذهان اليهود تقريبًا. في الواقع يبدو أَنَّ الأمر بالنسبة لهم كما لو لم يكن موجودًا على الإطلاق. باستثناء عددٍ محدودٍ من النشطاء اليساريّين الذين انضمّوا للمظاهرات، لم يعلق أيّ من اليهود المشاركين في المقابلات على الحدث، سواء إيجابًا أو سلبًا. ما اعتبره العرب خطوة قويّةً للوحدة الوطنيّة أو تعبيرًا عن الاحتجاج والتضامن المشترك -وكان فعلًا كذلك بالنسبة لهم- لكنّه من ناحية

أخرى لم يترُك أَيّ انطباع لدى من كان من المفترَض أَنْ يكونوا متلقّين إضافيّين للرسالة. من المقلِق أنّه قد يكون هذا اعترافًا مُحزنًا بجدوى وقوّة محدودة للاحتجاج السلميّ. وفي عصر يوم الإضراب، نظّم الحراك مظاهرة أمام بناية "مچدال هنڤيئيم" في شارع الخوري.

شارك في المظاهرة بضع مئات من الأشخاص، ويبدو من الإفادات أَنّها نُظّمت هذه المرّة بعد الحصول على إذن من الشرطّة. وفقًا لشهادات مختلفة وغير متناسقة، يبدو أَنّه بعد الأسبوع العاصف الذي سبق المُظاهرة في ذلك اليوم، مارس الطرفان ضبط النفس - وصف المتظاهرون الشرطّة بأنّها أَقلّ عُنفًا، كما وصف سلوك المتظاهرين على يد بعض المُشاركين بأنّه أقلّ استفزازيًّا. ورغم أنّ الشرطة حاصرت المتظاهرين ولم تسمح لهم بالسير كما خطّطوا، إلّا أَنّ الحدث انتهى دون اشتباكات عنيفة. وبحسب شهادات المشاركين في المقابلات، فقد شاركت في هذه المظاهرة أيضًا ناشطات يهوديّات من منظّمة "امرأة لامرأة"، واللواتي طالبن التوسّط في لقاء المتظاهرين والشرطّة وخلق مساحةٍ أقلّ عنفًا بسبب وجودهن.

في الأَيّام التالية ساد الهدوء المدينة، وهو ما فسّره المشاركون في المقابلات بطرقٍ مختلفة: فبينما يعتقد بعض اليهود أنّ ذلك كان نتيجة التواجد الشرطيّ والاعتقالات في الأيّام التي سبقت ذلك، يرى آخرون أنّه تعبير عن متانة منظومة الحياة المشتركة في المدينة والّذي بُنيَ على مدى سنوات؛ ومن نشاط القيادة العربيّة التي تطمح للتهدئّة، أو نتاج مقاومة منظّمات المجتمع المدنيّ، وكذلك هيئات اقتصاديّة أو إدارات المستشفيات للعنف ومحاولات الفَصل. بشكل عامّ، يميلُ بعضُ النشطاء العرب للاعتقاد بأَنَّ التغيير جاء بسبب "أوامر عُليا" من قبل قُوّة خفيَّة (الشاباك، الشرطّة، رئيس الوزراء بنيامين نتنياهو أو النخب الاقتصاديّة) بينما يعزو معظم اليهود ذلك إلى مجموعة متنوّعة من الأسباب. قد لا يوجد بالفعل سببٌ واحدٌ يمكن أن يفسّر الظاهرة، وأنّ الحديث عن نتيجة لمجموعة متنوعّة من العوامل، القاسم المشترَك بينها هو إدراك الطّرفين بأَنّ استمرار التصعيد يمكن أنْ يؤدّي إلى عواقب سعى الجميع إلى منعها.

على الرغم من أنّ "الحياة عادت إلى المسار الصحيح››، ظاهريًا؛ يبدو تقريبًا أنّ جميع المشاركين في المقابلات مقتنعون بأنَّ العداء والشكّ مستمرّان في التحرّك تحت السطح، وأنّ أيَّ أحداث خارجيّة يمكنها أنّ تشعل نار العنف مرّة أخرى بين جماعات من المجتمعَين. يزيد هذا الوضع من التشديد على الحاجة للتفكير في الاستعداد لمنع التصعيد في الأحداث المستقبليّة.

الباب الثالث:

تلخيص ومقترَحات للمتابعة

10. تلخيص، استنتاجات وتوصيات للمتابعة

حول المواطنة البلديّة ودور المواطنين في منع التصعيد: يؤكّد العديد من الباحثين الذين يتعاملون مع النزاعات داخل المُدن على أهمّيّة المواطنة البلديّة كأداةٍ للتخفيف من حدّة النزاعات. على سبيل المثال؛ تقترح أنيكا بيوركدال (Bjoerkdahl, 2013) مفهومًا يجب بموجبه التخلّي عن التطلّع للتوصّل إلى اتّفاقيّات واسعة النطاق في النزاعات بين المجتمعات المحلّيّة الموجودة داخل المُدن، والتركيز بدلاً من ذلك على عمليّات بناء السِلم البلديّ - محليّ وبلديّ متّصلين بالحياة اليوميّة.

يتشكّل السِلم البلديّ الذي تقترحهُ من خلال المكان والزمان والظروف التي من المفترَض أنْ يحُلّ فيها. في الواقع، هو ليس "حالة" بل عمليّة ديناميكيّة ومتغيّرة طوال الوقت، وبالتالي فهو ليس مُطْلقًا وشاملًا. هكذا، يُمكن الحديث عن "أوقات السِلم" و "مناطق السِلم" القائمة بطريقة هشّة جنبًا إلى جنب مع مناطق أو أوقات الحرب. عمومًا، يبدو أَنَّ الحياة اليوميّة في المدن المختَلَطة هي مناطق سِلمٍ هشٍّ ومؤقّت - تعكس علاقات القوّة فيها علاقات القوّة وانعدام العدالة في الصراع الأوسع، ولكن إلى جانب هذه الأبعاد توجد أيضًا مساحات شراكةٍ وحياة مشتركة، حتّى لو لم تكن مثاليّة، فهي هشّة ومؤقَّتة. حسب رأينا، لا مجال للتخلّي عن النضال من أجل العدالة والمساواة، لكن يجب – قدر الإمكان- بذل الجهود لتقليص مناطق وأوقات الاشتباكات العنيفة التي يتأثّر منها الجميع.

تُشير نتائج البحث الحاليّ إلى وجود أساسٍ معقول للافتراض أنّ نشاطات المجتمع المدنيّ لعبت دورًا مهمًا للغايّة في منع التدهور: الناشطون الذين شاركوا في المقابلات لغرض البحث، قد نشطوا في حيفا خلال تلك الليالي، حاولوا خلق أو حماية تلك المساحات الهشّة ومنع أعمال عنفٍ أكثر خطورةً، من منطلق فهمهم لنتائج هذه الأعمال، الّتي قد تؤدي إلى تدهور الوضع في المدينة، ممّا قد يصل بها إلى هاوية غير مسبوقة. من خلال القيام بذلك على ما يبدو، **أظهروا مستوى عاليًا جدًّا من الالتزام بمواطنتهم البلديّة** - وهو تصرّف جديرٌ بالتقدير الذي لم تمنحهُ لهم أيّة جهةٍ مهمّةٍ في المدينة.

يمثّل هذا المفهوم وجهة نظرٍ مختلفةٍ عن تلك التي ظهرت في تقرير مراقب الدولة حول الأحداث في المدن المختلطة (2022) عندما أوصى التقرير بالتّحسين والاستثمار في المعلومات الاستخباراتيّة واللوجستيّة للشرطة. **يوصي التقرير الحاليّ في الواقع بتعزيز الوعي للمُواطنة البلديّة من خلال بناء الشراكات والتعاون بين المجتمع المدنيّ والسلطات، لصالح بناء بنيّة تحتيّة متكاملة ومنهجيّة للتعامل مع الصراعات.**

في مقاله Reflections on Why Riots Don't Happen قام الباحث تيم نيوبرن بفحص تطوّر أَعمال الشغب في مدنٍ مختلفةٍ في إنجلترا في الأحداث الّتي اندلعت هناك عام 2011، وخصوصًا أسباب عدم اندلاع أعمال الشغب في بعضها، والتي لم تكن مختلفةً تمامًا عن المدن التي عايشت تجربة العنف (Newburn, 2016). وحاول الباحث؛ على وجه الخصوص؛ أَنْ يفهم سبب بقاء مدينتَين - ليدز وبريستول - خارج دائرة أعمال الشغب على الرغم من أنّ لهُما خصائص مماثلة للمدن التي اندلعت فيها الأحداث - من حيث نسبة السكّان المهاجرين ومن حيث عدد السكان، والفجوات الاقتصاديّة والاجتماعيّة.

كان استنتاجه؛ بأنّ المدن التي نجحت في تجنّب العنف، حصل فيها عمل ميدانيّ تمهيديّ للشرطة الجماهيريّة وبنيّة تحتيّة للثقة بين السكّان والشرطة. تدرَّبَ أفراد الشرطة في هذه المدن على الخلفيّة الثقافيّة للمتظاهرين، وتعلّموا التواصل معهم وتوضيح النوايا والتوقّعات، وحاولوا، بالأَساس، تجنّب الاستخدام المكثّف للقوة - لكنّهم أَظهروا حضورًا مهمًّا في نقاط الاحتكاك. كان تعريف مهمّة رجال الشرطة هو الاهتمام بسلامة جميع المواطنين ومنع التصعيد وليس النصر بأيّ ثمن، ممّا أَدّى إلى استخدام استراتيجيّات عمل مختلفة. يمكن التعلّم من هذه التجربة للأحداث التي قد تعود وتظهر في حَيفا مُستقبلًا.

توصيات للعمل: يمكن تقسيم توصيات العمل النابعة من البحث الحاليّ إلى قسمَين:

- توصيات بشأن المعالجة الجذريّة للأَسباب الّتي أَدَّت إلى وقوع الأحداث.
- توصيات بشأن الاستعدادات إذا وقعت الأحداث مرّة أخرى.

التوصيات المتعلّقة بالأسباب العميقة لوقوع الأحداث: هذه التوصيات كثيرة بالطبع، وليس هناك متسّع لتفصيلها هنا. تتطرّق التوصيات إلى الصراع العام بين إسرائيل والفلسطينيّين، والذي لا يلوح حلّه في الأفق حاليًّا. وتتطرّق أَيضًا للقضاء على التمييز الذي يعاني منه المواطنون العرب في إسرائيل بشكل عامّ وفي حيفا بشكل خاص. يمكن لمبادئ المنظّمات الدوليّة التي تتطرّق إلى بناء مجتمعات مشتركة أنْ تُساهم في هذه العمليّة، وهي تشمل تصوّر التنوّع كمورد وليس كتهديد، وتتطلّع إلى تَعزيز الشعور بالملكيّة المشتركة للحيّز المشترك، وتوزيع مُتناسبٍ للموارد وفق احتياجات المجتمعات المختلفة، وكذلك احترام الروايات المختلفة وتعزيز عمليّات بناء هوية بلديّة مشتركة جنبًا إلى جنب مع الهويّات المختلفة (Club de Madrid, 2009; Wood, 2006). في إسرائيل أيضًا، تم وصف التغييرات اللازمة بالتفصيل في الماضي (חזן, 2012) ، وحتّى في تقرير مراقب الدولة (2022) الذي تناول الوضع في المدن المختلَطة.

من القضايا الحاسمة التي لا يمكن التقليل من أهمّيّتها والتي لا تظهر دائمًا في هذه التقارير

هي **معالجة مشكلة "الشباب غير المؤطر"** كما وردت في بحث سامي ميعاري ونسرين حداد حاج يحيى (2017). كجزء من البحث، أُجرِيَ مسح على عينة تمثيليّة للسكان العرب في إسرائيل في الشمال والمركز تتراوح أعمار المشاركين فيها بين 23-19 سنة. وأظهرت النتائج أنّ 37٪ من المشاركين في البحث أفادوا بأنّهم غير مُدمجين في أيّ إطار رسميّ، وأنّ 51٪ منهم لا يجدون وظيفة. هذه الظاهرة منتشرة في حيفا أيضًا، ووفقًا لرأي العديد من الأشخاص المشاركين في المقابلات من السكّان العرب والعاملين في قسم الرفاه الاجتماعيّ في البلديّة، فإنّ العديد من الذين شاركوا في أعمال الشغب العنيفة ينتمون إلى هذه المجموعة. يوصي ميعاري وحداد حاج يحيى (2017) بتعميق الاستثمار في مساعدة مثل هذه المجموعة، مثلًا من خلال مراكز التوجيه المخصّصة للتوظيف وإتقان اللغة العبريّة كطريقة للتعامل مع هذا التحدّي.

إضافةً إلى ذلك، يبدو أنّه من أجل معالجة جذور المشكلة على المستوى البلديّ، هناك حاجة لالتزامٍ شرطيّ لا لَبْس فيه، وواضح لقيم المجتمع المشترك -كما ورد توضيحها أعلاه- يُستمدّ منه الحقّ في الحمايّة المتساوية والملائمة لحقوق المواطن الأساسيّة لدى السكّان العرب، والتي أُهمِلت سنوات طويلة بسبب غضّ النظر عن منظّمات وعائلات الإجرام في المجتمع العربيّ. تمّ اتّخاذ هذه الخطوة -كما وصفها مناحيم هوفنونج (2020) في بحث معمّق حول هذا الموضوع- من بين أُمور أُخرى؛ مع غضّ النظر عن الأَعمال الإجراميّة للمتعاونين والعملاء وأَبناء عائلاتهم، الذين أُحضِروا إلى المدن المختلَطة وبلدات أُخرى في إسرائيل لحمايتهم بعد انكشاف أمرهم في الضفّة الغربيّة. كان للعديد منهم خلفيّة إجراميّة، لكن السلطات سَمحت لهم مواصلة أَفعالهم حتّى عِندما انطوى ذلك على ضررٍ بالغ الوضوح اتّجاه الآخرين. في الواقع، إنّ مكوث العديد من أَبناء الجيل الثاني في إسرائيل غير منظّم قانونيًّا، وَليس لديهم فرص للاندماج في سوق العمل بشكل مُنتظَم ممّا يَجعلهم - مثل غيرهم من المُعطّلين الموصوفين أعلاه — إمكانيّة واعدة بشكلٍ خاصّ في نظر منظّمات الإجرام. ووفقًا لأَقوال بعض المشاركين في المقابلات، فقد كانوا أيضًا مشاركين في أَحداث العنف التي شهدَتْها المدينة خلال أحداث أَيّار 2021.

في ملخّص بَحثه يطرح هوفنونج السؤال التالي: "هل الاستخدام الواسع للمتعاونين والعملاء للحصول على معلومات استخباراتيّة هو ثروة تُسيء لصاحبها؟ بكلماتٍ أخرى، هل الاستيعاب الهائل للمتعاونين والعملاء داخل إسرائيل -حتّى لو ساعد أَمنيًّا في المدى القريب- لا يخلق مشاكل خطيرة ستواجه إسرائيل صعوبة في التعامل معها مستقبلًا؟ (المصدر السابق، صفحة 1). تشير الأحداث في المدن المختَلَطة في أَيّار 2021 إلى إجابة إيجابيّة على هذا السؤال، وتعرض الثمن الذي توقّعه هوفنونج. قد تُساعد المُعالجة الجذريّة لهذه المشاكل في وقايةٍ طويلة المدى من تكرار الأحداث العنيفة، ولكن حتّى ذلك الحين من المهمّ الاستعداد لذلك بشكلٍ فوريٍّ جدًّا.

توصيات عينيّة لمنع تكرار أحداث العنف: تؤكّد نظرة شاملة على نتائج البحث الحاليّ، كما ذُكر، على أهمّيّة العَمل المدنيّ المُنَسّق، حيث يعمل الشركاء الناشطون في الأحياء وممثّلو المنظّمات جنبًا إلى جنب مع الشرطة و الجهات الأخرى ذات الصلة بالتعامل مع الأحداث. الاستنتاج الرئيسيّ الّذي يَظهر من النتائج هو أَنّه يجب على العمل على تعزيز وضع لا يكون فيه العمل على منع التصعيد عفويًّا ومتعلّقًا بحسن نوايا النشطاء، بل منظّمًا ومنسَّقًا، بشكل لا يترك النشطاء وحدهم في الميدان. لهذا، يجب أن تَلتزم الشرطة بالاستعداد المسبَق، وبناء أنظمة اتّصال ووقاية بلديّة، وإنشاء طواقم استجابة ماهرة تخضع للتدريبات مسبقًا، كما يتمّ الاستعداد لحالات طوارئ أخرى، لحماية جميع المواطنين. ليس من المفترض أنّ يحلّ هذا النظام محلّ قوّات الشرطة أو غيرها من الهيئات ذات الصلة، بل أَنْ يكملها — هذا إن افترضنا أنّ مؤازرة مختلف الجهات الفاعلة ستساعِد الشرطة على حماية جميع السكّان، وتمنع التصعيد وتستبدل التصوّرات المتخيّلة حول "انتصار" الشرطة التامّ على المتظاهرين العنيفين.

كما اقترح كوتنر وآخرون (2018) في خطوة شبيهة في وادي عارة، من المقترح إجراء حوار بمشاركة جميع الأطراف ذات الصلة والّتي ستكون نتيجتها صياغة إجراءات أو خطط أو أساليب عمل متّفق عليها، توجه مختلَف أصحاب الوظائف في البلديّة والشرطة أو خدمات الطوارئ وكذلك السكّان، ومنظّمات المجتمع المدنيّ وشخصيّات مؤثّرة من الأحياء المختلفة؛ حول وكيفيّة التصرّف بتنسيق وتعاون في حالات استثنائيّة. هدفٌ آخر هو تقوية العلاقات بين أصحاب الشأن لخلق تماسك اجتماعيّ يزيد المتانة البلديّة. يمكن اتّخاذ مثال من "جهاز التنفيذ والمتانة البلديّ" الّذي تمّ تطويره كجزء من نشاط "100 نموذج من المتانة" وكجزء من التفكير الاستراتيجيّ المحلّيّ نحو عام 2048 (שמואלי ובן-יוסף, 2021). تفترض هذه المجموعة أنَّ "تعزيز المتانة مركّب ضروريّ ومكمّل للتصرّف في عالم يسود فيه مستوى عالٍ من المخاطر. تُعزَّز المتانة من خلال زيادة القدرة على التعامل مع الأزمات من خلال تَرسيم الحدود، وتوزيع المخاطر وتقليل حدّة الأَضرار، وكذلك القدرة على تخفيف التقلّبات والخروج من حالة الخطر والأزمات مع استغلالها للتحسين والتغيير" (المصدر السابق، صفحة 1). الفرضيّة هي أنّ التعاون بين اليهود والعرب حول القضايا التي تعرّض المجتمع للخطر وتهدّد السكّان، يمكن أن يفيد المجتمعَين ويساعد في بناء شراكة وتقوية العلاقات في المدينة حتّى في الأَيّام العادية. ستساهم هذه أيضًا — كما ذكرنا - في تعزيز المواطنة البلديّة والتي تعتَبَر أداةً مهمةً في تعزيز "السِلم البلديّ" ((Bjoerkland, 2013.

بشكل عينيّ، يقترح كوتنر وآخرون (2018) وشموليّ وبن يوسف (2021) إقامة سيرورة مشتركة للحوار والتنسيق بين أصحاب المصلحة ذوي الصلة تتيح ما يلي:

- الاستعداد المسبَق لمنع وضع متطرّف من تعريض السكّان للخطر.
- التعامل البنّاء مع الأزمة التي تحدُث.
- التعافي من الأزمة بأكثر الطرق فاعليّة بعد انتهائها.

من أجل عدم إنتاج إجراء فارغ تكون نتيجته مخيّبة لآمال جميع المشاركين، هناك أهمّيّة لوجود بعض المبادئ الأساسيّة:

- يستمرّ المشروع مدّة زمنيّة ويلتزم المشاركون فيه باستمراريّته.
- يكون للمشروع هيئة ترعى وتتحمّل مسؤوليّة عقد اللقاءات وتطوّره المستمرّ.
- يتمّ وضع ميزانيّة للمشروع بشكلٍ مناسب، سواء من حيث الموارد الماليّة أو من حيث تخصيص ساعات العمل للموظّفين ذوي الصلة من مختلف المنظّمات.
- خلال المشروع، يتمّ التشديد على تحقيق المساواة وعمليّة تشاركيّة ومفتوحة.
- يكون هناك تَعامل مع الحساسيّات والتعقيدات المختلفة في العلاقات بين المشاركين وتضارب المصالح بينهم.

من بين الجِهات التي تُعتبر مشاركتها مهمّةً لنجاح العمليّة هُناك جهات مؤسساتيّة - على سبيل المثال، المسؤولون في البلديّة، والشرطة، ونجمة داوود الحمراء، وخدمات الإطفاء، وقيادة الجبهة الداخليّة - هذا إلى جانب جهات ليست جزءًا من المؤسّسة- مثل منظّمات المجتمع المدنيّ، واللجان الشعبيّة، ولجان الأحياء، وأصحاب المصالح التجاريّة، ومنظّمات تجاريّة والسكّان. يمكن فحص إمكانيّة إضافة جهات مرافِقة من جامعة حيفا، من مجالات التخصّص ذات الصلة (على سبيل المثال، من برنامج دراسات السلام وإدارة الصراعات، من الهيئات التي تعمل في مجال الاستعداد للأوضاع الاستثنائيّة). كما اقترح شموئلي وبن يوسف ثماني طرق للتأثير تخلق معًا نتائجَ تُحسّن المتانة المحلّيّة - بما في ذلك إنشاء سرديّة ومعنى وأمل، وتحسين الحوكمة، والإدارة التي تعتمد على المعطيات، وتحسين جودة الحياة، وتطوير اجتماعيّ – مجتمعيّ، وتنمية فعليّة واقتصاديّة. بالإضافة إلى مسار منهجيّ للقياس والتقييم والتعلّم أثناء السيرورة. يذكُر كوتنر وآخرون (2018) أنّه من المهمّ توجيه السيرورة بطريقة مهنيّة من قبل اختصاصيّينَ ماهرين في بناء الاتّفاقيّات في حالات النزاع. يمكن أنْ تشمل خطوات العمل:

- عرض نتائج البحث أمام لجنة توجيهيّة واسعة يكون أعضاؤها ممثّلين لجميع الجهات المذكورة أعلاه.

- مسح، واختيار وتجنيد منتدى روّاد مع تحديد الجهات الإضافيّة ذات الصلة التي ينبغي دعوتها للسيرورة.
- اجتماع لمدّة يَومين في مكان مغلق لتشكيل الطاقم، وضع مواضيع المحتوى والعوامل ذات الصلة، ودراسة الاستعداد للمواقف الاستثنائيّة، وصياغة خطّة عمل لبناء الإجراءات والتوصيات للسيناريوهات المختلفة.
- اجتماع واحد كلّ بضعة أسابيع لمواصلة صياغة الإجراءات والتوصيات
- بعد صياغة التوصيات، عقد اجتماع كل بضعة أشهر للتدرّب على السيناريوهات واقتراح طرق للعمل

كما هو معروض أعلاه، يمكن لمبادئ المنظمات الدولية المتعلقة ببناء مجتمعات مشتركة ومدن متعددة الثقافات أن تفيد هذه العملية. (Rosen، 2012؛ Club de Madrid، 2009؛ Wood، 2006). نحن نأمل أن يساهم هذا البحث في تطوّر هذه السيرورة وربّما ألّا تكون هناك حاجة لنتائجها.

المصادر

אבגר, עידו, וייסבלאי, אתי, שוורץ, רמי ולרר מיכל (2021): **ערבים בערים המעורבות: מבט-על.** מרכז המידע של הכנסת.

אהרונוב אלה (2021): **שביתה כללית במגזר הערבי: אילו עסקים שובתים והיכן המשיכו כרגיל בחיפה.** אתר חי-פה, 18.5.21, https://haipo.co.il/item/277257

אלון, נחי ועומר, חיים (2005): **השטן שבינינו: מדמוניזציה להידברות.** ספרים הוצאה לאור, צפת.

ארד, רועי צ'יקי (2014): פעילי ימין קיצוני הכו את סגן ראש העיר בהפגנה בחיפה. **הארץ**, 20.7.2014, https://www.haaretz.co.il/news/education/2014-07-20/ty-article/0000017f-e28d-d7b2-a77f-e38fe0d80000

בארי-סוליציאנו אמנון וגופר, אורי (2009): **ערים ואזורים מעורבים: פני המחר של מדינת ישראל.** יוזמות קרן אברהם.

ברנשטיין, דבורה (1996): יהודים וערבים במפעל נשר. **קתדרה בתולדות ארץ ישראל וישובה.** כרך 78, עמודים 82-106.

גורן, תמיר: (2009) ייהוד חיפה בתקופת המנדט הבריטי: הממד המוניציפלי. **אופקים בגאוגרפיה**, עמודים 77-96.

גילת, מיכל (2021): כ-300 איש השתתפו הבוקר באירוע סולידריות בבית הגפן. **כלבו**, 14.5.21, https://www.colbonews.co.il/haifa-news/95861/

הופנונג, מנחם (2020): **מחיר המידע - קליטה ושיקום של סייעני מערכת הבטחון בערי ישראל.** מרכז מינרבה לזכויות האדם https://minervaextremelaw.haifa.ac.il/images/Hofnung-sayanim-article20price-of-info-minerva.pdf

הנהגת קהילת יד ביד חיפה (2021): **השלכות אירועי חודש מאי 2021 בעיר על קהילת יד-ביד חיפה ופועלה בעיר.** דו"ח שהוגש לראש העיר, קיץ 2021.

וייס, יפעת (2007): **ואדי סאליב, הנוכח והנפקד.** מכון ון-ליר בירושלים, הוצאת ספרי הקיבוץ המאוחד.

'חיפה לכולנו' (2021): אודות הקבוצה. מתוך עמוד הפייסבוק הקבוצתי https://www.facebook.com/groups/371616381303828

יעקובי, חיים (2003): חיי שיגרה בעיר לוד. **ג'מאעה,** כרך י', עמודים 110-69.

כרתינג'י, סאמר עודה (2019): כתב אישום הוגש נגד השוטר שתקף ושבר את רגלו של ג'עפר פרח ושבעה מפגינים נוספים. **אתר חי-פה,** https://haipo.co.il/item/131333

מבקר המדינה (2022): **דו"ח ביקורת מיוחד | ערים מעורבות. השיטור ואכיפת החוק בערים מעורבות באירועי שומר החומות ובעת שגרה.** פרסומי מבקר המדינה.

מרכז מוסאווא (2022): **המדינה הכירה בצעירה ערביה שאיבדה את עינה באירועי מאי שנה שעברה כנפגעת פעולות איבה.** אתר מוסאווא, http://www.mossawa.org/heb/?mod=articles&ID=970

מיעארי, סמי וחדאד- חאג' יחיא נסרין (2017): **חוסר מעש בקרב צעירים ערבים בישראל.** המכון הישראלי לדמוקרטיה. https://www.idi.org.il/media/8195/neet_among_young_arabs_in_israel.pdf

נג'מי-יוסף, עולא ולוין-חן, רות (2019): **להפסיק את מפעל המשת"פים.** מאקו, 14.11.2019, https://www.mako.co.il/opinions-articles/Article-b134386d8c96e61026.htm

סלומון, דורון: רק חמישה מתוך 75 עובדים בכירים בעיריית חיפה הם ערבים. **ידיעות חיפה,** 18.2.22, עמוד 12.

עודה, איימן (2022): דברים ב'כנס חיפה לפוליטיקה ערבית'. אוניברסיטת חיפה, 17.3.22

עודה-כרתינג'י, סמר (2022): עוזבים את חיפה • 3,569 תושבים נטשו את העיר ב-2021. אתר חי-פה, פורסם ב-11.2.22 https://haipo.co.il/item/342149

עיריית חיפה: השנתון הסטטיסטי https://www.haifa.muni.il/wp-content/uploads/2021/08/%D7%93%D7%9E%D7%95%D7%92%D7%A8%D7%A4%D7%99%D7%94_%D7%A9%D7%A0%D7%AA%D7%95%D7%9F_%D7%97%D7%99%D7%A4%D7%942020.pdf

עלי, נוהאד, לוין-חן רות ונג'מי-יוסף, עולא (2021): **סקר הביטחון האישי בערים המעורבות.** יוזמות קרן אברהם.

פוגלמן, שי (2011): למה נמחקה מספרי ההיסטוריה הפגזה אחת של ההגנה על השוק הערבי בחיפה? **מוסף הארץ,** 26.5.11

פוקס, נינה ואחרים (2019): אוטובוסים נבלמו, מתפללים צעדו - וכביש 1 נחסם לשלוש שעות. **Ynet,** 8.5.21 https://www.ynet.co.il/news/article/BJilByVdoo

קוטנר, רן (2019): **שותפות בין קהילות ערביות ויהודיות לבניית חברה משותפת** — מודל גבעת חביבה. הוצאת גבעת חביבה

קוטנר, רן, בן גל, מיכל, ח'אמייסי, ראסם ושמואלי, דברה (2018): **שיתוף פעולה איזורי להיערכות למצבי קיצון באזור וואדי עארה.** מרכז מינרבה לחקר החוק במצבי קיצון באוניברסיטת חיפה, המרכז היהודי-ערבי בגבעת חביבה והמרכז היהודי-ערבי באוניברסיטת חיפה. https://minervaextremelaw.haifa.ac.il/images/Regional_cooperation_for_extreme-Vadi_Ara-Draft.pdf

קלוש, רחל (2006): העיר הישראלית, המקום של היומיום והלאום. בתוך: יעקובי חיים ופנסטר טובי (עורכים), **עיר ישראלית או עיר בישראל.** ון ליר והקיבוץ המאוחד.

רוזן, רולי (2012): (עורכת): **'חיפה — ממציאות לחזון של עיר משותפת'.** הוצאת שתי"ל..

רון, עודד, פרג'ון, בן, חאג' יחיא, נסרין (2021): **מצבם העגום של התלמידים הערבים בערים המעורבות.** המכון הישראלי לדמוקרטיה.

שלסקי, שמחה ואלפרט, ברכה (2007): **דרכים בכתיבת מחקר איכותני: מפירוק המציאות להבנייתה כטקסט.** מכון מופ"ת

שמואלי, דברה ובן-יוסף, שי (2021): **ערכת יישום - פיתוח חוסן מקומי.** ישראל 100, פעולה אסטרטגית מקומית לקראת 2048.
https://israel100.org/wp-content/uploads/2021/06/%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C100_%D7%A2%D7%A8%D7%9B%D7%AA-%D7%99%D7%99%D7%A9%D7%95%D7%9D-%D7%A4%D7%99%D7%AA%D7%95%D7%97-%D7%97%D7%95%D7%A1%D7%9F-%D7%9E%D7%A7%D7%95%D7%9E%D7%99.pdf

שמריהו, יעל (2020): **מדיניות התיישבות גרעינים בפריפריה ובערים מעורבות: בין לאומיות ונאו ליברליזם.** עבודת דוקטורט, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

שקדי, אשר (2003): **מילים המנסות לגעת — מחקר איכותני, תיאוריה ויישום.** הוצאת רמות, אוניברסיטת תל-אביב.

Amin, Ash (2003): Unruly strangers? The 2001 urban riots in Britain. In:

International Journal of urban and regional Research, vol. 27.2, p. 460-463.

Appadurai, Arjun (1998): Dead Certainty: ethnic violence in the era of globalization. In: **Development and Change,** vol. 29 p. 905-925.

Appadurai, Arjun (2006): Fear of Small Numbers — An Essay on the Geography of Anger. Duke University Press, Durham and London.

Arabs 48: **Haifa: 12 young men are under arrest due to the popular uprising.** 11.9.22, https://www.arab48.com/%D9%85%D8%AD%D9%84%D9%8A%D8%A7%D8%AA/%D8%AF%D8%B1%D8%A7%D8%B3%D8%A7%D8%AA-%D9%88%D8%AA%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%8A%D8%B1/2022/09/11/%D8%AD%D9%8A%D9%81%D8%A7-12-%D8%B4%D8%A7%D8%A8%D8%A7-%D8%B1%D9%87%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B9%D8%AA%D9%82%D8%A7%D9%84-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%AE%D9%84%D9%81%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%87%D8%A8%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%B9%D8%A8%D9%8A%D8%A9

Avni, Nufar (2021): Between Exclusionary nationalism and urban citizenship in East Jerusalem/El Quds. In: **Political Geography, (86).**

Baker, Alice (2012): From the criminal crowds to the 'mediated crowd': the impact of social media on the 2011 English Riots. In: **Safer Communities,** vol. 11, p. 40-49.

Barker, K., Baker, M., & Watkins, A. (2021). In City After City, Police Mishandled Black Lives Matter Protests. **The New York Times.** https://www.nytimes.com/2021/03/20/us/protests-policing-george-floyd.html

Bhabha, Homi (2004). **The Location of Culture.** Routledge.

Bjoerkdahl, Annika (2013): Urban Peacebuilding. In: **Peacebuilding,** 1:2, p. 207-221.

Body-Gendrot, Sophie, (2007): Urban 'riots' or urban violence in France? In: **Policing,** vol. 1, n. 4, p. 416-427.

Club de Madrid (2009): **Commitments and Approaches for Shared Society.** Club de Madrid.

Diab Ahmed Baker, Shdema Ilan, Schnell Izhak (2021): Arab integration in new and established mixed cities in Israel. In: **Urban Studies.** doi:10.1177/00420980211021346

Engel, R. S., Corsaro, N., Isaza, G. T., & McManus, H. D. (2020). Examining the impact of Integrating Communications, Assessment, and Tactics (ICAT) de-escalation training for the Louisville Metro Police Department: Initial findings. **Alexandria, VA: International Association of Chiefs of Police.** Retrieved.14.4.22

Fisher, R. J., & Kelman, H. C. (2011). Perceptions in conflict. In D. Bar-Tal (Ed.), **Intergroup conflicts and their resolution: A social psychological perspective** (pp. 61—81). Psychology Press.

Gerometta, Julia., Haussermann, Hartmut., & Longo, Giulia. (2005). Social innovation and civil society in urban governance: Strategies for an inclusive city. **Urban Studies,** 42(11), p. 2007-2021.

Glasl, Friedrich, (1982). The Process of Conflict Escalation and Roles of Third Parties. In: Bomers, G.B.J., Peterson, R.B. (eds) **Conflict Management and Industrial Relations.** Springer, Dordrecht.

Holston, James, & Appadurai, Arjun (1996): Cities and Citizenship. In: **Public Culture,** 8: p. 187-204.

Horowitz, Donald (2001): **The Deadly Ethnic Riot.** University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California.

Huntington, Samuel P. (1996): **The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order.** A Touchstone Book, published by Simon and Schuster.

Jamal, Amal, (2017). Mechanisms of Governmentality and Constructing Hollow Citizenship: Arab Palestinians in Israel. In S. Huneidi (Author) & Nadim. Rouhana (Ed.), **Israel and its Palestinian Citizens: Ethnic Privileges in the Jewish State** (pp. 159-190). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781107045316.007

Karkabi, Nadeem (2018). How and Why Haifa Has Become the “Palestinian

Cultural Capital" in Israel. **City & Community,** 17(4), 1168—1188. https://doi.org/10.1111/CICO.12341

Kolodney, Ziva, and Kallus, Rachel (2008): From Colonial to National Landscape: Producing Haifa's City Scape. In: **Planning Perspectives,** 23, p. 323-348

Leibovitz, Joseph (2007): Faultline Citizenship: Ethnonational Politics, Minority Mobilization, and Governance in the Israeli "Mixed Cities" of Haifa and Tel-Aviv Jaffa. In: **Ethnopolitics,** Vol 6., No. 2, 235 — 263.

Marshood, Hala (2019): **Tali'at: Putting feminism at the center of Palestinian liberation.** https://www.madamasr.com/en/2019/10/26/opinion/politics/taliat-putting-feminism-at-the-center-of-palestinian-liberation/

McCord Jr, George, Raymond (2018). **The Need for De-escalation Techniques in Civil Disturbances.** Doctoral dissertation, Walden University.

Newburn, Tim (2016). Reflections on why riots don't happen. **Theoretical Criminology,** 20(2), 125—144. https://doi.org/10.1177/1362480615598829

Rabinowitz, Dan and Moterescu, Daniel (2008): Reconfiguring the "Mixed Towns": Urban Transformations of Ethno-national Relations in Palestine and Israel. **International Journal of Middle East Studies,** 40, p. 195-226.

Sa'ar, Amalia (1998): Carefully on the Margins (1998): Christian Palestinians in Haifa between Nation and State. In: **American Ethnologist** 25 (2): 215-239 1998

Sandercock, Leonie, (2004). Towards a planning imagination for the 21st century. **Journal of the American Planning Association,** 70(2), 133-141

Scacco, Alexandra (2010). **Who riots? Explaining individual participation in ethnic violence.** New York: Columbia University.

Tzfadia, Erez (2011): Mixed Cities in Israel Localities of Contention. In: **Israel Studies Review,** vol. 26, Issue 1 p. 153-165.

Yuval Davis, Nira (2006): Intersectionality and Feminist Politics. In: **European Journal of Women's Studies.** Vol 13(3) p. 193-209

יוזמות אברהם
مبادرات ابراهيم
ABRAHAM INITIATIVES

התוכנית ללימודי שלום וניהול סכסוכים
Program for Peace and Conflict Management
برنامج دراسات السلام وإدارة الصراع

אוניברסיטת חיפה
University of Haifa
جامعة حيفا

Breaking Down the Walls

Municipal response to the May 2021 riots in Haifa and lessons for managing a shared city

Dr. Rolly Rosen

Program for Peace and Conflict Management, University of Haifa and Abraham Initiatives

Steering Committee:

Dr. Ran Kuttner and Dr. Keren Sharvit,
Program for Peace and Conflict Management, University of Haifa

Ruth Lewin-Chen,
Abraham Initiatives

ISBN 978-965-7543-20-7

9 789657 543207

EN عر עב

October 2022

Address of the
Abraham Initiatives Association:
5 Hamelacha St.,
Northern Industrial Area, Lod 7152011
Tel.: 02-3733000; **Fax:** 02-3733001
Email: info@abrahaminitiatives.org.il

Publications by the Abraham Initiatives can be downloaded from the website:
www.abrahaminitiatives.org

Address of the Program for Peace and Conflict Management:
University of Haifa,
Mount Carmel, Haifa
Tel.: 04-8249096

The program's website:
http://peacon.haifa.ac.il/

Breaking Down the Walls

Municipal response to the May 2021 riots in Haifa and lessons for managing a shared city

محطّمو الأسوار

التعامل البلديّ مع أحداث أيّار 2021 في حيفا ودُروسٌ مُستفادة لإدارة مدينة مُشتركة

שוברי החומות

ההתמודדות העירונית עם אירועי מאי 2021 בחיפה ולקחים לניהול עיר משותפת

Author: Dr. Rolly Rosen

Steering Committee: Dr. Ran Kuttner and Dr. Keren Sharvit, the Program for Peace and Conflict Management, University of Haifa; Ruth Lewin-Chen, Abraham Initiatives

Translation to Arabic: Samah Bsoul

Translation to English: Carly Golodets

Design: Oso Bayo Studio

ISBN: 978-965-7543-20-7

October 2022

This publication was produced with the financial support of the European Union. Its contents are the sole responsibility of Abraham Initiatives and do not necessarily reflect the views of the European Union.

Abraham Initiatives

Promoting equality and partnership between Jewish and Palestinian citizens of Israel

The Abraham Initiatives is a shared society organization for Jews and Arab-Palestinians, which was established in 1989 with the aim of promoting integration and equality towards a prosperous, safe and just society in Israel.

The organization's vision sees the democratic State of Israel, the national home of the Jewish people and all its citizens, which guarantees and protects the full and equal citizenship of its Palestinian citizens; and in which Jewish and Palestinian citizens jointly create a cohesive and inclusive society that exists in peace alongside a sovereign and independent Palestinian nation-state.

The organization's mission is to promote equality and Jewish-Palestinian social cohesion in Israel through policy design, influence on public opinion, as well as the development and practical demonstration of projects and programs for a shared society.

In its early years, the organization was a grant-making fund for activities in the field of coexistence and education for shared living. Following the 'October 2000 events', the organization pivoted to influence public policy and adopt a strategy of 'Advocacy through Action'.

Areas of activity in recent years include: Education for Shared Living; promoting equal services for Palestinian citizens (with an emphasis on policing and life-saving services); promoting policies for shared living in mixed cities and regions; and promoting the participation and representation of Arab citizens in key institutions and processes in Israel.

Beyond activities in the Knesset, working with government bodies and media outreach, the organization operates extensive projects on the ground. Among the most prominent projects in recent years:

- **'Safe communities'** - leading the call to tackle crime and violence in Arab society with the aim of saving lives and encouraging the State to deal with the root causes of the issue.
- **'Policing in a Divided Society'** - improving law enforcement and policing services for the Palestinian citizens of Israel.
- **'Ya-Salam'** - Spoken Arabic language in Hebrew elementary schools taught by Arab teachers, with an emphasis on raising knowledge of Arab culture and shared living.
- **'Ivrit BaSalam'** - Contemporary Hebrew in Arab elementary schools taught by Jewish teachers with the aim of demonstrating an effective method for countering the decline in Hebrew fluency among Arab students.
- **'Shared Learning'** - joint teaching of the English language to Arab and Jewish students from neighboring schools with the aim of establishing the model in the education system of mixed cities and regions.
- **'Sharikat Hayat'** ('Partnership for Life') - employment training and placement of Palestinian women with the aim of encouraging the government to deal with the difficulties of integrating Arab women into the labor market.
- **'Campus as a Shared Space'** - nurturing higher education institutions into inviting, shared and inclusive spaces for Palestinian citizens of Israel in the student body and faculty members.
- **'Living in One Land'** - education for shared living and building knowledge and connection to Palestinian society in Israel; for participants at pre-military leadership academies.
- **Organizational Competence in a Jewish-Arab environment** - training and assistance to organizations (public, business and the third sector) to provide improved services to Arab citizens and maintain an inclusive, fair and efficient work environment for a mixed workforce.

- **Shared Cities** - promotion of governmental and municipal policies towards promoting equality and integration for the Jewish and Arab residents of these mixed cities and regions.
- **'Champions of Shared Society'** - an annual award that recognizes the work of a person or organization to promote equality and shared life between Jewish and Palestinian citizens of Israel.

The Abraham Initiatives has an international board of directors led by co-chairs, the organization is registered in Israel as a non-profit organization. It has offices in the USA and the UK along with its main office in Lod. The organization employs about thirty team members managed by Jewish and Palestinian co-CEOs.

The association's address: 5 Hamelacha St. Northern Industrial Zone, Lod 7152011
Phone: 02-3733000, **Fax:** 02-3733001
Email: info@abrahaminitiatives.org.il

Publications of the Avraham Initiatives can be downloaded from the website:
www.abrahaminitiatives.org.il

The Program in Peace and Conflict Management Studies at the University of Haifa

התוכנית ללימודי שלום
וניהול סכסוכים
באוניברסיטת חיפה

אוניברסיטת חיפה
University of Haifa
جامعة حيفا

The Program in Peace and Conflict Management Studies at the University of Haifa is and international MA program that introduces an interdisciplinary approach to peace and conflict management. The program addresses intergroup conflicts at different levels, ranging from local community conflicts to international conflicts, and presents a variety of approaches to dealing with such conflicts including formal and informal ones. While special attention is given to the Middle East, conflicts and peace processes in different parts of the world are also discussed. The courses in the program draw from diverse disciplines, including but not limited to political science, international relations, psychology, sociology, social work, history and Middle East studies.

Program address: Haifa University, Mount Carmel, Haifa
Phone: 04-8249096
The program's website:
http://peacon.haifa.ac.il/

About the author, Dr. Rolly Rosen

Dr. Rolly Rosen is an anthropologist specializing in the study of mixed and shared cities. In the years 2007-2015, together with her partner Shahira Shalabi, she coordinated the 'Haifa Shared City Program' in Shatil, the New Israel Fund's Capacity Building Center for Social Change Organizations. There, she also edited the book 'Haifa - Between the Reality and a Vision of a Shared City'. She later wrote a PhD in the Department of Anthropology at the University of Haifa on the the implementation of the shared society and intercultural city principles in Israel and in Europe. She was born in Haifa and lives in the city with her family.

Abstract

For one and a half weeks in May 2021, in parallel to the Operation Guardian of the Walls in Gaza, there was an outbreak of violent clashes between Jews and Arabs in Haifa. **The aim of the current study was to understand the dynamics that led to the outbreak and decline of this violence, examine the functioning of the different officials, institutions and organizations who acted to prevent the escalation of violence in the city, and formulate recommendations to prevent the occurrence of similar events in the future.** The study took place from July 2021 to August 2022, and was based on interviews with over 45 residents, activists, and municipal employees in Haifa. In addition, we made observations during various meetings and tours that took place following the riots at the initiative of civil society in the city, and used information published in communications media and on social media. The collected material was analyzed by Narralizer software, using the accepted content analysis method for this type of qualitative study. Unfortunately, Israel Police and the Mayor of Haifa refused our requests to be interviewed for the study; therefore, it does not include their points of view.

The chapters include:

- A literature review on urban riots and Haifa's history
- A description of the research methods
- A description of the state of inter-community relations in the city before the riots
- A description of how the riots developed
- A chapter describing the response of the Municipality of Haifa and the way it was perceived by the residents
- A description of the attempts made by various activists to prevent escalation of the violence
- Civil society and other opposition to trends of separation

- Arrests and their impact
- The final days of the violence, the general strike by the Arab population and the decline of the violence
- Summary, conclusions and recommendations for the future

The results revealed that:

In recent years, **urban riots** have become commonplace both in the West and in the developing world. This stems partly from the increasing tension between communities against a background of globalization and migration processes, a weakening of the mechanisms of central government and the ability to reach points of agreement in different countries, and the ease with which protests and demonstrations can be organized through social media. In many cases, an excessively violent response by the police caused an escalation of the violence instead of mitigating it.

Haifa has a **complex history** of Jewish-Arab relations. Since the city began to grow as a mixed city at the beginning of the British Mandate period, there was a relationship of cooperation — mainly, but not limited to, commercial and financial cooperation; in parallel, separate neighborhoods were built and each community promoted its own national struggle. In 1947 there were ca. 150,000 residents in the city, half Jewish and half Arab. In 1948, ca. 70,000 Arabs were expelled and/or escaped from the city; the renewal of the current significant Palestinian community has been very gradual. In the 21st century, Haifa serves as the cultural and economic metropolis for Arabs living in northern Israel, 11% of its residents are Arab, and it has a growing middle class alongside a broad class of low-income earners who do not receive the services they need. A particularly problematic issue is services provided by the police, whom many Arab residents claim ignore aggressive acts by Palestinian collaborators from the Occupied Territories and others and do not protect them from these troublemakers. In parallel, a rich web of civil society organizations acts in the city, including organizations that promote Jewish-Arab cooperation as well as separate organizations, some of which view the city mainly as a stage on

which to advance their national struggle.

The riots in Haifa began with a demonstration by activists affiliated with the Hirak movement, on Sunday, May 9, 2021. The movement's members severely criticize Israel's policy in the Occupied Territories and in general, and on principle do not apply for licenses for their demonstrations. This demonstration was scattered forcefully by the police; subsequently, the violence spread to nearby streets and many Arab youth — some of whom had been at the demonstration while others joined the riots afterwards — burned garbage bins and other public property in the Kiryat Eliezer and Hadar neighborhoods, threw stones at the houses of Jewish residents, and broke display windows. The police, many of whose members had been sent to what was perceived as the focus of the riots, in Jerusalem, could not prevent the outbreak of violence, and the Jewish residents of these neighborhoods felt that their safety had been compromised.

On Monday, May 10, 2021, Hamas activists from Gaza began launching missiles on Jerusalem in response to the riots on Al-Aksa and in Sheik Jarrah, and in response to the flag march held that day to commemorate Jerusalem Day. That same evening, and the next day, new protest demonstrations were held on Ben-Gurion Avenue in Haifa; some were evidently violent and were dispersed forcefully by the police. Due to either the firing of stun grenades or stone throwing, two young Arab adults lost their eyes; one was eventually recognized as a "Victim of Hostilities". The police arrested many youths, but most were later released. In parallel, the burning of garbage bins and desecration of public property continued in Hadar, the downtown area, Kiryat Eliezer, and the German Colony; according to some of the interviewees these were organized riots, but we could not find any clear proof.

In response to the feeling of helplessness of these neighborhoods' Jewish residents, right-wing activists decided to organize a "Parade of Presence" in these neighborhoods on Wednesday May 12, 2021. Hundreds of demonstrators participated in the parade, some of whom attacked the houses of Arab residents, as well as three women chatting in Arabic in a parking lot on Allenby Street. The police accompanied the demonstrators but did not do anything to

stop them. This completely unsettled the feelings of safety and citizenship of Haifa's Arab residents. During those same nights, a number of Arab activists, including members of political parties and neighborhood activists, tried to mediate between the demonstrators and the police and often put their own lives in danger to **prevent escalation of the violence**. Their deeds probably prevented bloodshed that could have had even more severe consequences. In parallel, a number of civil society organizations that expressed solidarity with the Arab victims during the riots, as well as private citizens, worked during those days to maintain connections with their friends in the other community, offer help and assistance and oppose the trends of separation.

The atmosphere **in the municipality** was initially one of shock and an inability to understand the situation. The mayor published a number of posts on Facebook, but did not convene a meeting of the municipality's employees or management, or outline a policy for handling the situation, and assumed that the police was the agency responsible for dealing with the riots. She held meetings with religious leaders and with Arab residents, but avoided going to the sites of the riots. Only on Thursday, after the right-wing parade, was a municipal command and control center set up, manned by municipal representatives and the police, and calm was gradually restored to the city. Moreover, there was no concluding meeting in the town hall with the leading officials, and no broad, in-depth attempt was made to understand what had happened or how to prepare for a similar situation in the future. Most of the residents and activists who were interviewed reported that they were severely disappointed with the municipality's conduct during those days.

Since Thursday, May 13, 2021, many Arab youths in the city were **arrested**, some by the General Security Services. Some were accused of violence and were interrogated in an illegally threatening way. Most of them were eventually released and bills of indictment were issued against only a few of them. According to the State Comptroller's report (2022), of the 112 bills of indictment that were issued in the Haifa District, only two (!) were issued against Jews. This negligible number of bills of indictment strengthens the claim of the Arab

residents that the police didn't do anything to stop the Jewish demonstrators at the parade on Wednesday, or at the additional parade that took place in the Ein Hayam neighborhood on Thursday, May 13, 2021. In this neighborhood too, a group of citizens acted to prevent the escalation of violence, often in collaboration with the Jewish leadership of the neighborhood. That same evening, Benny Salman, a resident of Kiryat Eliezer, was attacked while walking around the neighborhood and sustained severe injuries from which he has still not recovered.

On Friday, May 14, 2021, a **Jewish-Arab Solidarity Conference** organized by civil society organizations took place in the Arab-Jewish Cultural Center in Beit Ha'Gefen; a number of similar events took place in the city in the coming days. On Tuesday, May 18, 2021, the general strike declared by the Supreme Monitoring Committee of the Arabic population in Israel took place in Haifa, as well as in other locations around the country. Many business owners closed their businesses, but most of the healthcare and transportation employees did not strike, thus the strike did not leave a strong impression on the Jewish community.

During the following week **the violence declined** even though Operation "Guardian of the Walls" continued until the end of the week. This may have happened because many people realized that continuing the riots will endanger the entire urban texture. However, a deep feeling of distrust in the municipality remained, and most of the interviewees are sure that such riots are likely to repeat themselves. This study revealed that during the difficult days of desecration of public property and violent clashes in the streets, the absence of planned, institutionalized, systematic intervention by municipality officials or coordinated, organized work with the authorities who were supposed to act to stop the escalation was very noticeable. The use of modes of action that were implemented in other cities in similar situations and could have helped local leaders and activists prevent escalation and replace it with constructive management of the conflict was also conspicuous by its absence. In light of the above, and in light of other international studies in this field, **this study includes two types of recommendations:** those relating to grassroots-level

treatment of the causes of the outbreak of violence, and those relating to preparedness for a similar situation that may develop in the event of a future outbreak.

Summary, Conclusions and Recommendations for the Future

Recommendations for action: the recommendations for action arising from the present study can be divided in two:

- Recommendations relating to grassroots-level treatment of the causes of the outbreak of violence
- Recommendations relating to preparedness for a similar outbreak in the future

Recommendations related to the deeper reasons for the outbreak of violence: these recommendations are numerous, and we cannot present them in detail here. They relate to the broader conflict between Israel and the Palestinians, which will not be solved in the foreseeable future, but also to eradicating the discrimination suffered by the Arab citizens of Israel in general, and in Haifa in particular. The principles of the international organizations that focus on building shared societies can contribute to this process: they include perception of difference as a resource rather than a threat, a desire to promote a feeling of joint ownership of shared spaces, division of resources according to the needs of the different communities, respect for the different narratives, and the promotion of moves to build a joint urban identity that exists alongside the separate identities (Wood, 2006; Club de Madrid, 2009). In Israel too, the necessary changes were described in depth in the past by Rosen (2012), and even in the State Comptroller's Report (2022), which dealt with the state of the mixed cities. A critical issue that must be emphasized, but is not always taken into consideration, is the **treatment of "idle youth"** as presented in the study by Sami

Miaari and Nasreen Haddad Haj-Yahya (2017). Their study included a survey of a representative sample of the Arab population in the north and center of Israel, focusing on the 19—23 age group. Over one-third (37%) of the participants in the study reported that they are not integrated in any type of formal framework, and 51% of them cannot find work. The situation in Haifa is very similar, and according to many interviewees, both Arab residents and employees of the municipal welfare service, many of those who participated in the violent riots belong to this group. Miaari and Hadad Haj-Yahya (2017) recommend investing more in assisting this group, for example via designated employment orientation centers and increased efforts to learn Arabic as a way to cope with this challenge.

Furthermore, it appears that grassroots-level treatment of the problem at the municipal level **also requires unequivocal, clear commitment from the police to the abovementioned values of shared society that underpin the right for equal, fair protection of the basic civil rights of the Arab residents, which have been compromised for many, long years by the blind eye that was turned towards criminal organizations and families in the Arab community.** Menachem Hofnung (2020), in an in-depth study on this issue, describes how the police turned a blind eye to the criminal activity of collaborators and their families who were brought to mixed cities and other settlements in Israel for their own protection after they were exposed in the Occupied Territories. Many of them had a criminal background but the authorities allowed them to continue their actions even when this led to unequivocal, clear harm to others. The absence of regularization of the presence of many of the second generation in Israel, and their negligible chances of obtaining regular employment, makes them—just like the "idle youth" described above—potential recruits for criminal organizations; according to some of the interviewees they were also partners in the violent riots that took place in the city during May 2021.

In summary, Hofnung asks "Should the widespread use of collaborators to obtain intelligence information be regarded as wealth kept for the master's downfall?" In other words: does the massive absorption of collaborators into Israel, even if it benefits our security in the short-term, create severe problems that Israel will have difficulty coping with in the future?" (Ibid, p. 1).The riots in

the mixed cities in May 2021 suggest a positive answer to this question, and present the cost predicted by Hofnung. Grassroots-level treatment of these problems can aid long-term prevention of such violent events, but until then it's important to also be more readily prepared.

Concrete recommendations to prevent the return of the violent riots: a general view of **the findings of the present study highlights, of course, the importance of coordinated civil action, which brings together neighborhood activists and representatives of organizations as partners working alongside the police and other relevant agencies to deal with the riots.** The main conclusion arising from the findings is that we must act to promote a situation in which **action to prevent the escalation of violence will not be spontaneous or rely on the goodwill of the activists, but rather structured and coordinated,** in a way that does not leave them alone in the field. To this end, we need commitment by the police to prepare for these situations in advance, construction of urban liaison and prevention systems, and even establishment of skilled response teams that will undergo advance training, as is done to prepare for other extreme situations, to ensure the safety of all citizens. This system is not supposed to replace the police force or other intervention agencies, but rather to complement them, assuming that synergy among the various players will help the police protect all residents, prevent escalation and replace the attitudes of imagined absolute "victory" over violent demonstrators.

As suggested by Kuttner et al. (2018) in preparation for a similar train of events in Wadi Ara, **we recommend the establishment of a dialogue process in partnership with the relevant agencies, whose result will be formulation of rules, plans or agreed modes of action to teach the different officials in the municipality, the police and emergency services, as well as residents, civil society organizations, and influencers in the different neighborhoods, how to coordinate and collaborate with each other during extreme situations.** A further aim is to strengthen the connections among stakeholders to create social cohesion that will increase urban resilience. A good example is given in the Toolkit for Urban Resilience that was developed during the "100 Models of

Resilience" activity as part of local strategic thinking towards 2048 (Shmueli and Ben Yosef, 2021). This toolkit assumes that "strengthening resilience is an essential, complementary component of conduct in a world dominated by a high level of risk. Resilience is strengthened by raising the ability to cope with crisis situations, marking borders, risk diversification, and minimizing damages, as well as the ability to moderate fluctuations and emerge from risks and crises while utilizing them to affect change and improvement" (Ibid, p. 1). The assumption is that cooperation between Jews and Arabs around issues that endanger the population and threaten it can benefit both populations and help build partnerships and even strengthen day-to-day relationships within the city. They will, of course, also contribute to strengthening urban citizenship, which is an important tool for nurturing urban peace (Bjoerkland, 2013).

Specifically, Kuttner et al. (2018) and Shmueli and Ben-Yosef (2021) recommend establishing a shared process of dialogue and coordination among the relevant stakeholders to enable:

- Advance preparedness to prevent extreme events and danger to residents
- Constructive treatment of a crisis situation when it occurs
- Effective recovery during a crisis situation and after it

In order to avoid creating an ineffectual process whose results disappoint all participants, some basic principles must be put in place:

- The project will continue for the long term and those participating in it are committed to its continued existence
- The project will have a sponsor who is responsible for convening it and ensuring its ongoing progress
- The project will be financed appropriately, with respect to both financial resources and allocation of work hours for the relevant employees in the different organizations
- Throughout the duration of the project there will be an emphasis on equality and a joint, open process
- The different sensitivities and complexities in the relationships between

the participants and the conflicts of interest existing between them will be taken into consideration

The participating agencies that are important for the success of the process include institutional agencies, for example, municipality officials, police, Magen David Adom, the Fire and Rescue Service, and the Home Front Command, as well as non-institutional agencies such as civil society organizations, neighborhood and community organizations, business owners, business organizations, and residents. We can also examine the option of expert guidance from the University of Haifa, from the relevant professional fields (for example, the Peace and Conflict Management Program and agencies that focus on preparedness for extreme situations). Shmueli and Ben-Yosef (2021) also suggest channels of influence that together are instrumental in improving local resilience, including creation of narrative, meaning and hope, improved governance, evidence-based management, improved quality of life, community-social, physical and economic development, and a structured protocol for measurement and study throughout the process. Together with Kuttner at al. (2018) they also emphasize the importance of skilled, expert guidance of the entire process of agreement formulation during conflict situations. The stages of work may include:

- Presenting the findings of the study to a broad steering committee that includes representatives from all of the above agencies
- Mapping, selecting and recruiting a leading forum while identifying additional relevant agencies that should be invited to join the process
- A two-day meeting in a closed location for putting together the staff, mapping the issues and relevant agencies, learning about preparedness for extreme situations and formulating a work plan to build rules and recommendations for different scenarios
- Regular meetings every few weeks for continued formulation of rules and recommendations
- After formulating the recommendations, regular monthly meetings to practice scenarios and recommend modes of action

As presented above, the principles of international organizations that refer to building shared communities and inter-cultural cities can contribute to this process (Rosen, 2012; Club de Madrid, 2009; Wood, 2006). We hope that the present study contributes to promoting this process, and perhaps also that we won't have a need for its results.